Abdülhak Şinasi Hisar

Boğaziçi Mehtapları

BÜTÜN YAPITLARI

ANI

MEB Onaylı 100 Temel Eserden Biri

YKY'de 8. baskı

YKY
Yapı Kredi Yayınları

BOĞAZİÇİ MEHTAPLARI

Abdülhak Şinasi Hisar (İstanbul, 14 Mart 1887 - 3 Mayıs 1963) Çocukluğu Rumelihisarı, Büyükada ve Çamlıca'da geçti. 1898'de Galatasaray Lisesi'ne girdi; 1905'te Fransa'ya kaçtı. Paris'te École Libre des Sciences Politiques'e devam etti. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Türkiye'ye döndü. Fransız ve Alman şirketlerinde, Osmanlı Bankası'nda, Reji İdaresi'nde, 1931'den sonra ise Ankara'ya yerleşerek Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştı. 1948'de İstanbul'a gelerek Ayaspaşa'da Boğaz'ı gören bir apartmana yerleşti. Bir süre *Türk Yurdu* dergisinin genel yayın müdürlüğünü üstlendi (1954-57). Cihangir'deki evinde, beyin kanamasından hayatını kaybetti.

1921'de *İleri* gazetesinde yazmaya başladı. *Dergâh* ve *Yarın* dergilerindeki eleştiri, deneme ve şiirleriyle kendini kabul ettirdi. Cumhuriyet döneminde *Varlık*, *Ülkü*, *Muhit*, *Ağaç*, *Türk Yurdu* dergileri ile *Milliyet*, *Hâkimiyet-i Milliye* (*Ulus*) ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde yazdı. Eleştiri dışındaki asıl hatıra metinlerine 1930'larda yöneldi. Maurice Barrès, Anatole France ve Marcel Proust'tan yola çıkmakla birlikte, bütünüyle kendine özgü üslupla yazdı ve öylece tanındı.

1942 CHP Hikâye ve Roman Mükâfatı'nda üçüncülük alan *Falım Bey ve Biz* Almancaya çevrildi (*Unser guter Falim Bey*, Çev.: Friedrich von Rummel, 1956). Sermet Sami Uysal (1961) ve Necmettin Turinay'ın (1988) *Abdülhak Şinasi Hisar* adlı birer çalışması bulunmaktadır.

Eserleri:

Roman: *Falım Bey ve Biz*, 1941; *Çamlıca'daki Eniştemiz*, 1942; *Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*, 1952.

Anı/Deneme: *Boğaziçi Mehtapları*, 1942; *Boğaziçi Yalıları*, 1954; *Geçmiş Zaman Köşkleri*, 1956; *Geçmiş Zaman Fıkraları*, 1958.

Anı/Biyografi: *İstanbul ve Pierre Loti*, 1958; *Yahya Kemal'e Vedâ*, 1959; *Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı*, 1963.

Antoloji: *Aşk imiş her ne vâr âlemde*, 1955.

Yazılar: *Kitaplar ve Muharrirler - I, II, III* (Hz. N. Turinay) 2008-2009; *Türk Müzeciliği*, 2010.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın
YKY'deki kitapları:

Çamlıca'daki Enişte miz *(2005)*
Fahim Bey ve Biz *(2005)*
Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği *(2005)*
İstanbul ve Pierre Loti *(2005)*
Yahya Kemal'e Vedâ *(2006)*
Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı *(2006)*
Aşk imiş her ne vâr âlemde *(2006)*
Boğaziçi Yalıları *(2006)*
Boğaziçi Mehtapları *(2006)*
Geçmiş Zaman Köşkleri *(2006)*
Geçmiş Zaman Fıkraları *(2006)*
Kitaplar ve Muharrirler - I *(2008)*
Kitaplar ve Muharrirler - II *(2009)*
Kitaplar ve Muharrirler - III *(2009)*
Türk Müzeciliği *(2010)*

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

Boğaziçi Mehtapları

Anı

YKY

Yapı Kredi Yayınları - 2359
Edebiyat - 721

Boğaziçi Mehtapları / Abdülhak Şinasi Hisar

Kitap editörü: Murat Yalçın
Düzelti: Korkut Tankuter

Kapak tasarımı: Nahide Dikel - Elif Rifat

Baskı: Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Haramidere - Avcılar / İstanbul
Sertifika No: 12027

1. ve 2. baskı: Hilmi Kitabevi, 1942 ve 1955
3. baskı: Varlık Yayınları, 1967
4. baskı: Ötüken Neşriyat, 1978
5. baskı: Sebil Yayınları, 1995
6. baskı: Bağlam Yayınları, 1997
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Haziran 2006
8. baskı: İstanbul, Eylül 2012
ISBN 978-975-08-1107-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2011
Sertifika No: 12334
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

HAZIRLANIŞ
Boğaziçi Medeniyeti • 9
Mazinin Yoksullukları • 17
Tabiat Sevgisi • 24
Musikî İptilası • 33

TOPLANIŞ
Bu Gecelerin Kıymeti • 45
Hanımlar Buluşuyorlar • 50
Kayıklar ve Sandallar Yan Yana • 56
Gelenler ve Gelmeyenler • 61

MUSİKÎ FASLI
Kayıklar ve Sandalların Kervanı • 71
Saz Fasılları • 77
Saz Sesleri • 84
Hanende Sesleri • 89

SÜKÛT FASLI
Boğaziçi Cenneti • 97
Mehtap • 102
Yalıların Önünden Geçiş • 108
Sessizliğin Şiiri • 116

AŞK FASLI

Mehtapta Görülen Güzellikler • 123
Karanlıkta Parıldayan Arzular • 129
Şarkıların Dedikleri • 133
Herkesin Aşkını Söyleyen Saz • 139

DAĞILIŞ

Fanilikler • 147
Sönüş • 153
Ayrılış • 158
Unutuluş • 162

HATIRLAYIŞ

Mazi Cenneti • 175
Bizimle Beraber Yaşayan Hatıralarımız • 179
Hatıralarımızın Zaman İçinde Devamı • 186
Başka Dünyaların Bizden Görebilecekleri • 190

HAZIRLANIŞ

Boğaziçi Medeniyeti

Bu asrın ilk yıllarında Boğaziçi –en çok hatıra getirdiği eski Venedik gibi– sanki bir göl tarzında kendi üstüne kapanmış ve kendine mahsus âdetleri ve zevkleri olan büsbütün hususi bir âlemdi. Barındırdığı birtakım ananeler kendine has tabiatının hususiyetlerine katılarak ona, birçok kısımlarıyla eş bulunduğu İstanbul medeniyetinden bile ayrılan, hususi bir medeniyet kurmuş oluyordu.

Her sene, zamanı gelince, İstanbul'un mahallelerinden Boğaz'ın köylerine göçler başlardı. Boğaziçi'nin kenarlarına yapılmış ve hâlâ kısmen olsun eski erkân sedirleri, kerevetler üstünde şilteler ve halılar üstünde yer minderleri gibi eski eşyalarla döşenmiş geniş odalı, ferah gönüllü yalılara taşınırlardı.

Boğaziçi'nde bilhassa sularla ışıkların oyunları esrarlı bir canlılıktadır. Yalıların Boğaz'ı seyretmeye ayrılmış ön odalarında sulara çarpan ışıkların içeriye sıçramış akisleriyle birdenbire oda duvarının bir parçası bir vücudun derisi gibi ürpermeye ve başımızın üstünde, tavanın da bir parçası, bir nehrin altın sularıyla akmaya başlar. Karada temelleri üstünde sabit duran yalılar sularda, başları, aşağıda, temelleri havada, yüzmeye koyulurlar. Yosun kokulu kayıkhaneler, denizin mırıldanan sularını yalının, bir kısım zemin kat odalarının altlarına getirirler. Arada bir, küçük dalgaların kâh gülüştükleri, kâh ağlaştıkları duyulur.

Burada yalıların gezen birer parçası, birer yavrusu gibi olan kayıklar ve sandallar, gezintileri özler gibi bekleşirlerdi.

Böyle hususi kayıkları olmayanlar için de, iskele başlarında, Venedik'te olduğu gibi, Boğaziçi'nde de, arabaların yerini tutan ve ikide birde öteye beriye gitmek için binilen kira sandal ve kayıkları bulunurdu. Birçok yerde deniz kenarında yalıların önlerinden geçen yollar ancak kendilerinin daracık ve hususi ahşap rıhtımlarıydı. Yalının kayıkhanesi önünden bitişik bir yalının rıhtımına altı desteklenmiş bir tahtanın teşkil ettiği küçücük köprüden geçilirdi. Bir sahil, karşıki sahile bir bahçe gibi görünürdü. Şirket vapurları, bir şarkının nakaratı gibi, ikide bir geçerlerdi. İçlerinde oturanların konuşa konuşa bu sahilleri, bu suları seyrettikleri bu vapurlar İstanbul'a gidip gelirken, Boğaz'ın seyrine mahsus seyyar salonlara benzer, Boğaziçi köylerinde oturanların birbirleriyle buluşmaları için zikzak vapurlar işlerdi. Vapurlar Boğaz'daki burunların önüne gelir gelmez bir işaretçi, boğa güreşlerinde olduğu gibi, fakat vapuru kızdırmak için değil, yolun açık olduğunu bildirmek için, kırmızı bir bayrak sallardı. Her gün İstanbul'a inip esnafın ve mahalle halkının şehirden toptan aldıklarını taşıyan ve kocaman küreklerinin her birini bir kayıkçının iki eliyle tuttuğu ve ayağa kalkıp yavaş yavaş oturarak çektiği beş altı çifte gedikli Pazar kayıkları gider gelirlerdi. Süslü, hususi birçok, bazen şişkin karnının iki tarafında faaliyet halinde birer su değirmeni taşır gibi bir yandan çarklı çatanalar geçer, bazen badi badi bir römorkör sıra sıra halatlarla arkasına taktığı inanılmayacak kadar kalabalık bir sürü halinde mavnaları, yelkenlileri, kayıkları, sandalları sürükleyerek çekerdi. Tarihten evvelki acayip şekilli mahluklara benzeyen bazı yelkenliler kahraman edalarıyla gelir, yalıların rıhtımlarına yanaşarak, sadece onlara mevsimlik meyvelerini, senelik soğanlarını, kışlık odunlarını ve kömürlerini getirirlerdi. Yalıların önlerinden daha nice satıcı kayıkları geçer ve içlerindekiler sattıklarını kendilerine mahsus şiveler ve seslerle haykırarak balıkçılar daha canlı balıklarını, mısır satanlar daha kazanda kaynayan mısırlarını ve dondurmacılar tenekelerinde donan dondurmalarını methederlerdi ve söyledikleri basit şeyleri duymakla aynı zamanda ırklarını, milliyetlerini, memleketlerini, yaşlarını, talihlerini ve sanki ahlaklarını da duyar, anlardınız. İkindi sularında hanımlar ve beyler için sandalla gezin-

mek âdetti. Cuma ve pazarları Küçüksu, Göksu, Kalender, Çubuklu gibi incesaz yerlerine, mesirelere gidilirdi.

Akıntı burunlarına gelindiği zaman böyle sandalların geçmesini bekleyen bir yedekçi karadan onlara bir ip atar ve ucunu omuzuna alıp yürüyerek kayıkları çekerdi. Böylece Boğaziçi hayatında suların ve üstündeki nakil vasıtaları olan kayık, sandal, yelkenli ve vapurların büyük ehemmiyeti vardı.

Karaya çıkıldığı zaman eski tarihimiz içinden gelen daracık, yamru yumru, lezzetli bir meyve gibi yavaş yavaş olgunlaşmış ve bazı yerleri belki çürümeye yüz tutmuş, o kadar yosunlanmış, tadı o kadar taşmış, uslanmış halli, yüksek duvarlı ve görünüşleri, yüzleri akrabalarımızın yüzleri, gözleri gibi muhabbetli mânâlar almış yollar, her geçen yolcuyu, Anadolu hisarı, Rumelihisarı gibi İstanbul'un fethinden eski bir mahalleden alır, onu yalnız Körfez ve Kanlıca gibi, Baltalimanı ve Emirgân gibi, diğer bir eski mahalleye değil, eski tarihimizin içine de götürmüş olurdu. Bu yolların şiiri, gözle görülür bir hal almıştı. Geçen yelkenlilerin isterlerse halatlarını takarak konaklayabilmeleri için iki sahil boyunca rıhtımın müsait olduğu noktalara hayrat olarak dikilmiş top ağzı şeklinde ince, uzun, yuvarlak taşlar vardı. Önlerinden geçilen mezarlıkların ayakta duran bekçileri, kökleri ahrete varan hisli, içli, yüksek ve güzel serviler ikide bir başlarının titreyen uçlarıyla sanki boyun eğerek teessürlerini söylerdi. Sağa veya sola sapılınca korulardaki, kalbimizin bizi hayatla barıştıracak yollarını insanlardan iyi bilen ihtiyar ağaçlar kendilerine gelenlere kucak açar ve muhtaç oldukları teselliyi ve gönül rahatlığını gölge, koku ve sessizlik halinde bol bol sunarlardı.

Bu günler ve geceler içinde güzel sesli müezzinler gönüllere göklerin merhametini, rahmetini, şefkatini, şefaatini ve şiirini döker, ezan sesleri, beş kere, geniş ve açık ufukları ve ruhları doldururdu.

Gece olunca fenerlerde Anadolu sahilinin kırmızı ve Rumeli sahilinin yeşil gözleri açılıp kapanmaya, parlayıp sönmeye başlardı. Geceleri gezerken bazen sular üstünde çalı çırpı yakarak suları tutuşturmakla meşgul sihirbazlara benzemiş, ateş balığı avlayan balıkçılara rast gelinirdi. Bazen gecelerin koynunda

menekşe rengini alan titrek sular üstüne garip bir füsunla dökülmüş ışıktan bir servinin serildiği ve güya teessüründen titreyerek parıldadığı görülürdü.

O zamanlar Boğaziçi'nin, hatta, kendine mahsus ıstılahları bile vardı. Mesela "mehtap" demek mehtaplı bir gecede Boğaziçi'nde dolaşan bir kayıkta bir saz takımı peşinden onu dinleyerek yapılan gezinti demekti. "Valde Paşa'nın mehtabı" demek bu saz âlemini onun tertip ettiğini söylemekti. "Mehtapçılar" demek de bu gezintiye iştirak edenler demekti. *"O mâlihler ki deryâ içredir, deryâyı bilmezler!"* Biz de bu yalı, kayık, Boğaziçi hayatını o kadar tabii bulurduk ki bunların hususiyetleriyle alakalanmak hatırımızdan geçmezdi. Fakat birkaç şehir genişliğindeki İstanbul'un başka semtlerinden bize misafir gelmiş akrabalarımız bizim mesela mehtapta denize çıkarak bir saz takımı arkasından dolaşmak gibi âdetlerimizin birçoğunu esrarlı bulurlar ve kendileriyle beraber mehtaba çıktığımız geceler kayığın döşemelerini ıslatan rutubetten hastalanacaklarını sanırlar, incecik kayığın devrileceğinden korkarlar ve bu tılsımlı ışıklar içinde esrarlı bir haz ile mırıldanan suların üstünde bir nevi periler diyarına girmiş olduklarını sanırlar ve belki de bu güzelliğin kendilerini çarpacağından korkarlardı.

O zamanlarda Boğaziçi'ndeki harem ve selamlık eski sarayların, eski büyük vükela yalılarının, eski büyük korularda gizlenen köşklerin, limonlukların, servilerin, kameriyelerin birçokları yıkılmış, yıkılmaya yüz tutmuş birçok büyük yalının da ancak harabeleri ve hatıraları kalmış, yahut bu bile kalmamıştı. İçlerinde artık bir daha dönmeyecek geçmiş servet ve saadetlerin hatıraları tüten eski birçok yalı ve köşkse büyük hulya mahlukları ve sükût mabetleri gibi, şimdi sazları ve sözleri susmuş olmakla beraber, yine yerli yerindeydi.

Gerçi çaresizliğin ve imkânsızlığın doğurduğu bakımsızlık ve sefalet eski tabiatların ve âdetlerin birer ifadesi olan yüksek ve kıskanç duvarları aşarak, bu duvarlarda zamanın eskitip aşındırdığı ve açılmasını güçleştirdiği ahşap ve harap kapılardan girerek, yabani otlar gibi, birçok koruyu, köşkü kucaklıyor, birçok yalıyı alt katlarından sarıyordu. Akrabalarımızla bunların içinde oturanları görmeye gittikçe çocukluğumuzun neşe-

siyle içlerinde koşup oynadığımız bütün bu büyük yalıların alt katlarında taşlıkların ve sofaların hep böyle harap olmaya yüz tutmuş, mermer kurnalı çeşmelerin muslukları kırılmış, suları kurumuş, eşyaları kaldırılmış, hasırları eskimiş, sofalarla odaları daima birbirinden ayıran birer ikişer yayvan basamağın tahtalarını çürümüş, maun, ceviz dolaplarında kuyruklu saatleri geçmiş bir zamanda durmuş, bütün bu âlemi tozların bürümüş olduğunu görürdük.

Artık tedavilerine imkân olmayan bu yalılar, ölüme razı olmayan bütün vücutlar gibi, bilinmez neyi, bilinmez şeyleri bekliyor gibiydiler. Bu eski yalıların birçoklarının görünüşlerinde, yüzlerinde artık ihtiyarların o için için durgun, dalgın, fersiz, hep maziyi sayıklayan, geçmiş bir devirden arta kalmış, şikâyetli, somurtkan ve ölgün yüzlerinde ve gözlerindeki mânâlar peyda olmuştu. Bunlar, belki, köklerinden başlayarak için için kurumaya yüz tutmuş o susuz kalmış, ihtiyarlamış, ömürlerini tamamlamış ağaçlar gibi ta temellerinden sızlayarak için için göçmeye koyulmuşlardı.

Fakat biz onların, yorgun ve durgun bile olsa, düzgün ve heybetli hallerini görüyor ve şüphesiz ki artık içlerinden çürüdüklerini hissedemiyorduk. O zamanlar gözlere çarpan, bu gizli göçüş değildi. Bu yalıların daha birçokları harap olmamış, önlerindeki rıhtımlar bozulmamış, bahçelerindeki süslü parmaklıklar kaldırılmamış, saksılar kırılmamış, çiçekler solmamış, mezarlıklardaki serviler ve korulardaki ağaçlar kesilmemiş, gece, bazı açık mezarlıklarda, kımıldamayan ateşböcekleri gibi, fenerleri içinde yanan mumlar sönmemiş, yüksek duvarların taşları dökülmemiş, bunların hepsi de daha ayakta, sıra sıra, yan yana, omuz omuza, yerli yerindeydi.

Bahar gelip birçok ağaç yeşil, beyaz ve pembe renklere bürününce, erguvanlar kırmızı alevlerini tutuşturunca, Boğaz'ın nazlı çiçekleri kokularını havaya katınca, hayat lezzeti mavimtırak akşamların gözlerinden gönüllere süzülünce, bütün bu cennet diyarı, bütün Boğaziçi Tophane'den, Salıpazarı'ndan Rumelifeneri'ne ve Harem iskelesinden, Salacak'tan Anadolufeneri'ne kadar birçok yangın yeri ve harabe saklamakla beraber, yine, yalı, rıhtım, bahçe, çiçek, yol, ağaç, kayıkhane, kayık,

duvar, parmaklık, iskele, merdiven, hulasa saatlerce süren bir mesafede hâlâ bir büyük refah hissini veren, dünyanın belki en geniş olduğu gibi en güzel, demek emsalsiz bir caddesi sayılabilecek muntazam ve muhteşem bir haldeydi.

Maliye Nezareti bu yalıların sahiplerine, sakinlerine aylık olarak dağıttığı para ile, deniz kıyısında uzayan bu büyük bahçeyi, buradaki yalıları ve içlerindeki hayatı her sene milyonlarca altınla sulamış oluyordu. Bu yalı sahiplerinin çoğu da aldıkları bu altınları hemen birer müvezzi gibi başka birçoklarına dağıtır ve sarf ederlerdi.

O zamanki Boğaziçi'nin turizm idaresi yok, fakat turistleri çoktu. Türk olan Mısır Hıdivi'nin Mısırlılar dediğimiz milyoner ailesinin bir hayli azası her yazı geçirmek için mutlaka Boğaziçi'nin muhtelif mahallelerindeki yalılarına gelirlerdi. Avrupa müthiş rekabetiyle, İstanbul ve Boğaziçi'ni bu Müslümanların gözlerinden daha düşürememişti.

Boğaziçi ahalisinin Müslüman olmayan unsurları içinden o zaman bu hayatın ananelerine, zevklerine, hulasa medeniyetine iştirak edenler de çoktu. Boğaziçi köylerinin bir haylisinde büyük Ermeni ailelerinin tamamen alaturka yalıları bulunduğu gibi bu ailelerin en genç azaları da bu zevkteki hayata iştirak ediyorlardı. Saz âlemleri bu Hıristiyan yalılarında da tertip olunurdu. Müslüman olmayanlar da o zaman milli kültürümüzün daha ziyade tesiri altındaydılar.

Eski büyük yalılar Osmanlı İmparatorluğu'nun küçücük birer minyatürü gibiydiler. Burada her türlü vazife gören adamlar yalının müşterek hayatından istifade ederlerdi. Dadı Çerkez, bacı Zenci, hizmetçi Rum, evlatlık Türk, sütnine melez, kâhya kadın Rumelili, ayvaz Ermeni, aşçı Bolulu, hamlacı Türk veya Rum, harem ağası Habeş, bahçıvan Arnavut olur; Müslüman, Hıristiyan bu unsurlar bu çatı altına toplanarak imparatorluk içindeki anlaşmayı ve anlaşmamızlığı, yaşayışı burada devam ettirirlerdi.

Böyle büyük yalıların adeta anavatanın artık koruyamadığı, uzak ülkeleri, müstemlekeleri telakki edilebilecek bakımsız yerleri bulunurdu. Bazılarının selamlık dairelerinin dışında ayrı bir çatı altında belki bir tek odadan ibaret dinlenme köşkleri,

sık ağaçlar arasında, ayrı iklimler içinde gibi unutulmuş ve kendi hallerine bırakılmış serler, limonluklar, kameriyeler olurdu. Bunların kendilerine mahsus nebati hayatları yavaş yavaş sahipsiz kalmış bir hayvanın talihi kadar olsun dokunaklı görünürdü.

Bu büyük yalıların kendi içlerinde bile artık daima boş kalan, hiç kullanılmayan yerleri, köşeleri, mesela alt katlarında selamlık ve harem taşlıkları, sofaları, lüzumsuz oldukları için kapıları bile açılmayan odaları, ihmalden ve bakımsızlıktan tozlu ve hatta belki viran yerleri de olurdu. Kayıkhanelerin sonlarına doğru denizin durmadan ıslatarak çamur haline getirdiği yosunlu topraklar yalının hasta bir yeri gibi kalırdı. Yalılarda, hatta sahiplerinin hiçbir gün bile girmemiş bulundukları nice yük odaları, oda gibi büyük kilerler, ayak yolları vardı.

Boğaziçi'nin Rumeli ve Anadolu sahillerindeki bütün yalıların sahiplerini burada herkes tanırdı. Beyler birbirlerinin servetlerini, nüfuzlarını, rütbelerini, kabiliyetlerini bilirlerdi. Gıyaben olsun birbirlerini tanıyan bu hanımların, bu beylerin en çokları kendi haklarında fısıldanan rivayetlere alakalanmakla beraber, yine birbirlerini takdir etmekten ve incitmek istememekten geri kalmazlardı. Hepsi de karşılıklı bir iyilik ve bir terbiyeden istifade etmekteydiler. Bu müşterek duygu ve anlayış birçok zevkleri birleştirir ve bir topluluk meydana getirirdi.

Bütün bu usuller, bu âdetler o kadar eski ve adeta azeli bir zevkle karışarak o kadar maddeten mevcut bir hal almışlardı ki, buradaki kadınların ve erkeklerin remizden anlayan gözleri bu güzelliklerin birer zerresini bile kaçırmıyor ve bu tiryakiler onların her yudumunun keyfini çıkarıyorlardı.

Elbette bu insanlar kendilerinin Boğaziçi kadar derin ve onun suları kadar canlı binlerce duyguların ve düşüncelerin birleşip hasıl ettikleri bütün bir telakki ve itikat denizinde yüzdüklerini duyuyorlardı. Bu, terkibine su, mehtap, bülbül sesi ve saz karışan nazik bir medeniyetti ve Allah'la uyuşmuş bir dünya içinde yüzen bu bahtiyarlar şüphesiz, kendilerine bir musikî gibi gelen ve kendilerini bir hava gibi saran bu medeniyet sayesindedir ki, talihlerini sevmiş, kabul etmiş ve ona baş eğmiş, rahatlarını bulmuş olarak yaşıyorlardı. Bu, ahirete, ebediyete ina-

nan, dünyevi olduğu kadar dini ve uhrevi bir medeniyetti. Şifahi bir kültüre dayanan bu medeniyette, yani bu ruh ve maddenin birleşik âleminde, bütün kanaatler sanki köklerini ebediyete saldıkları içindir ki, bu insanlara büyük bir tevekkül geliyor ve onlar büyük ümitlerinin yanında ikinci safta kalan bu küçük ve fani lezzetlere, bir terbiye teşrifatıyla ve bir kalp saffetiyle, böyle nezaket ve belki merhametle bakıyorlardı.

Bütün bu mânâların hep beraber kaynaşarak bu kıvamı almaları, tatlarının bu raddeye gelmesi, kalplerin bu sevgiyle yumuşaması, bakışların bu emniyetle tatlılaşması, tabiatın bir lütfu olan güzelliğini bu kadar seven ruhlar ve vücutların bu kadar güzelleşmesi, fani insanların bu kadar ezeli ve maverai hisler duyabilmeleri, hulasa bütün Boğaziçi medeniyetinin böyle açılıp yayılması için kim bilir ne uzun hazırlıklar, ne zahmetli hazırlanışlar, ne yavan zamanların yavaş yavaş geçmesi, ne kadar hayal ve melal mevsimleri, tahakkuk etmemiş nice hulya ve rüya, israf ve heba edilmiş ne çok malzeme, kaç bin türlü emek; irsi terbiyelerin ne kadar tekerrür etmesi; ruhlardan ruhlara miras olarak geçen nice huy; kaç talih ve kaç refah senesi; ne kadar tecrübenin neticelenmesi; ne kadar merhalenin aşılması; ne kadar çilenin dolmuş olması; ne kadar biçarelerin yol açmaları; ne kadar ham ruhların pişmesi; ne kadar ustaların ve üstatların anlaşılmamış kalmaları ve anlaşılmış olmaları; ne kadar gönüllerin merhameti; ne kadar mevsimin rahmeti; ne kadar tesadüfün mürüvveti lazım gelmişti!

Kim bilir geçenlerin kaçı eski acemiliklere ne kadar gülmüş veya nasıl ağlamışlardır! İnsanın kendini bulması için ne kadar araması lazım geliyor! Her zevkimiz ya kendimizin yahut bizi hazırlamış olanların kim bilir ne kadar ıstırabına malolmuştur! Boğaziçi'nde mehtapta musikîden bu kadar his, hayal ve şiir duyulması için de kim bilir ne uzun zamanlarda israf edilmiş ne çok his, hayal ve şiir lazım gelmiştir!

Bu bir şehrayindi. Biz, gözlerimizi kamaştıran bir havai fişeğin karanlıklarda vardığı son yükseklikte hulyalarımız ve rüyalarımız gibi şefkatli ve güzel renklerle açılarak parladığını ve ruhumuza döküldüğünü seyrediyorduk!

Mazinin Yoksullukları

Büyük bir haksızlık olacak büyük bir yanlışlığa düşmemek için geçmiş zaman adamlarını bugünkü fikirlerimize, yani bugünkü hayat ile karışmış ve bulanmış fikirlere göre değil, kendi günlerinin fikirlerine, yani o zamanki hayat ile karışmış ve bulanmış fikirlere göre muhakeme etmeye çalışmalıyız. Geçmiş bir zamanı anlamak için bize belki ilmimizden ziyade cehlimiz yardım edebilir. Zira belki bilgiden ziyade bilgisizliğin verdiği bir sadelik lazım gelir. Eski zaman adamlarının muasırları olabilmek için devirleri hakkındaki cehlimiz kadar devrimiz hakkındaki bilgimizden kurtulmalıyız. Asıl zorluk belki öğrenilmesi lazım gelen şeylerin değil, unutulması gereken şeylerin çokluğundan gelir. Eğer bir geçmiş zaman adamı gibi duymak istersek bizi asri adamlar yapan hemen bütün bilgimizi unutmalı değil miyiz? Eski zamanın saffetine varabilmek için o bol ve servetli zamanların yoksulluklarını bilmeli ve bizim şimdi her günümüzün dokunuşunda mevcut olan ve yalnız istifade ettiğimiz birçok kolaylık ve rahatlıktan değil, hatta tattığımız birçok zevkimizden de vaktiyle nasıl mahrum olduğumuzu hatırlamalıyız.

Hayal perdesinde elinde kocaman bir çiçek demetiyle gelip bunu karşısındaki yaşmaklı hanıma takdim etmek isteyen Rezakizade Narçın Bey'i görünce bilmem onun ne yoksulluklar içinden çıkıp ne hulyalarla geldiğini bugün layıkıyla tasavvur edebiliyor muyuz? Kim bilir, bu tesadüf onun gönlünü nasıl kamaştırmıştı! Zira kim bilir, bu tek fırsatla o, mahrum bulunduğu ne çok zevke kavuşacağını ummuştu!

Eskiden o kadar hayal içinde yaşanırdı ki Boğaziçi'nde mehtapta saz dinlemeye çıkan beyler ve hele hanımlar da sahneye ellerinde böyle kocaman birer manevi buketle çıkmış gibi, o hayalperest kadar acemi, hisli ve mazurdular. Ömürlerini hep bu güzel su kıyılarında geçirenlerin, bir saz âlemi olacağı ve birkaç saat sandallarla dolaşılacağı haberine verdikleri ehemmiyeti anlamak için onların da bu yoksulluklarını hatırlamalı ve bilmeliyiz!

Devrin bir üstadı Recaizade Ekrem Bey, *"İmkân yoğimiş çünkü telâkiye bütün gün / Göndermeliyim, almalıyım bir haber olsun!"* demişti. Fakat bir haber göndermek ve almak sanki kolay mıydı? İçerenköyü'nde, Kayışdağı eteğinde oturan akrabalarımız, karlı günlerde, bize o kadar aşılmaz yerlerde kalmış ki, bir eski zaman içindeymişler gibi uzaklaşmış görünürlerdi. Hayatta olduklarından bile emin olamazdık. Seslerini duymak değil, sağlık haberlerini bir telgrafla alsak sevinirdik. Şimdi, daha bahtiyar, bir haberi sevgili bir sesten bizzat duymaya imkân buluyoruz. Odamız, şehrimizde, hatta başka şehirlerde bile, hislerimiz ve menfaatlerimizle alakalı bütün bildiklerimize bağlanmıştır. O zamanlar bizi nafile olduğunu bildiğimiz uzun yollara düşmekten koruyan, beyhudeliği yüreğimize işleyen ziyaretleri yapmaktan ve kabul etmekten kurtaran, eski zaman ellerinin besmelesiz açılmayacakları, hayır veya şer, içinden çıkacak haber bizi ya mesut, ya bedbaht edebilecek bu kutu, uzak sesleri gizlice duymak çaresi, rahatı ve zevki yoktu. Masamızın yanından ve yatağımızın içinden dostlarımızla, sevdiklerimizle konuşmayı, haber alıp vermeyi temin eden ve bizi sevdiğimizin o zaman cennet gibi yüksekte kalan iklimine gizlice bağlayan telefon yoktu.

New York'tan gelen fox-trot'ları, Arjantin'den gelen tangoları, Küba'dan gelen rumbalarıyla cazın coşkunlukları yoktu. Günümüzün ve gecemizin katığı olan ve artık esiri bulunduğumuz, daima canlı ve cerbezeli bir çalgı, söz, haber ve şarkı kaynağının düğmesine dokunuverince fışkıran çeşmeleri ve çağlayanları yoktu. Şimdi daha alışamadığımız yabancı bir kuvvet ve şetaret diyarından gelerek günlerimizin ve gecelerimizin içinden zamanın sükûtunu yaran bir nehir gibi geçen, neşesi ve

canlılığı dünyayı her tarafından sarmış olan musikînin ziyafetleri yoktu. İstersek garp neşesini, istersek şark hüznünü bize en mahrem incelikleriyle, en gösterişli tabiatlarıyla, en üstat muvaffakıyetleriyle dinleten, istersek dünyanın birbirlerini çağıran, kovalayan ve birbirlerine cevap veren bütün dağınık seslerini kucaklayarak bir ayna gibi bize aksettiren, istersek başka başka iklimlerden süzülen sesleri, dansları ve hazları el ele tutuşmuş olarak odamızın içine alan, kulaklarımıza boşaltan ve göklerde dolaşan bütün dünya çalgılarını bir büyük kaşık gibi bize sunan radyolar; bir millet ve devlet namına söylenen ve o zamanlarda kim bilir kaç gün sonra, kim bilir nasıl kısılmış olarak duyulacak nutukları hakiki bir dünya kürsüsünden söyleterek o an içinde bütün dünyaya dinlettikleri için geçen bu dakikaya, eskilerin tabiriyle, "cihanşümul" bir ehemmiyet verdiren radyolar, bu esrarlı aletler, bu gürültü muslukları, yalan büfeleri ve propaganda hazneleri yoktu.

O zamanlarda dağınık İstanbul'un her mahallesi diğerlerine sanki hasret çekerdi ve biz İstanbul'un herhangi bir yerinde olsak başka bir semtin daüssılasını duyardık. Her nakil vasıtasından daha büyük bir yalnızlık, kolaylık ve rahatlıkla bizi ziyaretleri için vaktiyle birer gün ayırdığımız yerlere bir çift saatte götürüp getiren; hudutlarından saatlerce çıkılmaz zannettiğimiz yerleri –mesela bir ahret diyarı sandığımız ve içinde kaybolmaktan çekindiğimiz Karacaahmet'i– birkaç dakikada geçen; bizi en az zamanda şehirden en uzak kırlara götürüp tam bir yalnızlıkta dolaştıran, sevilen birisiyle beraber aynı tehlikeye girip çıkmanın, aynı uçurumun kenarından geçmenin, çabukluğun verdiği aynı gülüşlerle gülmenin, en hâkim noktalarda en geniş manzaraları seyretmenin, toprağın üstünde rüzgâr gibi uçarcasına gezinmenin tadını veren; bize vücudumuzun büyümüş, kuvvetlenmiş ve hızlanmış ve zekâmızın incelmiş, keskinleşmiş ve çoğalmış olduğunu duyuran otomobiller yoktu.

O zamanlarda bir kadın vücudunun bir zerresini görebilmek belki teleskopla göklerde Merih veya Zühre'nin bir parçasını görmek kadar nadir ve tesirliydi. Belki, senelerce görebilmiş olduğumuz ten parçaları bir vücut teşkiline yetmezdi. O

zamanlar böyle kuşların renk renk tüylerinden daha güzel, çiçeklerin kokulu nesiclerinden daha tesirli olan insan tenini teşhir eden plajlar ve plajların bir tek dakikasında gördüğümüz çıplak güzellikleri görmek imkânı yoktu.

Kendi kuvvetimizin bir maden gibi işlettiğimiz hazinesini açan, bizi emin bir dost gibi sıhhatimize iman ettiren, kuvvetlerimizin arttığını duyuran spor mistisizmi daha teessüs etmemişti. Sporun merakları, helecanları, neşeleri, eğlenceleri, fedakârlıkları, dedikoduları, gösterişleri, hesapları, çabukluğu, zekâsı, tesanüdü, mezhebi yoktu. İçlerinde oyun heyecanına tutulduğumuz ve belki çocukluğumuzla uyuştuğumuz stadyumlar yoktu. Oturduğumuz yerde ve kan dökülmeden, kalbimizi yerinden oynatan, talihimizin döndüğüne inandıran, yenmenin tadını duyuran, attığımız; ve yenilmenin acı derslerini duyuran, yediğimiz goller yoktu. Siyasi, yahut içtimai fikirlere, yahut hadiselere lakayt kaldığını gördüğümüz şehri, kadın, erkek, çoluk çocuk ayaklandırdığını gördüğümüz ve ayrı ayrı mahalleler halkını muhacir kafileleri gibi kaldırıp şehrin bir noktasına topladığına şahit olduğumuz, fani neticeleri güya ebedi telakki edilen futbol maçları yoktu. Adeta eski tarikatlerin yerini tutan, müritlerini birbirlerinden o kadar ayıran, birbirleri aleyhine o kadar coşturan kulüpler yoktu.

İkide bir tertip edilen pokerli, briçli, danslı, çaylı veya (ziyafet sofrasından doldurulan tabaklarla ayakta yenilen) yemekli davetler yoktu. Dansinglerde, çalgılı lokantalarda, balolarda saatlerce süren dansları seyretmenin verdiği haz ve eğlence yoktu. Başka çiftler arasında ellerin ve vücutların başka zaman ve başka yerlerde yasak temaslarına bir müsaade mahiyeti alan bu gayet muvakkat ve gayet uzaktan bir temellükün gölgesine benzeyen danslar, beğendiğiniz bir vücuda elinizle dokunmanın tadı, yarı kucakladığınız bir vücuttan gelen kokuyu duymanızın rikkati, vücudunuzu muhtelif havaların keyfine uydurarak dans etmenin neşesi yoktu.

Sinemalar, içlerinde mutlaka büyülenmiş bir ruh hadisesinin geçtiği, zira şehirlerin içindeyken onların bütün kanunlarının sanki dışında kalan bu tılsımlı binalar, hep maddi ve tabii şeylere inandığımız ve onlara da aynı âdetlerimizi taşıyarak

girdiğimiz halde içlerinde gördüğümüz bütün inanılmayacak şeyleri belki asıl bu hallerinden dolayı sevdiğimiz ve bize gösterdikleri tabiatüstü hayatı tabii bulmaya çalıştığımız sinemalar, bu yeni mabetler yoktu. Şimdi hemen her gün veya gece bizi sanki mazimizden koparıp kurtararak ve âtimizden muvakkat bir zaman için ayırıp koruyarak kendilerinin zaman dışındaki varlıklarına alan bu sığınaklar yoktu. Şimdi bazı kadınlara, "Sinema olmasa çıldırırım!" dedirten bu avunma ihtiyacımızı düşünün, bir de düşünün ki o zamanlarda sinema yok, sinemanın bütün mevsimler, gece gündüz sunduğu tekmil tesellileri, ihtişamları, dersleri ve masalları yoktu.

Bütün bu yoksulluklar ve imkânsızlıklar silsilesinin belki en ağırı ve en acısı, en yakın akraba bile olsalar, kadınlarla erkeklerin beraber gezmelerine, kolayca buluşup görüşmelerine bile imkân yoktu. O zamanlar beyler ayrı ve hanımlar ayrı gezerlerdi. Kadını ve erkeği birbirinin refakat ve şefkatinden ayıran ve ikisinin arasına lüzumsuz bir mesafenin boşluğunu açan bu âdet hulyalara adeta hastalık denecek bir aşk ihtiyacı aşılar ve muhayyeleleri daima bir vuslat hayaliyle yorardı. Erkek ve kadın bütün kabiliyetleriyle hayatlarında birbirlerine yardım edeceklerine, insanı günün birçok saatinde umumi yerlerde bir anneyle dolaşmanın şefkatinden, bir kız kardeşle beraber olmanın rikkatinden ve elinde bir sevgili elinin hararetini duymanın lezzetinden mahrum eden bu usule herkes riayet ederdi. Daha garibi bu beraber çıkışlar, mümkün olsa, alafranga ve şık bir şey bile sayılmayacaktı. Bir beyin kayığında bir hanımla beraber gezmeye çıkmaları, yasak olduğu kadar, İstanbul zarafetine de muhalif olacaktı. Karı koca beraber çıkanlar ve gidecekleri yer için aynı bir nakil vasıtasına birlikte binenler mutlaka uzak vilayetlerden gelenler ve kendilerine "taşralı" denilmesi âdet olanlardı.

Nihayet, bu yoksulluklardan kısa bir zaman için olsun kurtulmanın çaresi de yoktu. Çünkü o zamanlarda yorgun başımızı, viran gönlümüzü ve lüzumlu eşyamızı alarak bir başka diyara gitmek, asıl yalnızlığımızın kalabalığına kavuşmak, adımlarımızı nice bağlardan çözüp kurtaran, bizi gençleştiren, hatta çocuklaştıran yolculukların tedavisinden ve zevkinden istifade

etmek imkânı bile yoktu. O zamanlarda arada bir varılır bir Avrupa yoktu. Avrupa, hariciye memurlarından başkaları için kapanmış, bilinmez ve yasak bir yerdi. Hudutlarımız içinde mahpus bulunduğumuzu ispat etmek ister gibi, hudutlarımızdan çıkar çıkmaz bize firari denilirdi. Avrupa'nın hatta matbuat ve edebiyatıyla alakamız bile pek yoktu. Vakıa gazeteler bize her gün *Times*'ın, *Temps*'in, *Berliner Tageblatt*'ın yahut *Neue Freie Presse*'nin yazdıklarını tercüme ederlerdi ama bunlara bile pek kulak asılmazdı. Hele yine gazetelerin bir masal diyarından bahseder gibi garibeler memleketi olduğunu söyledikleri Amerika, hakikatte bizim için sanki daha keşfolunmamış gibi yoktu.

O zamanlar herkes kendi mahallesinde, kendi evinde, bazen derinliklerinde sızlayan köklerle, yerleşmiş olurdu. Hatta, Recaizade Ekrem Bey gibi, iki üç defa evini satıp yeni bir ev alarak İstanbul içinde mahallesini değiştirmiş olanlar da azdı ve bunlar bile tenkit edilirdi "Hiç insan yeni taşınacağı mahallenin âb ü havasıyla ünsiyet edeceğine emin olmadan evini satıp başka ev alır mı?" denilirdi. Seyahat etmek kimsenin aklından geçmezdi. Halbuki çok kere zevk için yapılan seyahatlerin bazen de sıhhat için yapılması elzem olur. İhtiraslarımız ve zaaflarımız kaderimizin yoksullukları ve aksilikleriyle birleşerek talihimiz bir yerde çözülmez bir kördüğüm gibi bağlanınca; belalar bir yerde gökten başımıza ateşler gibi yağmaya başlayınca bu yerimizi değiştirmekten başka çaremiz kalmaz. Bizi hazırlayan mukadderat içimizden bazılarımıza belki bir serseri Yahudi talihi vermiştir. Bize sanki "Oturduğun yerde az zaman sonra işlerin ve sıhhatin bozulacak ve sen başını alacaksın, kalkıp başka bir diyara konacaksın!" emrini verir. O zaman bu emre uymak bizim için bir ihtiyaç olur. Vardığımız yeni yer bizim için muhtaç olduğumuz bir hava tebdilidir ve suları bize âb-ı hayat gibi gelir. Aynı mahallede kalsak âdetlerimiz o kadar kuvvetlidir ki belki bunların gündelik tekerrürleri altında paslanacak ve çürüyecek, belki de ezilecektik. Halbuki seyahatte her şey bize o kadar yenidir ki, içinde bulunduğumuz bina, yattığımız yatak, yediğimiz yemek, gördüğümüz şehir ve insanlar, her şey bize o kadar âdetimizin dışında gelir ki hayatımız yenileşmiş ve biz gençleşmiş oluruz. Bu ihtiyacın bir ömür

boyunca duyulmaması mümkün müdür? Bu en tabii ihtiyaçlarımızdan biridir. Halbuki o zamanlarda özlemiş olduğumuz istikametlere doğru hâlâ çocukluk sevincimizi bize geri vermeyi vaat eder gibi neşesinden haykırarak koşan bir trenin sallantılarını duymak yoktu. Dünyanın engin sularında geçtiğimiz yola, beyaz köpüklü izlerini sererek giden bir vapurun âleminde, talihimizin ne hafif ve tesirsiz bir yük olduğunu düşünmenin ruhu kaplayan acayip hissini duymak yoktu. Nihayet, arzularımızın ucunda –eskilerin gönüllerinde nice yılların hulyalarından sonra beliren bir Mekke, bir Medine gibi– sevdiğimiz bir şehri eski hayatıyla yerli yerinde, senelere rağmen kımıldamamış haliyle, geçmiş zamanların altından hâlâ bizi ve sevgimizi bekler gibi bulmanın zevki, mesela Gare de Lyon'dan çıkarak Seine nehrinin iki sahil boyunca ağaçları, rıhtımları, binalarıyla Champs-Élysées'ye doğrulan ve oradan Étoile'e yükselen Paris'i bir daha bulmanın, kucaklamanın tadı yoktu. Gittiğimiz ve içlerinde evlerimizde bulamayacağımız derecede azami rahatından isitfade ettiğimiz ve mahallemizden, tanıyanlarımızdan, hayatımızdan uzakta, tanınmaz, anonim bir insan olmanın zevkine vardığımız oteller, palaslar yoktu!

O zamanlarda, dünyanın medeniyet bakımından meşhur birçok eski şehrinde olduğu gibi, İstanbul ve Boğaziçi'nde de, daha münzevi, daha uhrevi bir hayat yaşanırdı. İşte, vaktin ve paranın daha bol, fakat serbesti ve eğlencenin daha kıt olduğu bu zamanın bütün yoksullukları arasında yaşanan hayatta iki his, şefkatli birer ilah gibi, bu ruhlara muhtaç oldukları şiiri bol bol sunuyordu. Bunların biri tabiat (ve burada Boğaziçi) sevgisiydi, öteki de o zamanki hayatımızda yeri ve kıymeti adeta bir kanunuesasi kadar mühim olan musikî (yani saz) iptilasıydı.

Tabiat Sevgisi

Boğaziçi yalılarında oturanların çoğu kışın İstanbul'a inerler ve nisan sonu, mayıs başında yine Boğaziçi'ne dönerlerdi. Taşıdıkları eşyaların ağırlıklarından başka hiçbir hususiyetlerine alaka göstermeyen, ağırları yüklenirken iniltili sesler çıkaran, fakat ağır olmayanları da bu hafifliklerini yine tasvip etmeyen bir eda ile kaldıran, eşya az gelmiş gibi, üstelik bir de ağır semerlerini taşıyan hamallar bu göç işini üzerlerine alırlar, kısa bir zaman için, en mahrem eşyalarımız bile sanki onların olur ve bize yalnız, kalplerimizde taşınacak sevinçler kalırdı. Sonra bütün denkler, sandıklar, hararlar, bohça hizmetini gören yatak çarşafları ve kilimler, en ufaklarından başlayarak iç içe konmuş sahanlar, tencereler, leğenler, lengerler, kazanlar ve üstleri bile örtülmemiş birçok büyük eşyalar, huy ve mizaçlarıyla birbirinden en uzak sanılacaklar yan yana gelerek, birbirlerine oyun oynar gibi saklanarak, garip bir tarzda birleşirler ve birtakım devlerin ganimetleriymiş gibi büyük cüsseleriyle, yalıların odalarını ve sofalarını kaplarlardı.

Hizmetçilerin çıplak topuklarıyla alt kattaki döşemeleri, ıslak bezlerle ovmaları yukarı katta bütün neşelerimizi gıcıklayan bir ses halinde, bizim için açılan cennet kapılarının gıcırdayışları gibi duyulurdu. Biz denize atılır gibi bir lezzetle, mavi ve aydınlık yalıya göç etmiş olurduk. Yalı sanki açılmış bütün camları, pencereleri, kapıları, odalarıyla bizi kucaklar ve böylece sanki mavi denizi, mavi havası, serinliği, sesleri, güzellikleri ve iyilikleriyle bizi bütün bahar kucaklamış olurdu.

"Hiç kasr suretinde gördün mü nevbahârı?" Gördüm, ey şair! Ve hatta vücudumun ve ruhumun onunla temasını duyarak içinde nice yıllar yaşadım! Geçmiş zamanları ve insanları duymak ve anlamak için bize en çok yardım eden hep hatıralarımız oluyor.

İstanbul'da tabiatın emsalsiz güzelliği, şüphe yok ki, Boğaziçi'ndedir ve İstanbul'un en güzel semti olan Boğaz'a o zaman gösterilen rağbet tabiata duyulan sevgiyi ve verilen kıymeti gösteriyordu. Théophile Gautier için olduğu gibi o zamanki hanımlar ve beyler için de tabiat var olan, görülen, sevilen bir şeydi. Bu ruhlar insan güzelliği kadar tabiat güzelliğini de duymasını ve sevmesini biliyorlardı. Bu insanlar daha tabiatla aralarını büsbütün açmamışlardı. Ruhları ve vücutları birbirlerinden tamamıyla ayrılmamıştı. Şehir her yanından denizlere ve dağlara açıldığı gibi Boğaziçi de her yanından kırlara açılıyordu. Nakil vasıtalarının iptidailiği, kulübelerde oturanlardan ta saraylarda oturanlara kadar herkesi mevsimle alakalandırır, sıcak ve soğuk, rüzgâr ve kar, yağmur ve çamur herkesi meşgul ederdi. Soğuğu ve sıcağı bütün insanlar duyarlar, konakların, köşklerin odaları da mangallarla ısınırdı. Eski evlerin hayatı insanları tabiattan şimdiki apartmanlar gibi ayıramazdı. Eve bahçeden geçilir, bahçe sulanmak için bir kuyudan su çekilir, çiçekler bahçeden evlere girer, lavanta çiçekleri temizliği duyuran kokularını yataklara dökerdi. İnsanlar ne tattıkları zevkleri değiştiren mevsimleri, ne de sevdikleri hayvanları düşünmemezlik edemezlerdi. Evin en rahat köşelerinde kediler horlardı. Daha eskiden İstanbullu ata biner, ava giderdi. Şehirde kira arabaları kadar da kiralanan binek hayvanları vardı. Boğaziçi'nde de yalılar önünde oltayla yahut da açıkta kayıkla balık tutulurdu.

Boğaziçi'nin hemen kendine mahsus olan ve sularının nefis meyvelerine benzeyen balıkları vardır. Bunlar da insanları saatler ve mevsimlerle alakalandırır. Çünkü bazıları hemen her akşam, bazıları geceleyin tutulur, ekserisinin, birbirini takiple, aylara göre değişen ve hemen bütün seneyi kaplayan ayrı ayrı mevsimleri vardır.

O zamanlarda Boğaziçi'nde tabiatın manzaralarına ve tatlarına açılmış pencereler ve gözlerle yaşanırdı. Buradaki gönül

sahibi insanlar talihlerini tevekkülle düşüne düşüne içinde ömür sürdükleri lezzetli tabiatla uyumuşlardı. Bu sular, bu sahiller kendilerini daima seyredenlere onlar ezeli dostlarıymış gibi, daima bir şeyler mırıldanır, sayıklar ve söyler. Karşımızdaki değişen manzaralar ve sabit yalılar sanki geçmiş günlerimize, mevsimlerimize, akrabalarımıza ve sevgililerimize benzer. Burada herkes kendi gönlünden olduğu kadar bu tabiatın içinden gelen bir şiiri dinler. Her gönül birçok hulya ve hatıralarının şiir haline gelmiş varlığını sezer. Hüzünlü ve güzel Boğaziçi'nin şiirine dayanan bu yalnızlık, bu sessizlik, bu hayat, durgun havasıyla Boğaziçi gibi hisli ve tatlı günlerin ve gecelerin içinde insana bir saadet rüyası nasip eder. Her şeyi neşeye, sevince çeviren bazı genç ve mesut vücutlar ve ruhlar olduğu gibi Boğaziçi de tabiatın hakikatlerini bir nevi hüzünlü ve içli büyük şiire ve her şeyi güzelliğe döndürür.

Bazen biraz sisli görünüşü, mavi ve dalgalı suları, bunlara benzeyen, ufak ufak dalgaları andıran, kesik kesik rüzgârlı, ince, mavi havasıyla, İstanbul'unkinden daha ziyade şimalli tabiatıyla, güzelliği dünyada eşsiz olan Boğaziçi, barındırdığı bu tabiat âşıklarına her mevsiminin, her gününün ve her gecesinin ayrı ayrı tatlarını verir. Tabiatı, mehtabı, çiçekleri, çalgıyı ve bülbülleri kendi medeniyetine göre duyan ve anlayanlara; bunların neşesine, keyiflerine, zevklerine layık olanlara ışıklarının renkleri, havasının incelikleri, sularının ve saatlerinin seslerinden toplanan ve ruhu her yanından saran sonsuz bir zevk vermesini bilir.

Her sene yalıya dönünce baharın genç tenli, uzun boylu, mavimtırak günlerine kavuşurduk. Hayat sanki yeniden doğar, ağaçlar yeşillenir, beyaz ve pembe çiçeklerini ve erguvanlar da lalden alevlerini açarlar. Çiçek kokularıyla dolgunlaşan hava gönlümüzü bir saadet vaadiyle kaplar. Her şey kolaylaşmaya, revanlaşmaya başlar. Hayatları hâlâ tabiatın lütfuna veya kahrına göre kurulan insanların ruhlarında ezeli bir ferahlık çağlar. Günler mavimtırak saatlerini gönüllerin üstünden hayatın musikîsini söyletmek için bir mızrap gibi geçirir ve kuş cıvıltılarıyla dolu, bir çocuk neşesi tadındaki saffetli sabahların, sevilen gözler gibi tesir eden, seven bir kalp gibi dolgun ve durgun akşamların ve menekşeden örülmüş gecelerin şiirli silsilesi başlar.

Büyük bir zafer doğar gibi sabah olur. Fazla güneşe karşı kapanmış, o zamanki iç içe perdeli pencerelerin kumaş perdeleri çekilip, kenarlarındaki tüller altından storlar kaldırılınca Boğaziçi'nin kendine mahsus güneşli ve serin, sükûtlu ve sesli, lezzetli ve mavi bir günü derhal bizim olurdu. Böyle, zamanlar geçer, fakat ertesi sabah, yine âsude, yine güzel bir günle, yine böyle geçecek zamanlar gelirdi.

Boğaziçi'nin kendine mahsus tatlı bir sessizliği ve onunla iç içe geçen, bütün günler ve geceler boyunca devam eden ve değişen kendine mahsus sesleri vardır. Bu geniş, büyük sessizlikle onu için için dolduran ve adeta gizli gizli dokuyan ve hep birer rutubet ve lezzetle ıslanmış, yumuşamış, hulyalaşmış olup da insana batmayan sesler, beraber duyulurdu.

Iğrıpla balık tutan balıkçılar kendi kendilerini teşvik için ahengi ayaklarının ve kollarının hareketlerine uyan bir şarkı tuttururlar. Arka yollardan bazen hâlâ daha bugünkü zamanları bırakıp gamlı çıngıraklarının edasıyla güya geçmiş zamanlara doğru giden bir kervan geçer ve bütün bu gürültüler insana hep aşınmış, aşinalaşmış ve tatlılaşmış gelirdi.

İkindi vakti, Boğaziçi gününün en halavetli zamanı başlar, tabiat karşısında dua eder gibi sükûta varıldığı akşam başlardı. Bu, Boğaz'ın güzelliklerini seyretmek için beylerle hanımların sanadallar ve kayıklarla gezintiye çıktıkları ve Körfez gibi, Dere gibi Boğaz'ın asıl klasik yerlerine gidildiği saatti. Hayat burada bir temaşa zevkine eriyordu. Sular kararmaya başlayınca her şeyin dili ve edası değişir. Akşam her şeyi azamet ve kadife ile giydirir. Her şey daha çok kalp diliyle konuşmaya başlar. Sular kayıkları, sanki büyütmek istedikleri hulyalarımızın beşikleri gibi sallar. Renkler koyulaştıkça yüreklere bir keder çöker.

Boğaziçi'nin hemen kendine mahsus gibi duyulan kokuları vardır: iyot, yosun, ozon, deniz kokuları ve o zamanlarda bunlara birçok taraftan çiçek kokuları gelir, karışırdı. Tabiat sevgisi bir de çiçek muhabbeti şeklinde görülürdü. O zamanın insanları için çiçekler de mevcut olan, sevilen bir şeydi. Onların da havatta ve günün saatlerinde yerleri vardı. Her evde, bahçelerde, sofalarda, odalarda, saksılarda, çiçekliklerde çiçekler bulunur

ve hanımlar odaların silinip süpürülmesinden sonra bunların yerlerine yerleştirilmesiyle meşgul olurlardı. Çiçekler de geniş ruhlu, açık renkli, aydınlık içli, Boğaziçi'ne açılmış pencereli, avizeli, geniş odalı yalılara elbette daracık odalı küçücük bir apartmana yaraştığından daha çok yakışırdı. Yalıların içi baharın genç teni gibi kokardı. Her gece çiçek saksıları yatılacak odalardan çıkarılır, sofalara bırakılırdı. Fakat çiçek kokuları bahçelerden yalılara yükselerek açık camlı odalardan içeri girerdi. Akşamları bazı balkonları vücutlarıyla, kokularıyla bir tente gibi saran mor salkımların kokusu dışarı taşar, yolları kaplardı. Korular ve bahçeler önlerinden geçen kayık ve sandallar su üstünde bir de çiçek kokularını yararak geçerlerdi. Suphi Paşazade Sami Bey'inki gibi bazı yalıların serleri meşhurdu. Korulardan, bahçe duvarlarından taşan kokularla bütün Boğaziçi en katı kalpleri yumuşatacak, rikkate getirecek bir duygu ile çiçek kokardı. Düşünsek, çiçeklerin kokusu büyük bir şefkat değil midir? Tabiatın içindeki bir iyilik ve güzellik dünyasına bu kokulardan geçerek varılamaz mı?

İnsanların ruhunda her zaman bir derinlik oyan ihtişamlı guruplar başladığı zaman sandalla Anadolu sahillerini takip edenlere bu manzara Rumeli sırtlarında bir opera heybetiyle görünürdü. Rumeli sahilinin gölgesi yavaş yavaş koyulaşa koyulaşa sulardan dağlara tırmanır ve güneş ufukta uzun uzun kanar. Rumeli kıyısından bakılınca da Anadolu sahilinde, güneşin aksiyle, ötede beride öbek öbek birçok camlar altın kesilir, altınlar gibi parıldar.

Guruplar her şeyi dâhilerin edasıyla söyletmeye başlar. Gurup bize gönlümüze benzeyen emeller ve hulyalara benzeyen arzular aşılar. Bizim gizli fikirlerimiz ve mahrem hislerimizi gıcıklar. Bize geçmiş rüyalarımızı anlatır ve bizi yeni rüyalara sarar. Birdenbire bize güya Fuzulî hitap ediyormuş gibi ruhumuzda uyuklayan hisler coşar, hayatımızdan daha çok lezzet ve talihimizden daha çok saadet arar.

Güneş çekilip sular büsbütün kararınca Boğaz'ın hayatı da büsbütün esrara dalar. Boğaziçi gecelerine misli bulunmaz bir tat ve şive veren, titrek ziyalar ışıldamaya, şefkatli kokular duyulmaya ve yumuşak sesler mıraldanmaya başlar.

Her şeye bir lezzet sinerek her şeyi biraz kendine, güzelliğe, ümide ve hayale doğru çeken bu saatlerde denizi, üstünde duran diğer bir deniz gibi, karanlık kaplar. Karşıki sahilde, birer mabet kandilini düşündüren lambaların hafif ışıkları toprağa düşmüş yıldızlar gibi hayal meyal parıldamaya koyulur. Sanki sevmekle incitmekten korktuğumuz birer kalp kadar tesirli bir eda ile sulara akseder. Boğaziçi böyle mehtap olmadığı geceler bile kendi üstüne kapanmış bir göl, büyük bir havuz halini alır. Bu sular büyülenmiş bir diyar gibi parıldar. Çiçek kokuları havayı sanki vücuduyla kaplar. Pencereden gece havasını duyduğumuz zaman açık camdan giren kokularla mehtapsız gece kokladığımızı menekşeden daha koyu, büyük bir çiçek gibi ruhunuza dolar.

Hele mehtapta, Boğaz'da saz olmadığı geceler, lambaları vanmamış ve kafeslerle camları mehtaba açılmış odada, mehtap, çok güzel olduğu için, huzuruyla bir sessizlik yayardı. Odada belki ancak çocukların hoşlarına gitmeyen bir sükût hüküm sürer ve beylerle hanımlar, yemekten sonraları, kahve veya sigara içtiğimiz gibi, gelirler, mehtabı seyrederlerdi. Herkes bu temaşayı bir lezzet ve saadet bilirdi. Sükûtları sözlerine üstün olan hizmetçiler, bu sırrı belki anlayamadan, ciddi yüzleriyle, iptidai adamların tabiatın ihtişamını bozmayan çocukça saffetiyle bu sükûta katılarak gölgeler gibi gelirler, kahve, su, sigara, kibrit getirirler ve sessizce çıkıp giderlerdi.

Boğaziçi'nin hemen kendine mahsus gibi görünen kuşları da vardır: Gündüzleri, sulara kanatlanmış köpükler gibi konup kalkan beyaz martılar ki sesleri sanki dolgun bir tadın fazla gelerek dökülüşüyle mavi havayı yırtar. Önünüzde suya dalıp kaybolarak ta uzakta meydana çıkan karabataklar. Boğaz'ın üstünde ancak kanatları suya değmeyecek kadar alçaktan ve birbiri ardından sıralanmış uzun bir zincir halinde uçan ve saldıkları gölge sularda güya hiç kımıldamayan bir şerit halinde uzayan yelkovan kuşları. Yalıların alt kat direklerinden birinin üstünde her sene aynı yuvayı yapan, öteye beriye aceleyle uçup gelen tez canlı, tiz sesli kırlangıçlar. Geceleri de, bütün bu içli tabiatın romantik hislerini sanki tarayarak onları uzun uzun ruhlara aşılayan, ulvi sesli bülbüller.

Bazı gecelerde, yemekten sonraları, hanımlara bir bülbül dinlemek arzusu gelir ve biz çocuklar da hareket ve değişiklik zevkiyle, hemen bu arzuya uyarak, bu fikri sevinçle alkışlardık. Bazen, nizama riayet etmek için ucunda bir fener yanan kayığa biner, Baltalimanı'ndan geçer, Körfez'e ve Dere'ye bülbül dinlemeye giderdik. O zamanlar Baltalimanı'nın, Körfez'in ve Dere'nin, aksisedaların cevap verdiği bülbülleri ve Dere'deki mezarlıkların serviliklerine gizlenen eski bülbül yuvaları meşhurdu. Burada ihtiyar ağaçlar ve onlar kadar ihtiyar mezarlar vardı. Bütün bunlar dinlediğimiz bülbül seslerine tarif edilmez birtakım romantik hisler katardı. Bu derin gecelerin de güya susup dinledikleri o mezarlıkların yüksek ağaçlarında dem çeken bülbüllerin ruhlara saldıkları artık hiçbir zaman unutulmaz seslerini ve sözlerini uzun uzun dinledikten sonra dönerdik.

Gece yarılarına doğru bile Boğaziçi'nin sesleri büsbütün susmazdı. Bu sesler gecelere sanki bir ninni söyler ve geceler bu sesleri, sanki bir ninni gibi dinler. Geçen bir kayıktan denize dalan küreklerin sulardan çıkardıkları, sonra, sulara damlattıkları ipekten sesler. Uzakta, bir gazel söyleyerek giden bir adamın yanık sesi. Ağlarını, gelen bir vapurdan korumak isteyen balıkçıların insanların dünyada hayatlarını ne kadar zorlukla kazandıklarını gösteren ve böyle ekmeklerini korumak isteyince hemen candan kopan sesleriyle, "Kaptan! Kaptan!" diye haykırmaları. Boğaz'ın ortasında, geceden daha koyu bir gölge halinde sükûtun sularını yararak yüzen bir vapurun çıkardığı sesler. Ve, arada bir vakfe olur, sükût, bir nakarat gibi, güya hiç bozulmamış haline döner.

Gece bize sevdiğimiz bir musikî gibi tesir eder. Hiçbir zaman karanlık her şeyi kaplamaz. Onun içinde mutlaka sönüp yanan gizli, yumuşak ışıklarla fosforlu bir parıldayış vardır. Hiçbir zaman hava boşluk gibi duyulmaz. Onun içinde mutlaka bize onu bir vücut gibi duyuran kokular, nefesler vardır. Hiçbir zaman sükût tamam olmaz. Onun içinde mutlaka ona uyan bir mırıldanış ve sayıklayış vardır. Boğaziçi gecesi bir uyku değil, bir rüyadır.

Baharın bu yumuşak günler ve gecelerinden sonra yaz gelir, yazın ağır sükûtlarla dolu, sıcak, bunaltıcı, hummalı büyük

günleri gelir. Hava, sular, vücutlar güçlükle nefes alıyorlar gibi, uyuşurlar. Ruhun rabıtaları gevşer, arzuları ve emelleri ezilir, uzakta duyulan sesler ve görülen manzaralar insana sıcaktan bunalmış ve bayılmış hissini verir. Güneş denizde parlarken kaynıyor, eriyor gibidir. Gönüller üstüne sıcak bir dudak gibi değen yaz günleri gelir ve ruhlarda saklanan aşk, humma gibi, ömrümüzü saran büyük bir yangın gibi tutuşur.

Yazın altınları ve ateşleri eridikten ve söndükten sonra eylül gelir. Sonbaharın çözülen bağları, uzun rüzgârları, renklerin ağlayışlarıyla Boğaz'ın belki en sisli ve içli, en tesirli ve lezzetli günleri gelir. Koruların kokuları, suların sesleri gamlılaşır. Ağaçlar inanılmaz zenginlikte birtakım vahim inkıraz renklerine bürünürler. Her şey soyunmaya, gönüllerin en son güzelliğini, aşkını, ihtirasını söylemeye, haykırmaya koyulur. Güya bir sevgili göçüşünü duyarak, vaat etmemiş olduğu vuslatları da sunar gibidir. Her ses bir sonu söyler, veda eder. Veda ederken de bize sırrını döker gibidir. Bir yerde, muhakkak, tabiatın gizli bir ruhu vardır ki, ağlar. Fakat hayat o kadar fani ve mânâsızdır ki, mevsimin gamlı musikîleri her yandan coşmaya ve gönlümüze süzülmeye başladığı zaman, hüznü de saadet kadar makul bularak sevdiğimizi anlarız.

Mavimtırak Boğaziçi'nin böyle hususi bir medeniyet çerçevesi içinde hisli bir tabiatın saatler ve mevsimlerine uyarak geçen hayatı ne güzel, hatta ne uslu ve mükemmeldir! Fakat her zaman ruhun açılmasına yarayan, bizi daima hayale götüren bu hayat, bilmez miyiz, insanı ta iliklerine kadar bir aşk, bir vuslat ihtiyacıyla yoğurur. Boğaziçi sularında, kayık geçer geçmez bir iz taşımadan silinen bu müphem yollar, hiçbir sona erişmeden biten bu sandal gezintileri, hiçbir neticeye varmadan geçen bu güzel saatler bir saadet rahatlığı vermesi gerektiği halde, gönlümüze ancak daha büyük bir saadeti bekleyişimizin boşluğunu ve acısını verir, bu günler, bir edibimizin o zaman demiş olduğu gibi, o kadar "hayal içinde" kalırdı ki, ancak daha derin bir aşk için bir hazırlanış olur ve hep daha canlı bir vuslatın yakıcı ihtiyacını duyururdu. Ruh, hasta, bir hassaslıkla, her geçen zamanı kaybolan bir fırsat sayardı. Bir taraftan bu yalnızlık, bu sessizlik; bir taraftan bu hulya; bir taraftan bu

yoksulluklar ve bir taraftan bu tabiat sevgisi ve musikî iptilası ruhları daha engin bir vuslat ihtiyacıyla kaplar, hep bir aşk faslına hazırlardı. Ta vücudumuzun içinde olduğu gibi ta bu göklerin, bu dünyanın da yüksekliklerinde ve derinliklerinde aşkın bir hazırlanış ve oluş halinde toplandığını ve bizi aynı talihe sürüklediğini duyardık.

Günün veya gecenin hisli bir ânında birden küçük bir şey geçer, gönlümüzü taşıran bir damla düşer. Uzakta bir vapur sesi haykırışa benzer. Karşımızda bir servi titreyerek boynunu büker. Bir gülün kokusu bize çok gelir. Bir martının haykırışlarıyla sükût bir çıplaklığı örten bir kumaş gibi yırtılır. Işıklara karışan bir sis, hatırladığımız bir vücut gibi soyunur, gerinir, sonra kaybolur. Bir dalga bizi sallayarak vücudumuzu ikiye ayıracak gibi olur. Havada esrarlı bir ürperiş duyulur. Hulasa gizli ve belirsiz bir şey olur ve sanki birdenbire geceyi yırtan bir şimşek çakmış gibi o saniyenin aydınlığında ve uyanıklığında ruhumuzun, karanlık âleminde, nasıl bir bekleyiş halinde olduğunu görürüz. Ah! Hangi gün, hangi gece, hangi saat, hangi an geçmişti ki biz onda saadetimizi aşkımıza feda etmeye hazır değildik? Unuttuk muydu ki, bu güzel hayatın sathında böyle bin zevk alırken asıl beklediğimiz, büyük bir aşkın vuslatından ibarettir? Unuttuk muydu ki biz yalnız bu aşk için yaşarız, bizim için saadet yalnız onun vuslatıyla mümkün olabilir ve hatta, ondan gelecek olsa, ölüme bile razıyız?

Musikî İptilası

Saz sesleri, içlerinde taşıdıkları bir eski zaman için sallanan bir beşik ve söylenen bir ninni gibi duyulur. Bu eski sesler içinde geçmiş zamanlar uyuyor, uyanıyor, geriniyor, yaşıyor gibidir. Sazın imalelerle terennümleri bu ahenklere göre yaşanmış zamanlara öyle birer mahfaza olmuştur ki, bu sesleri işitince asıl duyduğumuz, içimizde yaşayan bir geçmiş zamandır. Saz dinlemek, eski zamanın kabuğundan soyulmuş meyvesini yemek gibi, kokusunu, lezzetini tatmak ve bu zamanı tekrar yaşarcasına hatırlamak oluyor. Zaten hatırlamak her zaman biraz tekrar yaşamak değil midir? Mazimiz, hatırlayabildiğimiz nispette, tekrar tekrar yaşayabildiğimiz hayatımızdır.

Musikî milli şuurun en aşikâr sırlarından biri sayılmalıdır. Bilhassa bir teganni fakat ince ve yüksek bir sanat eseri olan saz da milliyetimizin bir hususiyetidir. Şarkın en Garplı öğreticisi olan İstanbul, Şark musikîsini sazla birçok inceliklere vardırmış ve onu kendi edasının hususiyetleriyle bezemiştir. Sazda esasın hüzün olduğu kabul edilmiş gibidir. Hatta sazın ıstılahları bile çok kere hüzünlü kelimelerdir. Bununla beraber saza yalnız gamlı sıfatının verilmesi hiç doğru olmaz. Musikî her zaman gönüllerin hüzünleriyle zevklerinin birleştiği sınırda çağlayan seslerdir. Sazın başlıca söylediği belki ıstırap değil, elbette tatları olan bir hicrandır ve yoksulluk değil, elbette zevkleri olan bir daüssıladır. Saz, Ahmet Hâşim'in ve başka bazı şairlerimizin lisanında aşkın müteradifi olan melali söyler. Çektiği elemli aşkla mesut olmasa da bunları sevdiği ve bunlardan zevk aldığı

şüphesizdir. Böylece içli –hatta belki de gamlı– bir hazzın dilidir. Eski zamanlarda insanlar, ömürler hep hicranlıydı. Çalgı bu hüznü ifade ederken biraz da tatlılaştırmış oluyordu. Saz, ruhlarda hüzün ve zevk sularının karıştığı noktada hüzün ve zevk sahillerini birleştiren köprüdür. İnsanlar böyle matemsiz ağlayabilmek için sanat ve tabiatın, mesela musikînin ve mehtabın, ruhlarını açarak kendilerine talihlerinin ihtişamlı karanlıklarını biraz aydınlatmasını beklerler. Zira sebepsizce ağlamamak hayatta nafile yere katlandığımız mahrumiyetlerden biridir. Birçok içli kadınlar böyle ağlayınca ferahladıklarını bilirler. Saz dinleyenlerden bazılarının gözlerinde yaş olur, ruhlarında güneş açardı.

Musikî ruhların en tabii temayülleri arasındadır. İnsanların sevgilerini, ömürlerinde bütün hatıralarını toplayan bir büyüdür. Eski zamanın nefis sükûtunda hulya ve tahassür dolu bu saz sesleri his ve hayalimizin dünyasında bize sanki bütün birer ilkbahar ve sonbahar gibi açılırdı. Saz o zamanların gönüllerine göre bir eda idi. Ruhları hususi bir terbiyenin teşrifatına göre açardı. Herkes ondan haz veya hüzün, inşirah veya teselli, kendi nasibini alırdı. Zira musikî daima halkın başları üstüne yağan sanatkâr sesleri, yani bir nevi peygamber sesleridir. Bu sesler hayat sahrasında gördüğümüz serapları, dünyada toplamak istediğimiz zevkleri ve gönüllerin iyiliği hakkında beslediğimiz ümitleri söyler.

Bütün bu nazlı sesler, hakikati daima hayalin dûnunda ve daima yoksul hayatlarda bir sanat payı, bir zevk fırsatı olurdu. Birer sairfilmenam gibi geçtiğimiz bu dünyada daima tatlı saniyeleri acı saatlerle, aydınlık dakikaları karınlık günlerle karışık geçen ömürlerde saz –karanlıklar içinde mesafeden mesafeye yol gösteren ışıklar gibi– uyandığımız anları, hayatın bir mânâ ve kıymet aldığı zamanları aydınlatıyor; hulyaları, emelleri, münasebetleri, ziyafetleri, zevkleri, düğünleri gösteriyor ve bunları hatıralarda bir silsile halinde birbirlerine bağlıyordu.

Her zaman gönüllerin güzel sanatlara medeni bir ihtiyacı vardır. Bu sanatların hepsi de aynı yerde ve aynı zamanda mutlaka aynı bir seviyeye varamaz. Bir millet bunlardan bazen birisiyle bazen bir ötekiyle daha ziyade meşgul ve muvaffak olur.

Bazen şiir söyler, bazen resim yapar, bazen de çalgı çalar. Bizde zaten pek yaygın olmayan edebiyatın istibdattan yılgın bulunduğu, çok okumanın âdet haline gelmediği, dini taassubun elinden kurtulamayan resmin yeni yeni başladığı, heykel yapılmadığı ve mimarinin ise artık fakirleşen hayatımızdan ayrıldığı, uzaklaştığı o zamanlarda şifahi irfanımızda musikî birçok güzel sanatların yerinde ve üstünde, bir mehtap gibi, kendisini tutmak isteyen avuçlardan kaçıyor, kendisini duyan gönüllere sirayet ediyor, birçokları ümmi olan bu insanlara güzel sanatların çoğunu temsil eden bir güzellik ifadesi, bir hayat sevgisi oluyor ve onların ifade edemedikleri birçok güfteyi besteliyordu. Belki yüksek yeni eserler veremiyorsa da birçok üstadın, elinden geçmiş olduğu için birikmiş ananeleri sayesinde yaşıyor, şiirini dökmesini biliyordu. Hemen bütün Şarklılar bir Şark musikîsi olan sazı duyuyor ve seviyorlardı.

O zamanlarda, saz, bütün hususiyetlerden örülmüş bu âleme nasıl uyuyordu! Alçacık sedirlerde, kerevetlerde ve yerlerdeki minderlerde bağdaş kurularak oturulan, "mangal kenarı kış gününün lalezarı" sayılan, ışıkları el lambalarından dağılan odalarda dinlenen bu hususi edalı saz, kendisiyle akrabalığı olan, kendi zevkini, seslerini, makamını, şivesini, ahengini andıran bu eşyalara, bu tarzlara, hatta belki yenilen yemeklere, içilen içkilere, hulasa bütün bu hayatın hususiyetlerine ne güzel uyuyordu! O zaman bir üstat böyle bir odada bir beste okuyacak olsa şüphesiz kendisi ayağa kalkmayı hatırlamayacaktı. Lakin belki hürmetlerini göstermek isteyen dinleyiciler ayağa kalkmak isteyeceklerdi. Tespihle oynayan eller çırpılmayacak, fakat gözler gönülleri dolduran hisleri gösterecek ve belki sözler bu samimi hislere tercüman olacaktı!

O zamanlarda musikî âdeti ve zevki hayatımızda birçok müsamahalarla karşılanırdı. Dinde (bazı ayinlerde yeri vardı), evlerde (sazende ve hanendelere mutlaka içki ikram edilirdi), kaç göçte (saz ustası, doktor gibi hareme kabul edilen ender yabancılardan biriydi), içtimai hayatta (düğünler ve hatta sünnet düğünlerinde sazın mevkii vardı) nice müsamahalar bulurdu. Hayata o kadar girmişti ki evlerde dualara, namazlara, hulasa dini seslere şarkı, çalgı sesleri cevap verir, bazen karışır, onlara

adeta dem tutardı. Mesela santur gibi tamamen milli aletleri, kendine mahsus ıstılahları vardı. İncesaz böylece, başlı başına, ikide bir içine girdiğimiz bir âlemdi. Mevsimlere göre gündüz veya gece birçok vesilelerle o duyulur, yazın cuma ve pazarları kadınlara mahsus ayrılmış yerleri bulunan birçok açık mesirelerde o çalınır ve hatta kışın, kapalı büyük kahvehane ve kıraathane gibi –gerçi kadınların gidemedikleri– yerlerde alaturka konserler verilirdi. Zengin, orta halli, fakir, herkes bu sazlı yerlere devam ve bu âlemlere iştirak ederdi.

O zamanlarda saz dinden ve ölümden bile büsbütün uzak tutulmuş değildi. Zira mevlitler terennümlüydü. Mevlevi ayinlerinde kudüm ve ney çalınırdı. Bazı dua merasiminde ilahiler ve bazı cenaze merasiminde de tehlîller okunurdu. Güzel sesli müezzinlere alaka gösterilirdi. Bunların pek meşhurları vardı. Okudukları ezanları değil onları okuyan seslerini dinleyenler de vardı.

Her mahallede hatta satıcılar arasında şöhret kazanmış olan güzel sesliler bulunurdu. Bütün satıcılar sattıklarını mutlaka hususi birer makamla adeta birer mısra halinde söylerler ve bazıları daha fazla satmak için belki güzel seslerinden istifade ederlerdi. Keten helvacı helvasını *"Keten helvam!"* nakaratlı bir türkü ile methederek satardı. Hatta, dilenmek serbest olduğundan, dilenciler arasında bile, güzel veya kuvvetli sesli bazıları Arapça bir dua yahut Türkçe bir ilahi tutturarak bütün gün yürürler, fakat her mahalleden haftanın muayyen bir gününde geçerek birçok evden haftalık sadakalarını toplarlardı.

O zamanlarda İstanbul'da konaklarda, köşklerde ve Boğaziçi yalılarında olduğu gibi en küçük evlerde de –vücudun dokunulur dokunulmaz ürperen en hisli damarları gibi– mutlaka bir saz aleti bulunur ve mutlaka bunlara dokunarak söyletmesini bilen biri de bulunurdu. İstanbul'un tabii hayatında bu yalılardan ve bu evlerden arada sırada mutlaka bir saz sesi gelirdi. Ya bir tanbur çalınır, ya bir ney inler, ya bir kanun tıngırdar, ya bir ut mırıldanır, ya bir tef usûl tutar, bir şarkı söylenir, ya bir keman meşkeder, bir başka keman cevap verir, uzun uzun söylerdi. İnik kafesli pencereler arkasından duyulan bu sesler o zamanki hayat zevklerinin iç bayıltıcı bir içkisi gibi gönlümüzü

vakarak ta derinliklerimize kadar nüfuz etmesini nasıl bilirdi! Kendimi dinlesem vaktiyle önlerinden geçmiş olduğum yabancı evlerden içimde kalmış böyle bir sesler duyarım ki bende o uzak zamanları yeşerten tohumlar gibidir.

O zamanlarda yine herkesin tanıdıkları arasında mutlaka bir sazı iyi çalmasını bilen bir sazende, sesi güzel bir hanende bulunurdu. Bunlar, genç veya ihtiyar, kadın veya erkek, gayet ciddi yüzleri hiç oralı olmadan; ellerinde garip şekilli paketler halinde saz aletlerini taşıyarak hamarat hamarat öteye beriye giderler, gelirler ve arada bir tanıdıklarına misafir olurlardı. Onların geldikleri günler, her şeyden bir neşe vesilesi çıkaran çocuklar sevinirler, büyüklerin hepsi de, çok beğendikleri bir şarkı, hoşlarına giden bir makam bulunduğundan, bunu duyacaklarına memnun olurlar ve sazendenin sevdiği zeytinyağlı ve hanendenin sevdiği tatlı yaptırılır; gece, büyük bir lezzetle, saz faslına başlanırdı. Bu sesleri duyan ve hüsnüniyetleri de, terbiyeleri de sizinkiler ayarında olan iyi komşuların birinden, "Yoo! Komşuda fasıl çekemeyiz, doğrusu! Biz de davet bekleriz!" tarzında bir kâğıt, bir haber gelirdi ve mevsime göre saz faslı her zamanki gevezeliklerin ninnileri susmuş olan gecenin alışılmış saatlerinden çok daha geçlere kadar sürerdi. Gece nakli vasıtaları işlemediği ve otomobiller de olmadığı için hanende ve sazendeler çok kere kalırlar, ertesi günü, mevkilerine, sizinle münasebetlerine, alışkanlıklarına göre, kendilerine ya bir hediye, ya bir iki altın; yahut sadece yol parası verilir yahut hiçbir şey verilmezdi.

O zamanlarda saz halkın bütün sınıfları arasına iyice yayılmıştı. O kadar irfan ve gönül lisanımızdı ki, sesleri ve kabiliyetleri elverişli olan genç evlatlıklara, beslemelere, kalfalara, hatta bazı hizmetçi kızlara okutmak öğretilmediği olurdu da şarkı ve saz meşkettirilirdi. Daha, bizim bile son anlarına yetiştiğimiz bir anane olarak büyük vükela konaklarında ve büyük yalılarda böyle ustalardan ders aldırılan genç kızlardan mürekkep hususi saz takımları bulunurdu. Zira, malum ya, iyi hanende olabilmek için yalnız güzel sesli olmak ve hatta sanatkâr ruhlu olmak da yetişmez. İstidatla beraber, yetiştirilmek, usul öğrenmek, saz bilmek ister. Gerçi şarkıların lisanı medrese lisanına yaklaştığından bazen dil anlaşmazlıkları şarkılarda da olurdu.

Bazen hocaların söyledikleriyle çıraklarının anladıkları arasında tezatlar bulunurdu. Bir gün böyle bir yerde saz çalan ve okuma yazmaları olmadığını bildiğim bazı kalfaların bir mısranın sonunu pek rahat ve emin bir tarzda, *"Kâfirin kızı!"* diye bitirmişlerken bundan sonra, birdenbire güya üstünden atlanılacak bir müşkül karşısında kalmışlar gibi, telaşa kapıldıklarına ve acele acele, *"Salkım saçak yıldızı!"* dediklerine şaşmış ve maksadı anlayamamıştım. Maksat meğer *"Sandım seher yıldızı!"* demekmiş!

Bazı hanımların da, kendilerine böyle saz çalan kalfalarından, gönüllerini eğlendirmelerini gayet zalim bir tarzda istedikleri olurdu. Böyle musikî hataları yüzünden evlerde küçük facialar cereyan ederdi. Tanıdığımız bir hanımefendi, genç bir beslemesine ut ve şarkı dersleri aldırıyormuş. Bir gün bir şarkıda uzun uzun çekilmesini beklediği bir "ah!"ı hanendesi iyi uzatmadı diye öyle öfkelenmiş ve her zaman o kadar sevdiği beslemesinin elindeki udu kaparak kıza öyle bir hiddetle vurmuş ki, oyma kafesli göğüs tahtası parçalanan ut, zavallının başına geçmiş!

O zamanlarda sazı yaşatmakta ve yaymakta İmparatorluğun hemen bütün unsurları birleşiyorlar gibiydi. Müslüman olmayan bazı zenginlerin aileleri yahut içlerinden bazı fertler saz âşığı idiler. Bunların da Beyoğlu'ndaki konaklarında ve Boğaziçi'ndeki yalılarında saz âlemleri yapılırdı. Köçeoğlular'ın Beyoğlu'ndaki konağında, Çamlıca'da ve Alemdağı'ndaki köşklerinde ve Bebek'le Arnavutköy arasındaki –yazık ki şimdi yıktırılmış, biraz alçarak tavanlı fakat o kadar eski zaman üslûbunda– yalısında çok parlak saz âlemleri yapılmış olduğunu duyardık. Bunlar Müslüman olan ve olmayan hanende ve sazendelerle verilen hakiki alaturka konserlerdi. Hanende ve sazendelerin hatırı sayılır bir kısmı Türk değillerdi. Fakat sazı duymakta ve duyurmakta hepsi birliktiler. Müslüman olan Arap ve Çerkez hanende ve sazendeleri saymaya lüzum yok. Ancak bizim medeniyetimizi Hıristiyanlar arasında en ziyade benimsemiş olan Asyalı Ermeniler başta gelmek üzere, Kıptiler, Yahudiler ve kendi kültürlerine bağlılıklarına rağmen bazıları bizimkine de o kadar ısınmış, uymuş olan Rumlar da sayılabilir.

Halbuki o zamanlarda bile, âdet olduğu üzere, geçen de-

virlere nispetle sazın artık çöküş halinde olduğunu söylerlerdi. Eski saz âlemlerinin ihtişamlarına bizim yetişememiş olduğumuz anlatılırdı. Vaktiyle Halim Paşa'nın Rumelihisarı'ndaki yalısında maaşlı en muktedir, en meşhur hanende ve sazendelerden toplanmış bir saz takımı varmış ve haftada iki defa mükemmel saz geceleri tertip edilirmiş. Merkez kumandanı Sadettin Paşa'nın da her biri bir saz faslının ismini taşıyan kırk sekiz cariyeden müteşekkil bir saz takımı varmış. Daha eskiden bütün İstanbul'un bildiği ve üstlerine titreyerek sevdiği pek meşhur sesler varmış. Müezzin kör Hüsamettin Bey gibi Üsküdar minarelerinde okuduğu ezanlar İstanbul'da dinlenen okuyucular varmış. En gür seslerini duyurmak emeliyle canlarını veren bülbüller gibi böyle nice eski hanendeler yani okuyucular seslerinin en mübalağalı kuvvetlerini duyurmak azmiyle kendilerini hasta etmişler. Mesela merhum Nâfiz Bey gibi bazıları gırtlak veremine tutularak ölmüşler. Mesela merkez kumandanı Sadettin Paşa'nın Bestenigâr isimli beslemesi fazla hissinin kurbanı olarak genç yaşında veremden ölmüş. Ve bütün Boğaziçi, bütün İstanbul halkı bu gür sesli hanendelerine, cenazelerine gelerek ağlamış. Daha, vaktiyle yaşamış olan büyük musikî üstatları nesillerinin artık tükenmiş olduğu da söylenirdi.

Fakat devrinde sevilen ve büyük şöhretleri olan birçok hanende ve sazendeleri vardı.

O zamanlarda Osmanlı musikîsinde en makbul olarak ileri sürülen teganni şartları, sanırım ki hanendenin gür, davudi sesli olması, eski musikîyi iyi bilmesi, âşıkane söylemesi, İstanbullu olması, bir de içen, içmesini bilen bir adam olmasıydı. Sanıyorum ki, hanendede en evvel bu vasıflar aranıyordu. Hanende ve sazende bütün bu sanatkârlar o zamanlarda sanatlarına bu kadar müsait bir muhit içinde iken bile yine sanatkârların bizdeki talihlerinin müthiş tecellisinin kurbanıydılar. Hepsi de umumi teşkilatsızlık içinde tek başlarına kaldıklarından, hiç makul olmayan şekillerde birbirlerine rakip olduklarından, birbirlerini çekemediklerinden, kendilerini sanatlarına vermiş olmalarına rağmen, hayatlarını sanatlarıyla kazanmak yolunu bir türlü tanzim edememişlerdi. Ve hepsinin başka işleri, güçleri de vardı. En çoğu geçimlerini devlet kapılarında memuriyetle te-

min ediyorlardı. Bir de bunlardan başka asıl profesyonellerden toplanan en çoğu Hıristiyan olan ve sadece "çalgıcılar" diye anılan birtakımı da vardı ki, o zamanki teşrifat bunlara ağır davranır, bunlara bol bahşiş verilirdi ama misafirlerle birlikte sofraya oturtulmaz, kendilerine ayrıca yemek çıkartılırdı.

Şimdi hatırımda birçok isim beliriyor. Bunları sarahatle hatırlıyorum. Lakin, belki ayrı ayrı zamanlarda duymuş olduğum bu isimleri ihtimal ki yanlış olarak bir zaman içine karıştırmaktayım. O zamanların en meşhur hanende ve sazendeleri kendilerinden ibaret olduğuna emin değilsem de bu saydıklarımın onlar arasında olduklarına eminim:

Hanende Habeş Hacı Kiramî Efendi ki, evvelce pek meşhurken artık sesinin bozulmaya başladığı, inhitat zamanlarına geldiği söylenir ve "yorgun bülbül" diye anılırdı. Kemani Ağa tesmiye olunan Aleksaniyan ki o da artık ihtiyarlamıştı. Bestekâr, kanuni Hacı Arif Bey ki, Posta ve Telgraf İdaresi'nde memurdu ve hatırına pek ziyade riayet edilirdi. Hanende Nedim Bey ki, gençliğinde Boğaziçi'nin bülbülü, en sevgili kulu iken artık onun da ihtiyarlamaya, sesinin bozulmaya başladığı söylenirdi. Udi Ali Bey ki Samih Rifat Bey'in kardeşiydi. Giriftzen Bursalı Asım Bey ki, piyanist Süreyya Bey'in babasıydı. Tanburi Cemil Bey ki, Mesut Cemil'in babasıydı. Osman Bey ki yüksek sesiyle meşhurdu ve Babıseraskeri mümeyyizlerindendi. Hanende Hanım ki, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Mehmet Ali Paşa'nın hanendesiydi, ihtiyarlamıştı, Bebek'teki evinde oturur ve artık ancak pek sevdiği dostlarının yanında şarkı söylerdi. İhtiyar Asdik, Kadın hanende Nasip, Hanende Musullu âmâ Hafız Osman Bey, Neyzen Aziz Dede, Hanende Hafız İsmail, Hanende Hafız Âşir, Hanende Hafız Sami, Nikogos Ağa, Neyzen ve bestekâr Rahmi Bey, Enderuni Hafız Hüsnü, Valde müezzini Hafız Rıza, Kemani Tatyos, Kemençeci Vasil, Hanende Karakaş, Kemani Agop, Kemani Memduh, Bülbüli Salih, Udi Afet, Kanuni Şemsi, Santuri Ethem, Udi Andon, Udi Serkis, Udi Selanikli Ahmet.

Devrin bu tanınmış yahut meşhur hanende ve sazendeleri arasında birçoklarının mehtapta Boğaziçi'nde tertip olunan sazlara iştirak ettikleri muhakkak olmalıdır. Fakat benim hatır-

ladığım bu gecelere hakikaten iştirak etmiş olanlar ve olmayanlar bunların arasında hangileriydi? Bunu benden başkaları söyleyebileceklerdir. Çünkü ben unutamadığım bu saz gecelerinde bunların hiçbirini şahsen duymuş olup olmadığımı bilemiyorum ve onların bu gecelerle bir münasebetleri olup olmadığını hatırlayamıyorum. Ancak bir hanende Nedim Bey'in bir de hanende Nasip'in isimlerinden emin olacağım geliyor.

Fakat o zamanlarda saz yalnız mehtap gecelerinde Boğaziçi'nde duyulmaz, bütün mevsimlerde, belki daha uzak, daha alafranga kalmış Adalar gibi müstesna bazı mahallelerinden başka, bütün İstanbul semtlerinde gece ve gündüz duyulurdu. Kadın, erkek, genç, orta yaşlı ve ihtiyar, zevklerine göre ayrılmış olan ve bu sazın birer telinden çalan bütün bu sanatkârlar, her faslı hazırlıyorlar, olgunlaştırıyorlar ve ince sazı hiç dinmeyen bir neşe veya melal, hiç bitmeyen bir zevk ve aşkla, en kalabalık ve mutena yahut en ücra ve tenha yerlerde durmadan söylüyor, inletiyor, dinletiyorlardı. O zamanlarda geçen nazlı mevsimlerin süzmüş, toplamış olduğu usarelerini sunan saz sesleri, gönülleri, her yandan, bir şefkat, muhabbet ve lezzet gibi sarıyordu.

TOPLANIŞ

Bu Gecelerin Kıymeti

O zamanlarda nakil vasıtalarının azlığı ve yavaşlığı bütün o mesafeler boyunca yan yana, teker teker sıralanmış Boğaziçi yalılarını hemen hemen birer uzlethaneye çevirdiği gibi, şehrin cazibe kuvvetinin daha az işlemesine sebep oluyor, mahallelere mahsus hayat tezahürlerinin kıymetini çoğaltıyordu. Hemen bütün meraklar resmi haberlere, memuriyetlere, rütbelere nişanlara ait olduğu gibi, hayat ve sanat zevkleri de kayık ve sandallarla bu güzel suların üstünde akşam gezintilerine, bu sulardan geçerek yapılan ziyaretlere, gidilen düğünlere, duyulan sazlara inhisar ediyordu. Bütün alakalara merkez, bütün zevklere sahne, bütün gösterişlere meydan, bütün aşklara imkân, hulasa bütün ömürlere saha olan yer bu mavi suların üstüydü.

Bu münzevi hayatın yoksullukları arasında iyi bir saz dinlemek fırsatı Boğaziçi beyleri, hele hanımları için o zamanlarda nadir yapılan bir davet yerine, bir fikir ve his ziyafeti yerine geçerdi. Bu gezintiler, en evvel, hanımlara Boğaziçi'nde oturan hemen bütün ahbaplarıyla buluşmak, konuşmak zevkini temin ediyordu.

Daha, tabiata bakmaya ve onu sevmeye alışmış bütün bu insanlara geceleyin Boğaziçi'nin harikulade güzelliklerini mehtapla aydınlanmış görmek zevkini veriyordu.

Hele, bir de, Boğaziçi mevsimi başlayıp tabiatın yeniden gençliğe erdiği bahar, bütün narin kokuları, renkleri, teni, havası, nazı ve tadıyla gözlere sinerek gönülleri aşkın bütün isteklerıyle açtığı ve durgun ve uzun günler ruhlara bayıltan, tutuştu-

ran dudaklar gibi konduğu zaman, sanki artık arzulara mâni olabilecek bütün hisler silinir, bütün mukavemetler erir, saadeti bekleyen kalpler için hayal karşısında aşkın hazlarına, aşkın zaferine engel olabilecek hiçbir kuvvet kalmazdı. Bahara açılan bir kafes gibi, gönüllerde sanki aşkı örten bir perde kalkardı. İşte, tanışma ve sevişmelerin bile çoğu ancak gözleri gözlere bağlayan sırlar gibi olduğu ve nazari kaldığı o zamanlarda birbirleriyle böyle uzaktan bakışanlar ve sevişenler için bu buluşmalar eşsiz müsamaha saatleri teşkil eder, biraz daha yakından görmek, görünmek ve görüşmek fırsatı olurdu.

Sonra, musikînin o kadar çok sevildiği o zamanlarda, insanlar iyi bir sazı dinlemek ve tatmak için ekseriyetle kendilerine çok uzun gelen bir fasılada çalgıya hasret kalmış olurlardı. Öyle ki, musikîye susamış olanlara, saz, çoktan bekledikleri bir rahmet gibi bol bol yağarak, döktüğü hulya ve şiir ile, ruhların kurumaya yüz tutmuş tekmil topraklarını sular ve bütün hayal ve teselli çiçeklerinin açılmasına yardardı. Sazın zevkini tatmak onlar için mühim bir hadiseydi. Onlar sazı bir konsere, bir operaya gidenlerin merakı, keyfi, tiryakiliğiyle, dikkatle, hırsla, bütün ruhlarıyla, kutsi bir eser gibi dinlerler ve bizi lakayt bırakan nice inceliklerinden zevk alırlar, hoşlanırlardı. Bu uzak sesler onlara gözyaşlarını akıtacak kadar tesir ederdi. Böyle bir taksim, bir gazel dinleyenler arasında, coşarak, kendilerini tutamayarak ağlayanlar az mıydı?

Bütün bunlar, o zamanlarda, bu mehtaplı saz gecelerine verilen büyük kıymet ve ehemmiyeti; bunların o insanların hayatında tuttuğu yeri ve onlara kaç zevki birden nasıl tattırdığını anlatır. Öyle ki o insanların bu geceleri beklerken ve bu gecelerde gezerken duydukları hislerin uzun bir imsak devresinin mahsulü olan mübalağalarına biz şimdi akıl edirsek bile, artık ne yapsak erişemeyiz. Zira hayatın binbir tecellisi içinde mehtaba ve saza ve ikisinin bir olarak ruhumuza döktükleri şiire ve aşka, bize hazırladıkları vakte ve mahalle bu kıymet ve ehemmiyeti verebilmemize artık ne lüzum ne de imkân kalmıştır! Bu anlattıklarımız bugün artık bir daha yaşanılamaz, bütünlüğü ile geçmiş bir zaman olduğundan o demleri ancak kısmen aklımızla idrak etmeye yahut kısmen hatırlamaya muvaffak olabiliriz.

Zaten bu mehtap geceleri nadir bulunur zevklerdi. Bunlar senede belki iki, üç, nihayet dört defa tekerrür ederdi. Bu geceler birçok uzun ve ince hesaplarla seçilirdi. Haziran, Boğaziçi mevsimi için henüz yeni bir aydır. Bazıları İstanbul'dan daha dönmemiş olurlar. Mevsim daha Boğaz'ın bütün ahalisini toplayamamıştır. Eylülün on beşinden sonra ise rutubet çoğalır. Gelenlerin bir kısmı dağılır. Artık deniz âlemi kalmaz. Soğuklar başlar. Boğaziçi'ni balıkçılar kaplar. Sonbahar, içini çekerek ağlar. Bunun için saz ekseriyetle temmuz, tercihan ağustos, hele, eğer mehtap on beşinden evvele tesadüf ediyorsa, eylül aylarına rastlayan Arabi ayın 12'nci, 13'üncü ve tercihan 14'üncü ve bazen de 15'inci gecesinde tertip edilirdi. Fakat bu rakamlar o kadar kat'i olamazdı. Zira saz âlemi için tabii bulutsuz ve saf mehtaplı bir gece ister, bunu bulabilmekse her şeyden evvel havaya bakar.

Mehtaba çıkılan geceye başka bir sazın tesadüf etmemesi de lazımdı. Bir gecede ayrı ayrı dolaşarak birbirlerinin seslerini bozabilecek, rakip gibi karşılaşacak ve sazı takip eden kayık ve sandal kafilesini ayıracak iki saz takımının dolaşması o zamanki Boğaz için bir rezalet sayılabilirdi. Kimsenin izan ve vicdanı buna kail olamazdı. Onun için sazı tertip eden, bütün Boğaziçi'ne karşı bir mesuliyet almış olduğunu bilir ve geceyi, eğer böyle bir rakibi varsa, daha makbul bir saz hazırlayabilecek daha zengin ve hatırı sayılır birisine bırakırdı. Esasen o zamanlarda servet mevki ile birlikte gittiğine göre, böyle hareket etmek, izzeti nefsine daha kolay gelirdi.

"Mehtap"ı tertip edenin daha birçok mesuliyetleri, hesapları, düşünceleri olurdu. Saz heyetinin intihabı ve terkibi mühim bir meseleydi. Sazın geçmiş mehtaplarda, hele o senenin mehtaplarında duyulmuş olanlardan aşağı kalmamasını, mümkünse bunlara üstün olmasını ister, filanca meşhur hanende yahut sazendenin bulunmasına çalışır, sırf ticari bir istifade sahasına düşmeden bir hatır, gönül, nüfuz tesiri sayesinde bu saz takımlarının birbirlerine hemen denk olmasını temin ederdi.

O zamanlarda Boğaziçi, aksisedası her tarafından ses veren, öyle bir âlemdi. Boğaziçi'nde öyle tesanütlü bir cemiyet hayatı vardı ki, devrin sansürlü ve teşrifatlı gazeteleri böyle bir

haberi vermedikleri ve ikide bir yangınları ve mahalleyi alakalandıran hadiseleri bağıran bekçiler de söylemedikleri halde, nasıl olurdu iyice bilinemez, Şirket vapurlarında ağızdan ağıza yayılmalarla, bu geceleri kollayan kira kayıkçılarının da selamlıklardan yalıların haremlerine kadar ulaştırmalarıyla, nihayet bütün Boğaziçi halkı temmuz, ağustos veya eylülün, Arabi ayın on üç, on dört veya on beşine tesadüf eden gecesinde, mesela Valde Paşa'nın, veya Sait Halim Paşa'nın, yahut Suphi Paşazade Sami Bey'in "mehtap"ı olduğunu öğrenirdi. Bu mühim havadisi böyle herkes duymuş olurdu.

O gece mehtaba çıkmak için bir hayli evvelinden başlayan tatlı bir hazırlık devresi vardı. Hemen her yalının bir çifte olsun bir kayığı yahut bir sandalı bulunurdu. Hususi sandal veya kayıkları olmayanlar da mahalledeki en alışık oldukları kira sandallarına haber gönderirler, onları bu gece için peylerlerdi. Beyler, aralarında sözleşerek hangi kayıkta kimlerle birlikte çıkacaklarını önceden kararlaştırırlardı.

Nihayet, herkesin bu kadar sabırsızlıkla beklediği büyük gece gelirdi. Bazı beyler, akşamcılıklarından kendilerini alıkoyamazlar, evlerinde rakılarını mutadları gizli teşrifat ile içtikten sonra çıkarlardı. Bazı orta halli efendilerse yemek yemezler, sandalda, kaçamak olarak, gizlice biraz rakı içmeye, biraz meze yemeye karar verirlerdi. Hanımlar sofraya biraz daha erken otururlar ve yemekten sonra, yatsı sularında, ezan saatiyle bir buçuğa doğru, herkes çıkmaya hazırlanırdı. Söz vermiş olan komşular gelirler; kayık veya sandal yalının rıhtımına yanaşır ve bekler; çocuklar, büyüklerin yavaşlıkları yüzünden zaman geçiyor diye telaş ederler; hanımlar, önlerinde lambalar yanan aynaların karşısında, baş örtülerine ve süslerine sonuncu hisli ve uzun bir bakışla bir daha bakarlardı ve, nihayet, güya bir altın fanus içinden akseden gül sarısı donuk bir aydınlıkla aydınlanmış tılsımlı, esrarlı ve mor gecede kayık veya sandala binilir, üstlerine garip bir füsunla ışıklar dökülmüş menekşe renkli sularda mehtaba, yani gezinmeye, seyretmeye, saz dinlemeye, yani his ve zevk ve hayal avına çıkılırdı.

Bu nazlı gecelerin, hiçbir kitapta yeri olmadığı halde, bütün Boğaziçi halkınca bilinen ve herkesin büyük bir tesanütle

uyduğu usulleri, ananeleri vardı ve bunların hemen hepsi de bu minval üzere gelir, böyle geçerdi. O zamanki düğünler, mevlit alayları, bayram alayları gibi bu geceler de hem bir merasime tâbi idi, hem de neşeleri ve kapıları herkese açıktı. Eski Venedik gecelerinde karnavallar mütemadiyen şımarık ve açık saçık neşe yarattığı halde, her zaman hem kibar hem biraz mahzun olan eski Boğaziçi, güzelliği, sazı, sözüyle öyle bir hal alırdı ki, bu cemiyette o kadar teşrifat, nezaket ve sükût kabiliyeti vardı ki, bu toplanışlar da nihayet bir merasime döner, bir Mehtap alayına benzerdir.

Hanımlar Buluşuyorlar

Hanımların bu gece gezintilerine mahsus bir giyiniş tarzları vardı. Türk olan Hıdiv ailesinin Mısırlı dediğimiz azaları teşrifatlı ve gösteriş zevkli bir ömür sürdüklerinden bunların bazısı sandalla yapılan bu gece gezintileri için bile ferace giymekten ve yaşmak takmaktan üşenmezlerdi. Ancak –şair Nigâr Hanım gibi bir iki istisnadan başka– bütün Boğaziçili hanımlar bu külfeti fazla bulurlar ve üstlerine, daima bol, Bursa ipeğinden beyaz maşlahlar, beyaz tül üstüne yol yol sarı ipek maşlahlar, yakalarının kenarları ince sırma işlemeli krem maşlahlar veya daha koyu, kapalı ve dar maşlah ve yeldirme arası mantolar giyerler ve başlarına da o renkte hesap işlemeli örtüler sararlardı. Orta halli hanımlar renkli yeldirmeler giyerler ve beyaz tülbent baş örtüleri örtünürlerdi. Bunların arasında renkli yahut siyah çarşaflı hanımlar da tek tük bulunurdu.

İhtiyar hanımların halsiz yüzlerini artık çizgileri pek az değişen bir müsamaha, şefkat ve muhabbet tebessümü kaplamış olurdu. Bu ihtiyar hanımlar artık saz dinlemek için mehtapta denize çıkmak istemezler, gezmeye gidenlerin selametlerine dua ile iktifa ederlerdi. Sami Bey'e ait bir kayığın devrilerek içindeki kızlarından birinin Boğaz'da boğulduğu mevsim, biz ne zaman kayıkla çıkacak olsak, odasında kalan büyük annemiz bizi birer birer kucaklar, bağrına basar ve her birimize, "Haydi, seni Allahın birliğine emanet ettim!" derdi.

Orta yaşlı hanımların yavaş hareketlerinde, sakin duruşlarında, ihtiyatlı bakışlarında, vefalı sözlerinde hep bir harem

"ser"inin durgun havasında yetişmiş edalar görülürdü. Bir büyük teşrifat dairesi güya her kayığa, her sandala böyle bütün devrin mümessili bir hanımefendi oturtulmuş gibi hepsinde bu eda benzeyişi, bu ev sahiplik hali görülürdü. Bu hanımların ekserisi, kendilerine güvenen terbiyeleriyle, öyle bir kıvama ermiş bulunurlardı ki onlar, böyle yaşlarına rağmen, mehtaba çıkmakla adeta yanlarındakilere bir lütuf etmiş gibi olurlar; bakışlarıyla sanki iltifat ederler; sükûtları müsamahalı bir tasvip mânâsına alır; tebessümleri bir muhabbet ifade eder; bütün hareketleri bir iyiliğe delalet ederdi. Hepsi de öyle bir layığında durmak terbiyesi almışlardı ki, bu kendilerine evlerinin dışında sigara içmeyi meneden teşrifatı; bu gençlere ve çocuklara gösterdikleri, kendilerini saydırmayı iyi bilen, iltifatı; bu engin mânâlarda yüzen vakarlı bakışlarındaki sebatı duymamak mümkün değildi. Çoğu ne kitap, ne de hatta gazete okumadıkları halde öyle bilgili bir halleri vardı ki mehtap karşısında tabiata daha yakın, daha saffetli gözlerle, diyebilirim ki, daha iyi bakıyorlar ve bu âleme daha çok yakışıyorlardı. Ekserisi o kadar rabıtalı, itinalı, sade ve tabii bir tarzda mânâlı idiler ki bazıları ümmi olan bu kadınların başlarında taşır gibi oldukları manevi kıymetlerin ağırlığı cidden şaşılacak şeydi. Sanki her an bütün bir tarihi tartan hisli teraziler gibiydiler. Uzun uzun toplanmış bir dünya haznesinin gönüllü haznedarları gibiydiler. Hallerinde İstanbul meyvelerinin lezzetini, İstanbul mahallelerinin sükûnetini, İstanbul manzaralarının halavetini duymamak mümkün değildi. Her şeye alakayla konup kalkan bakışları bu medeniyet seviyesini kurmaya yardım ediyor, bu zamanı bir tarihe bağlıyor, bu manzaraların derinliklerini işliyordu. Fakat bu tok nazarlar yaşanılan fani zamanların ebedi bir zamana varacağını bilen bu dindar kadınların, bütün bu fanilikleri küçük görerek, bunları ancak gönül oyalayıcı şeyler diye telakki ettiklerini gösteriyordu. Böylece sanki bütün bu dünyevi varlıkları manevi bir varlığa, bu parlak gösterişleri uhrevi birtakım kıymetlere eriştiriyordu. Bu yüzlerde tevazu ile gururun, mahviyetle kibrin, emniyetle hüznün, gına ile sükûtun birleşmesinden doğan güzel mânâyı, bu hanımlar, asıl bu hayatın bir mabadi olduğu inancına borçluydular. Burada "Metafizik" "Fi-

zik"i tamamlıyordu. Bu hanımların üstlerinde güya hem bir imparatorluğun gizli sezişleri ve geniş anlayışları içinde yetişmiş bir olgunluk, hem de *Kuran* dinlemiş gecelerin uhrevi süzgeçlerinden kalma bir dolgunluk, içli ve saffetli bir hayatın alıngan zevkleriyle beslenmiş bir mürüvvet hali duymamak mümkün değildi. Bütün bunlar duruşlarından ve bakışlarından taşıyor, üstlerinden sanki sözsüz ve sessiz bir saz gibi akarak duyuluyordu.

Daha genç, demin aynada kendi güzelliklerini seyir ile mukaddes bir kitap gibi tefsir etmiş ve ezeli bir davete hazırlanır gibi süslenmiş olan hanımlar, neşeli, pudralı, o zamanlar moda olan Şipr ve Mikado gibi lavantalar sürünmüş, gözleri sürmeli, gecenin ve mehtabın esrarlı ışıklarında daha esrarlı, daha güzel, ağızları istihzalı, bütün yırtıcı tırnakları, kedilerin pençeleri gibi, beyaz ellerinin yumuşak temaslarıyla duyulmayacak kadar içlerine gizlenmiş, eldivenli, birbirlerine rast geleceklerine, söyleşeceklerine, birbirlerinden dişleye didikleye bahsedeceklerine memnun, gülerler, eğlenirlerdi.

Daha saz başlamadan saz kayığının peşinde gidilirken veya daha sonraları, saz bir müddet susarak yer değiştirirken hanımlar sandallarını birbirlerininkine yaklaştırarak aralarında bir sandaldan bir kayığa hafifçe başlarını uzatıp hafif bir sesle konuşmayı pek severlerdi. Öyle ki çalgı daha başlamadan yahut biraz sustuktan sonra bütün onu takip eden bu kayık ve sandallardan çıkan birtakım cıvıltılar eksik olmazdı. Herkes yanındaki bildik kayık ve sandaldakilerle bir fısıltı halinde görüşürdü.

Esasen bu gecelerin zevklerinden bir kısmını da bu su üstünde, mehtap aydınlığında buluşmalar; bu, sandaldan sandala, yavaş bir sesle olsa bile, konuşmalar; bu, gözlerle olsa bile, anlaşmalar teşkil ediyordu.

Aralarında buluşmayı isteyenler, birbirlerine rast geldiler mi, sandalcılarına mesela "Emine Hanımefendi"nin sandalına yahut "Server Paşa'nınkiler"in kayığına yaklaşmak istediklerini söylerler ve bu usta kayıkçılar sular üstünde kurulmuş seyyar nizam ve intizamı bozmamaya riayet eden birtakım itinalı ilerleyişler ve başkalarına kurnazca yol vererek mahsus geri ka-

lışlarla sandallarının sular üstünde ve ötekiler arasındaki yerlerini değiştirirlerdi. Küreklerine fiskeler kabilinden hafif vuruşlarla yaptıkları ustaca birtakım hareketlerle ya arkadan gelen bir sandal, yanındakilerin arasından yavaş yavaş süzülerek biraz ileri geçer, baştaki bir kayığın yanına sokulur, yahut, öndeki bir kayık, mahsus biraz geriye kalarak arkadan gelen bir sandalın yanına düşerdi.

İşte o zaman hanımlar gülümseyerek birbirlerini selamlarlar ve sandaldan kayığa, yavaş bir sesle, birbirleriyle görüşmeye başlarlardı. Bunun için de kayıkların bir müddet yan yana durmasını veya ilerlemesini isterler ve sandallar tam bir hizaya gelince onları birbirlerine elleriyle bitiştirerek tutan kayıkçılar bunu da temin ederlerdi. Hanımlar böylece hasbihallerini bir hayli uzatırlar ve birbirlerinden, memuriyet, rütbe, nişan, sıhhat, düğün, doğum, kumaş, terzi, esvap haberlerini alırlar ve yine birbirlerine böyle haberler verirlerdi. Hanımların arasında o zaman da artıp eksilen muhabbetler veya soğukluklar borsa muameleleri kadar oynaktı.

Haremler ve selamlıklar ayrı temayülleri ve zevkleri teşvik ederdi. Bu hanımların bazıları böyle birbirleriyle görüşmekle, söyleşmekle ne kadar mesut görünüyorlardı!

Bunlar kendilerini daha rekabet gibi, kıskançlık gibi, üstünlük gibi, gençlik hislerine kaptıran hanımlardı. Sözlerini duyanlar belki bunlardaki dokunaklı cinasları, yumuşak dikenleri, gizli iğneleri ve çekiştirdiklerinin maneviyatında kalan diş izlerini teşhis edemeyecekler, göremeyecekler, hatta inkâr edeceklerdi. Genç hanımlar, bunları, nefes alır gibi, hayatlarının tabii bir hareketi olarak, adeta saffet ve masumiyetle söylüyorlardı.

Genç hanımlar, hürmet göstermek istedikleri yaşlı hanımlara tesadüf edince vazifelerini yapmış ve kurtulmuş olacaklarına sevinerek, hamlacılarına onların kayığına yaklaşmasını emrederler ve: "Aman, bu ne güzel tesadüf, hanımefendi!" derlerdi, "Vallahi, kaç gündür hep sizleri özlüyordum. Eğer şimdi teşerrüf etmemiş olsam yarın muhakkak tasdî'e cüret edecektim! Böyle yerlere gelmek de ne iyi oluyor! İnsan hürmet ettiklerine rast geliyor!" Ve bu sıkıntılı ziyareti yapmak külfetinden

böylece kurtulduklarına sevinerek usulla kayıkçılarına işaretle artık uzaklaşmak emrini verirlerdi.

Bu hanımlar birbirlerinin güzelliklerini, mücevherlerini, esvaplarını, hele ferace, çarşaf, manto, maşlah, yeldirme gibi sokak kılıklarını ezberden bilirlerdi. Aralarında görüşmeye başlar başlamaz da hemen kumaş, terzi, dikiş, moda kelimeleri geçerdi. Bana esrarlı gözüken birtakım parıltılı, haşmetli kelimeler kullanırlar, mesela satentilyon derlerdi, filtekos derlerdi, kreptöşin derlerdi. Bu kelimeler etrafında onlar heyecana kapılır, galeyana gelirlerdi ve ben telaffuzlarıyla Türkçeleştirdiklerini bilmediğim bu kelimeleri birtakım nefis şeylerin has isimleri gibi duyardım. Sonraları bu cins isimlerin hangi basit kelimelerden teşekkül ettiklerini teşhis ile bunların, Fransızca olarak, sadece Lyon sateni, İskoçya ipliği, Çin krepi demek olduklarını ve "enprime" kelimesinin de sadece basma demek olduğunu anlayınca çok kere isteğimizin erişemeyeceğini sandığımız bir menzilde, hayalimizle büyüttüğümüz bir kadın, bir şehir, bir üstatla temasa geldiğimiz zaman –mesela Behnânâ Hanımefendi'yle tanıştığımız, bir mahallesinin kenarından Londra'ya girdiğimiz, bir mütehassısın yardımı ile *Nef'î Dîvânı*'nı söktüğümüz günler– kendi kendimize, "Ya? Bu muymuş?" dedirten bir küçümseme hissiyle bu hanımların güzel ağızlarında tam birer hususiyet almış bu metaların gözlerimden düşerek artık hakikatte oldukları gibi benim için de adi birer ticaret eşyasına döndüklerini gördüm.

Bütün bu hanımlar hele ne kadar da kolay yemin ederlerdi! Yemin, her hatır ve hayale gelmez cümlelerin ucunda bir kurdele, bir fiyong gibi açılıveriyordu. Cümleleri birbirlerine bağlayan hep bu yeminlerdi. "Ev için ipek terlikleri tercih ederim, vallahi!" "Kardeş, lacivert size her renkten ziyade yakışıyor, billahi!"

Devrin şairi Tevfik Fikret'in dediği gibi: *"Geçer hengâmeler mes'ud ü muzlim; şâtır ü mâşâd!"*

Onlar da birbirlerini kâh saadetleri için tebrik, kâh felaketleri için teselli ederlerdi. Bu sakin hayatta, bu tatlı varlıkta, felaket, bir açık yaz günü birdenbire gökten düşen yıldırım, kuduran bora, kopan fırtına gibi gelen felaket (mesela Server Paşa

kerimesi Aziz Hanım'ın ölümü, Sami Bey'in kızının boğulması) Boğaziçi'nin berrak hayatında uzun akisler bırakırdı.

Hanımlar birbirlerine verecekleri bu haberlerin en can alacak olanlarının ardı kesildikten sonradır ki sandallarla kayıklar birbirlerinden ayrılarak yollarına revan olurlardı. Fakat ikide bir yine bir başka tanıdık kayığa daha rast gelerek yine bir iki dakika olsun görüşmeye fırsat bulurlardı.

Herkes birbirini tanırdı. Henüz tanışmamış olanlar bile kim olduklarını gıyaben bilirlerdi. Bir süslü ve gösterişli kayık kendilerininkinin yanından geçerken bazı hanımların onun saltanatına dikkat eden bakışları, adeta birer iğnedan gibi, iğnelerle dolardı.

Genç hanımlar yaşmakla çıkmış olan ender hanımlardan birini yanlarındakine işaret ederek mesela, "A! Zavallı Nigâr Hanım! Ne kadar da bozulmuş! Bitmiş!" derlerdi ve sandallarını onun kayığına yaklaştırdılar mı, "Maşallah! Ne kadar da toplanmışsınız, hanımefendi! Geçmiş olsun!" derlerdi. "Vallahi, rahatsızlığınızdan hiç eser kalmamış!"

"Kuzum, Aliye Hanım'ın kayığına rast geldiniz mi? Bu gece siyah pırlantalarını takmış diyorlar. Keşke bir görebilseydim!" derlerdi, ve "Demin Ali Bey'in sandalı geçiyordu. Onunki de uzakta olmayacaktır, zahir!" tarzında bir cevap alırlardı.

Hanımlar, aralarında, böyle birçok saatler zarfında, birçok fasılalarla, dakikalarca görüşürlerdi. Hele aynı sandalda olanlar sözlerini sükûtla ve sükûtlarını mânâlı bakışlarla karıştırarak saatlerce böyle, ikisi ortası, hem susmuş, hem söylemiş olurlardı!

Kayıklar ve Sandallar Yan Yana

O zamanlarda Boğaziçi'nin her köyünde bulunan Pazar kayıkları fakir ahalinin pek ziyade işine yaradığından köyün –bugün zenginleri diyeceğimiz– o vakitki tabirle "eşraf"ının himayeleri altında olması da Boğaziçi ananelerinden biriydi. "Mehtap"ı tertip eden kimsenin, saz takımı için, oturduğu köyün Pazar kayığını kiralaması da bu anane iktizasıydı.

Bu kayıkların arka taraflarındaki düz ve hayli uzunca kısımları hanende ve sazendelerin oturmalarına, saz aletlerinin, bir de işret tepsilerinin konmasına pek elverişliydi. Bu kayıkta saz sahibinin bir adamı bulunur; o, her şeyin efendisinin istediği yolda gitmesini temin ederdi. Yalnız bu kayıkta, hanende ve sazendelerin kuvvetlerini tazelemek ve neşelerini arttırmak için Erdek rakısı, Umurca rakısı gibi o zamanın en iyi rakıları, mastikaları ve muhtelif cins taze balıklar, siyah ve sarı havyarlar, Gelibolu sardalyası, Tirilye zeytini, balık yumurtası, türlü türlü peynirler, çeşit çeşit salatalar, turşular, zamanın en makbul mezeleri, üzüm, şeftali, elma, kavun, erik gibi meyveler, bir de karlıklar içinde buzlu sular bulundurulurdu.

Zevk için dolaşan bütün öteki kayık ve sandallar yalnız ay ışığıyla aydınlanırken hizmetteki Pazar kayığı mumları yanmış üç dört fener taşıyarak gelir ve o geceki saz sahibinin yalısından, mesela Valde Paşa'nın Bebek'teki veya Sait Halim Paşa'nın Yeniköy'deki, yahut Suphi Paşazade Sami Bey'in Kanlıca'daki yalısından hanende ve sazendeleri alır, açılır, giderdi. Daha tek başına gittiği sırada sazın, hafif tertip akortlar yaparak kendi kendi-

ne mırıldandığı ve sazendelerin meşketmesi kabilinden çalındığı olurdu. Fakat böyle yalnızca giderken yolda çalınan bu hayal meyal saza pek kulak asılmazdı. Sazın asıl toplantı yerinin Kalender'in önü olması da bir Boğaziçi ananesiydi.

Boğaz'ın hemen her köyünden yavaş yavaş buraya gelen kayıklar ve sandallar saz kayığının etrafında, ışığın çevresinde dolaşan ve ondan ayrılamayan pervaneler gibi dolaşmaya başlar, onu kuşatarak ve ona adeta yapışarak teşkil ettikleri kafile su üstünde yekpare büyük bir sal gibi bir kütle olurdu. Hele asıl saz kayığının en yakınında bulunan kayıkçılar ellerini biraz uzatarak yanlarındaki sandal veya kayığın kenarlarını tutmakla bunları birbirlerine tamamen yapıştırmış ve adeta kenetlemiş olurlardı ve bu sıralarda sandallarını yerlerinde tutabilmek için bir teviye siya ederlerdi.

O zamanlarda, gerçi eski, büyük teşrifat kayıkları ortadan kalkmışsa da yine iki, hatta, daha nadir olarak, üç çifte kayıklara rast gelinirdi. Vernik sürülmüş tahtadan bu kayıklar hep açık veya koyu sarı veya tahini renkte görünür ve kenarları bir iki sıra koyu lacivert, mor, siyah veya yeşil yahut som yaldız şeritli olurdu. Hanımların bindiklerinin arka taraflarında kadifeli, sırmalı ve uçları sulara doğru sarkan bir ihram serilirdi. Valde Paşa'nın üç çifte kayığındaki gümüş kafes örmeli ve kenarları balık şeklinde yine gümüş saçaklı ihramı meşhurdu.

Herkesin çömelerek alçakta oturmaya alışkın olduğu bir zamanın mahsulü olan, insanı derinliğinde ta suların hizasında ve biraz yaslanarak oturmaya mecbur eden bu kayıklar kadar suları, gökyüzünü, sahilleri, mehtabı seyretmeye, gözlerle gönüllere, avlamaya müsait ve münasip bir vasıta olamaz. Hele dört kişiyi karşı karşıya ve dördünü de yanlarından suyu iyice görecekleri vaziyette oturtuşuyla kayık elbette etrafı seyretmek için hem daha rahat, hem daha muvafıktı. O yavaş yavaş yol aldıkça, suya bakarak maviliğinde yüzer gibi olur, havaya bakarak maviliğine girer gibi olur, mehtaba bakarak ışığını sürükler gibi olurdunuz. Hayal kurmak, hulyalara dalmak için bunlardan daha uygun beşikler bulunamazdı.

Kayıklar, Sultan Hamid devrine kadar, Boğaziçi'nde tamamen rakipsiz hâkim olmuşlar. Kayık, sandalın ilk bulunmuş

şekliydi. Bunun için elbette daha iptidai ve safiyane bir şeydir. Meziyetleri ve taraftar olunacak cihetleri vardı. Sandal daha ağırdır. Arka tarafında yan yana oturabilen iki kişi müstesna olmak üzere, diğerlerini arkasını sahillerin birine dönmüş olarak oturmaya mecbur eder. Fakat suya incecik kayıklardan ziyade dayanarak onlar kadar çabuk eskimez. Dört kişi yerine daha fazla adam alır. Girilip çıkılışı, oturulup kalkılışı daha kolaydır. Hele, daha kurnazdır: dümeni vardır! Bu sayede daha çabuk döner, yanaşır, ayrılır. Eski usta hamlacıları bulmak gittikçe güçleşirken daha az maharetli bir sandalcı tarafından kullanılabilir. Bu bakımlardan bu mahluk ötekini herhalde yenecekti. Nasıl ki yendi.

O zamanlarda, ezeli eskilik-yenilik davası bir de kayık veya sandal taraftarlığı şeklinde sürüp gidiyordu. Kayık taraftarlarının bütün hissedip söyledikleri sözler ve bulup ileri sürdükleri düşünceler onun varlığını kurtarmaya yarayamayacaktı. Fakat, Boğaziçi'nde bütün bu sözler söylenmeden, bu düşünceler ortaya atılmadan kalamazdı. Zaten o zamanın insanları daha az muhakemeci, daha az inatçı ve hayata karşı daha ziyade uysaldırlar. Ekserisi bir tarafı iltizam etmezler ve bazen rahat bir kayığa binerek kayık taraftarlarına, bazen narin bir kike binerek sandal taraftarlarına hak verirler ve böylece tabii seyrini takip eden istihaleleri kolaylaştırırlardı.

Sultan Hamid devrinden sonra türeyen sandallar çoğalırken bu devrin ortasına doğru, daha alafranga olarak, bir de binek ve yarış kikleri meydana çıkmıştı. Hep maun renginde, kenarları birer ikişer zıh düz veya nakışlı yaldız şeritli, daha ince ve uzun ve bilhassa oturulacak yerleri kayıklarınki gibi karşılıklı olan bu sandallar hem daha rahat, hem daha hafif, hem daha kullanışlıydı. Öyle ki Boğaziçi iskelelerinde kira sandalları kira kayıklarından daha ziyadeleştiği gibi yalıların da eskiyen kayıkları yerine kikleri çoğalıyordu. Bundan dolayıdır ki, bu mehtap toplantılarında ekseriyet sandallarda olurdu. Kayık ve sandalı olanlar bu gecelere çıkmak için muhakkak daha kolay idare edilen sandalı tercih ederlerdi.

Venedik gondollarından hem daha makul, hem daha cesur, hem daha hafif, hem daha zarif olan bu İstanbul kayık ve san-

dallarında, yalılar gibi, büyük hususiyetleri vardı ve biçimlerinden, efendilerinden hamlacılarına kadar, Boğaziçi medeniyetinin birer icmali, birer hulasası gibiydiler. Halis Boğaziçililerin Boğaz'ın binbir inceliğini birden sezen gözleri bir bakışta, bunların yalnız kimin olduklarını değil, hem de, hangi ustanın yapısı olduklarını keşfederdi.

Bu kayık ve sandallar yalnız Boğaziçi medeniyetini icmal etmez, o zamanki bizim çocuk gözlerimizin hassaslığı, bunların mensup oldukları kocaman yalıların kayıkhanelerinden tıpkı vücutlarından ayrılır gibi çıkarak, sularda dolaşan küçücük yavrularıymış gibi, üstlerinde o yalıların hayatlarını, huylarını, kokularını ve sahiplerinin edalarını, mânâlarını sezip duymasını bilirdi. Server Paşa'nınkilerin kayıklarında Server Paşa yalısının ağır perdeli, biraz loş ve o zamanki tabirle, kûhi odalarının kibar, rahat, kendi âlemine çekilmiş ve durmuş halini, Kıbrıslılar'ın zarif olmaktan ziyade sağlam yapılı, yayvan karınlı, rahat ve babayani kayıklarında da geniş sofalı, geniş odalı yalılarının yayvanlığını ve serinliğini duyardım.

Bu, belki yarısına yakını hususi ve yarısından fazlası da kira kayık ve sandalları beşer onar gelerek saz kayığının etrafını saran kafileye katılırlar ve onun etrafını yeni bir halka ile kuşatırlardı. Bu arada hemen bütün bu kayık ve sandallar yer buldukça ve imkân nispetinde saz kayığına yaklaşmaya çalışırlardı. Yine, daha sonra gelen kayık ve sandallar bu halkaya sokulurlar, fakat onun kenarlarında her zaman biraz daha aralık kalan bir nevi etek teşkil ederlerdi. Kütle, son kenarlarına doğru, böyle mutlaka daha gevşek kalan bir toplantı olurdu. Sazı taşıyan Pazar kayığının etrafındaki bu halka muttasıl büyür, gittikçe genişler, yavaş yavaş gelip yer alan, toplanan sandal ve kayıkların sayısı gitgide artarak yüz, iki yüz, bazen, sırasına, gecenin güzelliğine ve sazın ehemmiyetine göre, üç yüzü geçen bir kafile olurdu. Ay ışığında görülen bu manzara ihtişamlıydı. Bütün bu sandal ve kayıklar denizin büyük bir kısmını kaplardı. Bunlar hemen merkezi bir vaziyet alan saz kayığının etrafında dönerek daima biraz değişici bir şekilde, daima yer değiştiren bir kütle teşkil ederlerdi.

Bütün bu kayıklar ve sandallar büyük ve yüksek saz kayığının etrafında, güya onun, analarının geldiğini görerek yuvalarında gagalarını açan yavruları gibi, sanki kapışmak için dağıtacağı yemleri yani ondan gelecek sesleri bekleşirlerdi. İnsanın acıkınca yemeğe, susayınca suya ihtiyacı olduğu gibi, bu son dakikalarda, bütün bu ruhların da çalgıyı bekleyişleri, adeta böyle bir ihtiyaca dönüyordu. Hepsi, tıpkı karanlıkları dağıtarak ruhlara ışık salacak bir ayın doğuşunu bekler gibi, hepsi de mehtap içinde başlayacak ve ruhlara ahengini salacak bir musikînin füsununu tatmaya hazırlanıyorlar, onun doğmasını bekleşiyorlardı.

Gelenler ve Gelmeyenler

Saz kayığının etrafında böyle sabırsızlıkla bekleyen kayık ve sandallarda bulunanların, hele çalgıya en yakın olanların, teşrifatlı bir merasimin davetlileriymiş gibi, küçük bir gürültüden bile kaçındıkları görülürdü. Güya hep gölgeden ve hayalden yapılmışlar gibi, kendilerinden hiçbir ses çıkmazdı. Saz sesleri buğulanmasın diye nefes almaktan bile çekinir gibiydiler. Ağlayıp patırtı yapabilecek küçük çocuklar zaten buralara getirilmezdi. Ruhi saygı ve terbiye o kadar kuvvetliydi ki evlerinde içtikten sonra saza gelmiş olan sarhoşlar bile susarlar, onların sarhoşlukları nispetinde nezaketleri artar, denilebilir ki, onlar artık taciz edecek kadar nazik ve daha beter çıtkırıldım olurlardı. Bütün bu Şarklılar, cemiyetin hukukuna öyle kani, sanatın ciddiyetine o kadar inanmıştılar ki, bütün sandallar içinden veya karadan sazı kucaklamaya hazırlanmış sükûtu ihlal edecek ve herkesin rahatını bozabilecek bir tek ses yükselmezdi.

Korku, saygı, nizam, terbiye ve nezaket karışık binbir nükteli, mânâlı ve mânâsız, gizli ve açık birtakım teşrifat kaideleri bu çıkışları nizamlar ve yine birtakım istibdat cilveleri de bu mehtap gezintilerine iştirak edip edemeyecek olanları ayırt ederdi.

Gerçi, her türlü hususiyetlerin merkezi olan Boğaziçi bu geceler karşısında ikiye ayrılıyordu: Mehtapla alakalanan en mühim kısmına karşı Rumeli sahilinin ta Kuruçeşme'ye kadar olan kısmıyla Kalender'den sonraki kısmı bu âlemin hemen dı-

şında kalırdı. Zira Kuruçeşme'ye kadar olan köylerde Müslüman olmayan unsurların çokluğu ve yalıların yerinde şehirle hiç münasebeti olmayan birtakım sarayların bulunuşu bu köylerin mehtaba alaka duymamasına sebep oluyordu. Boğaz'ın Kalender'den sonraki kısmı da, ta Sarıyer'e kadar, daha alafranga sayılır ve bu taraflarda oturanlar da mehtap âlemine çokluk iştirak etmezler, hatta, belki böyle sazlar tertip olunduğunu da bilmezlerdi. Fakat daha yalnız, daha ücra ve eğlencesi daha kıt olan Anadolu sahili, boylu boyunca tamamen Boğaziçi malıydı. Bu mehtaplarla ilgilenen kısmı da yukarda ta Beykoz'dan başlayarak aşağıda ta Kuzguncuk'a kadar devam eden sahayı kaplardı.

Rahatsız ve kısa uykularının büsbütün bozulmamasını isteyen ihtiyarlardan, ya dışarı çıkamayacak kadar hasta, ya hiçbir şeyden zevk alamayacak kadar bedbaht, yahut yabancıların eğlencelerine tahammül edemeyecek kadar sinirli olanlardan başka, Boğaziçi'nin kadın, erkek, yaşlı, genç, zengin, ortahalli, fakir bütün ahalisi bu gecelere karışmak isterlerdi. Kayık ve sandallara bakılsa içtimai sınıfların hepsinden kadınlar ve erkekler, gençler ve hatta söz dinleyecek yaşa gelmiş çocuklar ve devirden daha büsbütün meyus olmamış ihtiyarlar ve bunların yanında hatıra gelmeyecek her türlü insan vardı. İmparatorluk Avrupa, Asya ve Afrika'dan topladığı tebaasını, yarısı Avrupa'yı bitiren, yarısı Asya'ya başlayan bu sahiller arasında iki kıtayı birleştiren bu sularda sanki teşhir ediyor gibiydi. Belki her ülkeden birer numune olan insanların hemen hepsi buradaydı. Güya Nuh'un gemisi yerine bütün bu sandallar da Nuh'un kayıklarıydı ki her cinsten, her yaştan, her seviyeden, her meslekten insanlar barındırıyordu.

Evlerinde alaturka saz çaldıran Hıristiyan unsurlar bu âlemlere iştirak etmezlerdi. Ecnebiler de pek az ama hiç yok değildi. Bebek'te oturan ve kendi tabiriyle bir "vie contemplative" taraftarı olduğunu söyleyen Hollandalı doktor, piyadesiyle hiç eksik olmazdı. Zaten onun maruf bir hanımefendiye âşık olduğu kulaktan kulağa rivayet edilirdi. Rumelihisarı'yla Bebek'teki İngilizlerin ve Kandilli'deki Fransızların bazılarının da arada sırada geldikleri olurdu. "Egzotism" meraklısı yeni sefaret me-

murları da memlekete tayin oldukları vakit bir kere olsun mutlaka gelirlerdi. Bütün bu kalabalığın arasına belki, arada sırada, tek tük hayaletlerin karıştığı da olurdu. Zira bazen, bir kayık veya sandalın içinde o kadar garip bir kıyafete, öyle yanık tenli ve bakışlı birisine, başka bir cihanın mahluku olduğu hissini veren o kadar uzak diyarlara göre giyimli, o kadar ayrı mânâlara ve şekillere bürünmüş öyle acayip kimselere rast gelinirdi ki bunlar belki sadece uzak eyaletlerden İstanbul'un cazibesine kapılarak gelmiş tebaamızdan bile olsa, göründükleri gibi sahiden birer hayalet olup olmadıklarından ve alelade birer insan olduklarından şüphelenirdim ve şimdi bile emin olamıyorum. Hatta, vereceğiniz hükümden çekinmesem, bundan sonra da emin olamayacağımı söyleyebilirim. Zira hafızamın bu uzak zamanlarına inip bu hissimi hâlâ hiçbir muhakeme ile tashih ve tedavi edemedim.

Mehtapta, bütün bir talihin yonttuğu bu yüzlerin ve bütün bir ruhun iç âlemini gösteren bu gözlerin hepsi ayrı ayrı mânâlarla parıldıyordu.

Kimi ilk gençliklerinin cennet zamanlarını, kimi gençliklerinin buhranlı aşklarla yanan zamanlarını, kimi ihtiyarlıklarının artık gözleri açılmış ve meyus zamanlarını yaşayan ve hepsi de dünyaya getirdikleri huylarla büyümüş ve yaşlanmış zavallı emekli çocuklar olan bu insanların, bütün kalabalıklarda olduğu gibi, burada bulunanlar arasında da her çeşitten numuneleri vardı. Kendilerini güzel bilen hemen bütün bu kadınlar kendilerini akıllı bilen hemen bütün bu erkekler, kendilerini ahlaklı bilen bütün bu insanlar arasında da güzellerle çirkinler, süslülerle sadeler, zekilerle ahmaklar, uslularla deliler, her şeyi görenlerle hiçbir şeyi göremeyenler, her şeye yarayabilenlerle hiçbir şeye yarayamayanlar, hırslı olanlarla hissiz olanlar, hâkim olmak için doğmuş kuvvetlilerle dünyaya, mahkûm olmak için gelmiş zayıflar, mesut olanlarla olamayanlar, kendilerini her türlü sıkıntılar arasında rahat duyanlarla pürüzsüz bir refah ve sükûn içinde kendilerini rahatsız ve bedbaht duyanlar, kendilerini hasta sanan sıhhatlilerle kendilerini sıhhatte sanan hastalar, içlerindeki dünyanın sultanı gibi gani ve mağrur olan tokgözlülerle doymaz bir iştiha ile daima kemirecek kemik, çiğ-

neyecek zevk arayan açgözlüler vardı. Kendilerine sunulan adi ve basit hakikatleri hazmetmekle iktifa eden, şimdi ekseriyeti teşkil ettikleri görülen maddiyatçılarla hayatın icaplarını ağır zahmetler gibi telakki ederek kalpleri ve vücutlarıyla yaşamaktan ziyade, kafalarının içindeki âleme çekilip hayalleriyle yaşayarak hemen bütün vakitlerinden yalnız hulya sayesinde zevk alan, hakiki ve maddi hayatla bağları azala azala kopacak kadar incelen ve o zamanlar ekseriyeti teşkil ettiklerini sandığım hayalperestler vardı.

Hepsini de tabiatının, huyunun, sıhhatinin ve hastalığının ayrı ayrı yontmuş olduğu, nice ruhsuzluklarının kuruttuğu ve hummalarının kavurduğu ve yangınlarının yaktığı bu yüzlerde ruhlarla irtibatı olan gözler nasıl perişan bir ifade alıyor, nasıl beşeri hislerle yanıyordu! Kimi, geçimsizlikleri nakleden; kimi, yavaşça, uslu uslu, azar azar bedbaht olmayı bilen; kimi, kendi yaşları içinde donmuş gibi bakan bütün bu gözler hep yeryüzünün zavallı yıldızları olmuş gibi ta ruhlar içinden gelen ışıklarla nasıl parıldıyordu!

Mehtapta parıldayan bütün bu birbirinden o kadar ayrı ve farklı yüzler ve gözlerle görülen insanlar, bütün bu kalabalık; halk, millet, hulasa tekmil beşeriyetti. Köyleri, şehirleri, dinleri, devletleri, muharebeleri, tarihi ve sebebiyle neticesini birer sır gibi saklayan bütün şeyleri yapan insanların kalabalığı; halk, millet, beşeriyet! Bütün beşeriyet kafilesi, tekmil hususiyetleriyle, burada mevcuttu ve bütün bu insanlar aralarında anlaşmış ve birleşmiş gibi görünüyorlardı. Her taraftan tehlikeye maruz zavallı köksüz saadetlerinin nasıl her bakımdan inkıraza mahkûm olduğunu, âdetleri veçhile, gönüllere rikkat verecek bir saflıkla, hiç düşünmeyerek, belki de mesut görünüyorlardı. Tebessüm eder gibi gördüğüm bu yüzlerin o zamanlar neye tebessüm ettiklerini pek de kestiremezdim. Onları şimdi hatırlayarak, içimden, meğer, saffetle, hayata ve ölüme tebessüm ederlermiş, diyorum.

Bu zavallı fani talihlerin küçüklükleri üstünde yükselen gecenin güzelliği ve tabiatın ihtişamı onların sefaletiyle tezat halinde gibiydi! Onların küçücük talihlerinden doğan farkları adeta eziyordu. Geçen bu faniler karşısında ebediyetin mırıltı-

larını duyan ve duyuran bu sular, ebediyetin sükûtunu duyan ve duyuran bu kök nasıl ezeli ve güzeldi!

Bu her şeyi kendi renkleriyle saran gece öyle munis, bu çiçek gibi kokan hava öyle temiz, bu ipek gibi deniz öyle hisli, bu kayık ve sandalları bir lütuf gibi taşıyan sular öyle şefkatli, bu saadet hissini duyuran mehtap öyle güzeldi ki bunlar güya insan talihleri arasındaki bütün müsavatsızlıkları kaldırıyor, talihlerin seviyelerini birleştirerek bütün gönüllere bir tek huzur ve bir tek haz sunmuş oluyordu. Mehtap gecesinin ihtişamı karşısında sanki bütün insanlar müsaviydiler.

Fakat bu gecelerde yalılarından çıkamayanlar ve bu mehtap âlemine iştirak edemeyenler de vardı. Bir kere, nazırlar gibi, o zamanlarda "ricâl-i devlet" denilenlerin halkla temas etmeleri yasak gibiydi. Bütün ulema, sarıklılar ve şeyhler gibi, dini bir kıyafet taşıyanlar da din taassubundan bu kadar uzaklaşan böyle dünyevi toplantılara gelemezlerdi. Hatta, yüksek rütbeli ve memuriyetlilerin böyle yerlere ancak kurnazları gelirler, olmayanları çekinirler, pek gelemezlerdi. Sarayla araları iyi olmayanlar ve mimlenmiş bulunduklarını bilenler de ürkerler, gelmezlerdi.

Şûra-yı Devlet'teki arkadaşı, şakacı, şişman ve kocaman Reşat Fuat Bey, "Azametinden gelmiyor!" diyedursun, sarı sakalının örttüğü dudakları her zaman bir şeyler mırıldanır gibi olan ve belki, *"Dırır bin türlü şekva hâtır-ı derd âşiyanımda / O mazlûmum ki ben feryâda yok cür'et lisânımda"* diye mırıldanan Recaizade Ekrem Bey, mimlenmiş olduğunu bilirdi de belki ondan gelmezdi.

Her akşamüstü büyüyen gölgelerin sahillerden sulara indikleri mavi saatte gezmeye çıkarak ta bütün Boğaziçilileri hüzünlendiren gurup zamanına, semada sönen ve küllerini gönüllerimize serpen yangınlardan, güneşin ufukta solan ateşlerinden ancak kararan bir gül kaldığı içli ana kadar o gümüş balık saçaklı, uçları denize dalan ihramlı üç çifte kayığıyla dolaşan Valde Paşa da daha ağırbaşlı bir teşrifata sadık kalarak çıkmaz, yahut da, arada bir, çıkarsa tebdil çıkardı.

Esasen bu mehtaba çıkışlar halis kaçgöç taraftarı asıl müteassıpların hiç hoşlarına gitmezdi. Bunların bazıları bu mübâlât-

sızlıklardan kendileri istifade etmek için belki çıkarlar ama hanımlarının çıkmalarına müsaade etmezler; bir kısmı ise bu müsamahalardan kendileri bile istifade etmeyi de istemezlerdi. Biz kayık ve sandal kalabalığıyla bazı yalıların önlerinden geçerken bazen başımızı kaldırıp bakarak pencerelerinde kâh takkeli başlarını uzatıp geçen bu heyetimizi seyrederek içlerinden şüphesiz "rezalet!" diye söylenen; kâh ayağa kalkıp bir şeyler mırıldanarak ve muhtemeldir ki lahavle çekerek bizleri görmemek için içeriye doğru çekilen uzun beyaz gecelik entarili, uzun boylu, uzun yüzlü ihtiyarlar görürdük ki mırıldanırlarken çenelerinde oynayan uzun sakallarıyla, gururlu mânâları üstümüze akan uzun bakışlarıyla büyük babamın resimli bir *Histoire de l'Empire Ottoman*'ında gördüğüm eski ihtiyarların resimlerine benzerlerdi. Bunlar mehtap safasını tasvip etmeyen ve dünya gidişatını beğenmeyen o zamanın eski kafalılarıydı. Zira, daima böyle hayattan haz alan bir zümrenin etrafında –dalganın ayırdığı köpükler gibi– merkezlerinden kenarlara itilerek, daima daha uzaklaşarak giden, fakat kendilerini iten merkezi de beğenmeyen ve tasvip etmeyen muhalifler bulunur. Bizim için irticayı temsil eden bir devrin de mürtecileri vardır.

Sazı tertip eden her kim olursa olsun, o hiçbir zaman hanende ve sazendelere ayrılan kayığa binmez ve onlarla birlikte çıkmazdı. Hele sazı tertip eden Valde Paşa olursa mehtaba bile çıkmaz ve sazın Boğaziçi'nde mutad yerlerde gezip dolaştıktan sonra, vakti gelince, kendi yalısına dönmesini beklerdi. Bu gecelerde, o da galiba ancak bir iki defa, o zamanki klasik yapıda, alçak pirinç sarı bacalı, beyaz ve tamamen sessiz bir çatananın bu izdihama iştirake razı olmadan, güya daha cüsseli fakat başka bir cinsten, daha çekingen bir mahluk gibi, bu kayık ve sandal kafilesini uzaktan takip ettiğini görmüştük. Sonradan bu izdihama iştirake razı olmayan, yahut geceleyin korkusu artarak, kayıkla çıkmaktan çekinen ve onun için, o zamanki tabirle, bu "muş"la gezenin, Valde Paşa olduğunu duymuştuk.

Sazı tertip eden diğerleri ise, davetlileri ve misafirleri ile birlikte kendi hususi kayık veya sandallarına binerek, onlar da sazı diğer bütün kayık ve sandallarla gelenler gibi takibe başlarlardı. Ancak öteki sandallar "mehtap" sahibinin saz kayığı-

nın peşinde gitmek ve ondan uzaklaşmamak hakkını tanırlar, yolunu kesmezler, onun bu kayığın mümkün olduğu kadar yakınında gitmesine engel olmamak saygısını gösterirlerdi.

Sazı tertip eden, Sait Halim Paşa ise, kısacık boyu, kıpkırmızı fesi, iri ve yerlerinden fırlayarak düşecek hissini veren biri güya hiddetli, ötekiyse sakin, munis ve halim gözleriyle; alafranga hali, ağzında kısacık boyuna nispetle uzun görünen purosu, renkli ve yakası çiçekli redingotuyla üç çifte kikine yerleşerek dümen kullanırdı.

Sazı tertip eden, Suphi Paşazade Sami Bey ise, kısa beyaz sakalı, düşük beyaz bıyıkları, simsiyah esvaplarıyla; arkasına doğru giydiği yumuşak ve püskülünün ağırlığıyla kırılmış ince fesi, laubali haliyle, yarışlarda şöhret kazanmış iki çifte kayığına biner, vesveseli, lafazan, aceleci, tenkit ve tezyife hazır durarak, o da sazı, yanındaki misafirleriyle birlikte takip ederdi.

Bunun suya sabuna dokunmayacağını bilenler ve bir de nispeten daha serbest sayılan ve olan Mısırlılar sazı takip eden kalabalığın içine girmekte bir mahzur görmezler ve bundan çekinmezlerdi. Fakat yüksek rütbeli memurlar ve zülfü yâre dokunmaktan çekinenler sazın peşinde ve etrafında giden bu kayık ve sandalların aralarına girmezler de onları ancak kenarlarından ve biraz açıktan takip ederlerdi. Bunlar sazın kalabalığıyla kendi aralarına bir iki sandal boyu sudan bir yol ayırmış olmak ihtiyatıyla bir nevi hususiyet içine çekilmiş ve sazın mahremiyetine katılmamış olduklarını ve böylece zülfü yâri kuşkulandırmayacaklarını sanırlardı. Zülfü yâr ise o kadar havaidir ki bu sayede onu belki de hakikaten kuşkulandırmamış olurlardı.

MUSİKÎ FASLI

Kayıklar ve Sandalların Kervanı

Musikî faslı, çok kereler, saz kayığının o zamanki Boğaziçililerin şairane buldukları Kalender'in önüne varıp durmasıyla başlardı. Gelen kayıklar ve sandallar saz kayığının etrafında, burada toplanırlar ve çalgı, gönüller üstüne en taze serpilen ilk nağmelerini burada dinletirdi.

Sonra, musikî, bir ara verince, saz kayığının tahrik ettiği bir kımıldanma olur ve etrafında bu sandal ve kayık kervanı ona sanki saz sesleriyle bağlanmışlar gibi, birden yavaşça gıcırdayarak ve usulla kayarak hep birlikte harekete başlardı. Bu kadar sık ve adeta birbirine kenetlenmiş bir kayık ve sandal kafilesinin yola revan olması, ilerleyebilmesi, bu kadar kocaman bir vücudun hareket etmesi tabii pek ihtiyatlı ve pek yavaş olurdu. Bu hareketleri idare eden hep ortadaki saz kayığıydı. Mehtabın kendine mahsus göreneklerine göre, bilinen yolları vardı. Gerçi nerde durulacağı, nerde durulmayacağı evvelden tamamen kestirilememekle beraber bu hususta herkesin iptidai ve hemen insiyaki bir fikri bulunurdu. Kafilenin ortasındaki saz kayığında beliren istikamet emareleri yavaş yavaş tesirini bütün bu vücut üzerinde gösterir ve herkes bu merkezi hareketin maksatlarına ve icaplarına uyarak hafif hafif ilerler, durur, bekler ve böylece ona uyardı. Bütün bu kayık ve sandalların böyle hep birlikte ne vakit duracakları ve hep beraber ne zaman tekrar yola koyulacakları hem eski bir zevkle artık bellenmiş birtakım âdetlere, hem kısmen de saz sahibinin o geceki keyfine ve arzusuna göre, nereye kadar gidileceği ve nerde du-

rulacağı evvelinden az çok bilinir veya az çok tahmin edilirdi. Kayıkçılar tecrübesiz değil ve bu gecelere, bu şeylere alışkın Boğaziçililer bilgisiz değildi. Suların saz faslına en müsait olduğu kuytu yerler belliydi. Önlerinde durulacak aksiseda yerleri belliydi. Cereyanlarına kapılmadan önlerinden geçilecek akıntılar belliydi. Bütün Boğaziçi belliydi.

Kalender'in önünde çalınan ilk fasıllardan sonra bütün bu yan yana yüzlerce kayık ve sandalın teşkil ettiği kütle kendini yavaşça Yeniköy akıntısına kaptırır ve onunla kayarak İstinye önlerinde bir yerden karşıya geçerdi. Çünkü, her nedense mehtaba biraz sapa gelen İstinye koyuna hiç girilmez de, Boğaziçi'nin en meşhur mehtap meydanı ve hatta başka geceler yalnız bülbül dinlemek üzere gidilecek olan Körfez'e girilirdi.

Boğaziçi'nde Dere, Göksu deresi demek olduğu gibi, Körfez de Kanlıca körfezi demektir. Körfez o zamanki bütün Boğaziçililerin en çok sevgisini kazanmış bir yerdi. Üstünde bulunan tepe, Mihrabâd, mehtabın bütün Boğaziçi'nde en güzel görüldüğü yermiş. Körfez'in kuvvetli aksisedalarından dolayı hanendelerin burada en gür sesleriyle gazel okumaları âdetti. Suların müsait olduğu gecelerde burada mutlaka bir iki fasıl çalınırdı.

Yine, kayık ve sandal kafilesi o geceki saz sahibinin akrabasından, yahut yakın dostlarından birinin yalısının önüne geldi mi, suların müsaadesine göre burada biraz durularak, saz takımının bir iki parça çalması ve kısa bir fasıl geçilmesi de bu mehtap gecelerinin göreneklerindendi. Zira hemen her yalıda ya pek yaşlı bir mütekait, yahut bir eski zaman hanımefendisi, ya çıkması teşrifata uymayan hatırı sayılır bir zat, yahut bir hasta veya meraklı bulunurdu.

Kafilenin geçerken bir yalının önünde durarak böyle ona mahsus bir parça saz çalınması bir alaka, bir muhabbet ve hürmet nişanesi olurdu. O zaman bu yalının denize bakan bir odasında yanmış bir lambanın önünden bir insan gölgesi geçtiği, bir iki ışık söndürüldüğü ve yerine bir iki kafes kaldırıldığı görülürdü. İşte karanlıkta geçen ve uzaktan hayal meyal seçtiğimiz bu lamba söndürülüşü ve kafes kaldırılışı gibi bir iki basit ve iptidai, ufak hareket saza bir cevap, musikîye bir iltifat de-

mek olur, hayatta dostluk gibi, vefa gibi sağlam hisleri ifade ve temsil eder, bu âleme bir iştirak mânâsı alır ve bu gölgeler halindeki hareketler ta kalplerimize işlerdi.

Mehtap âlemiyle bütün Boğaziçi'nin çalkanmasına rağmen bu gecenin bir saz gecesi olacağını mutlaka herkes işitmiş olamazdı. O zamanlarda yalılar öyle bir uzlethaneye dönmüştü ki onlarda bazen "târik-i dünya"lar gibi yaşayanlar arasında bunu evvelinden duymamış olanlara da tek tük rast gelinirdi. Bunlar ya o günler zarfında İstanbul'a inmemiş, yalılarından hiç çıkmamış veya herhangi bir sebeple bu havadisi duyacak vaziyette bulunmamış olurlardı. Hatta içlerinde erkenden yataklarına girmiş ve uykuya dalmış olanlar da bulunurdu. Fakat saz Boğaziçi'nden geçerken herkes tarafından duyulur ve bunu ta uykuları içinde rüyalarında eski zevklerinin davetleri sananlar, uykularından uyanarak gönüllerinin ezeli aşinası olan bu peri ve deniz kızı seslerinin davetlerine koşmak isterlerdi. Gençler bu umulmadık zevk haberiyle hemen yataklarından fırlarlar, acele acele giyinerek kayıkhanelere inerler, sandallarını bir hamlede suya indirirler ve evdekilerini de gezintiye teşvik ederlerdi.

Boğaz'dan geçen sazı bazen de yalılardaki aylıklı kayıkçılar duyar, hizmetlerinin takdir olunacağı bir fırsatı kaçırmak istemeyen bu genç ve hamarat hamlacılar, aşağıda selamlık taşlığındaki dönme dolaba vurarak, harem taşlığına gelen hizmetçiyle içeriye haber yollardı: "Küçük beyler yahut hanımlar mehtaba çıkmak istemiyorlar mıydı?" Hanımlar, uyanarak, nazlı nazlı, bu cazip daveti duyarlar, ancak, uyuşmuş, karanlıkta, pencerelerini açarak uzaktan geçen sazı bir müddet dinlerler ve bazen de yalnız böyle dinlemekle iktifa ederlerdi. Gençler, çıkmaya; yaşlılar, çıkmamaya taraftar olurlar; orta yaşlılar da, çok kere olduğu gibi, hakem hizmetini görürlerdi. Bir karar almak hayli uzardı. Cevabın gelmesi gecikir, aşağıda giyinmiş, hazırlanmış olan hamlacılar huysuzlanırlar, söylenirlerdi: "Şu Mari de ne şıllık kızdır! Gideli yarım saat oldu, hâlâ bir haber getirmedi!" Müze-i Hümayun müdürü Hamdi Beyefendi'nin o kadar sinirine dokunan, terakkimize mâni olduğunu söyleyerek her zaman aleyhinde bulunduğu dönme dolaplar önünde,

haremle selamlığın arasında nice dedikodular, didişmeler, gösterişler, kıskançlıklar, geçimsizlikler ve "bende seni"ye uymayan şeyler olurdu!

Her ferdine, kazandığı paranın gıyabında, bir mevki ve ehemmiyet vermesini, verdirmesini bilen bu cemiyette kayıkçıların da kendilerine mahsus bir gururları vardı. Bu zavallıların bazıları muvakkaten bulundukları yalının alt selamlık katındaki basık tavanlı odalarından bütün yalının şöhretiyle, efendilerinin durumuyla, devirdeki çalımıyla ilgilenirler ve bunlardan kendilerine bir gösteriş ve övünme payı çıkarırlardı. Birbirlerine karşı kendilerini –istikbalde jokeylerin yapacağı gibi– rakip addederler, şan ve şöhretlerini kıskanırlar, maharetlerini göstermeye fırsat kollarlar, muvaffakıyetlerini teşhir etmekten memnun olarak tebessüm ederlerdi. Mehtap gecelerinde saz kayığından uzak kaldıkça zevklerinden mahrum edilen çocuklar gibi küserler, müteessir olurlar ve yollarını kapayan diğer kayıkçılara öfkeli kaplan gözleriyle bakarlardı.

Saz kayığı suların üstünde daima hafif hafif yer değiştirdiğinden, tabii, kafilenin tam ortasında kalamadığı için bu halkanın bazen en uzak kenarlarında bulunanlar belki okunan gazelleri işitirlerdi ama sazın inceliklerini belki tamamen duyamazlardı. Fakat bu gecelerde maksat yalnız saz dinlemek değil, aynı zamanda mehtabı seyretmek ve bu âleme katılmak olduğundan bunlarla da iktifa edildiği olurdu. Onun için, hatırımda kaldığına göre, bu işe ciddi hamlacıların verdikleri kıymet ve duydukları hiddet bezgin efendilerinin atfettikleri ehemmiyeti çok kere geçerdi!

Bu rüyalara benzeyen gecelerin bende en derin iz bırakmış hatıralarından biri de, onlarda mutlaka duyulan bir "kervanda yer değiştirme" hissiydi. Mehtap alayının uzun kafilesinin, tesadüflere göre, bir müddet ötesine berisine ilişiverir ve her defasında başka aşinalarımızı ve muhitlerini bulurduk. Bu gecelerin her saatinde böylece kalabalık bir cemaatin müşterek hayatına dalmak hisleri duyulurdu. Sandallar su üstünde biteviye aynı hizada gidemediklerinden kervana katılır katılmaz durmadan yer değiştirmiş ve sanki Boğaziçi mahalleleri arasında birinden ötekine taşınmış ve yalıları arasında birinden ötekine

misafirliğe gitmiş olurduk. Tesadüfler hiçbir zaman tamamen eş olarak tekerrür edemezdi. Kayık ve sandallar böylece, hesaplı hileler ve hesaplı olamayan tesadüflerle içindekilere muttasıl bir semt ve bir seviye değiştirtmiş oluyordu.

Sonradan, bazı rüyalarımda nice defalar tekrar bulacağım bir hisle, birinden aldığım duyguları üstümde bir nevi yük gibi taşıyarak, Server Paşa'nın kûhi yalısından Kanlıca'daki yengemizin deryadil yalısına ve Bebek'tekilerin durgun yalılarından Arnavutköyü'ndeki akrabalarımızın çok çocuklu yalılarına geçerdik.

Bazen bir hafta daha sade giyimli, daha babayani tavırlı, daha iptidai müşterilerini taşıyan kira sandallarının birikmesinden suların üstünde sanki orta halli bir mahalle peyda olur; bazen de, ötede, tesadüfen yan yana düşmüş ikişer, üçer çifte kayık ve sandalların kafilesi hususi bir ihtişamla yol alır; burada, ciddi, vakarlı ve ihtiyatlı kayıkçıların idare ettikleri bir kayık kafilesi karşısında, beride, bütün ailesini yüklediği sandalını gelişigüzel çeken bir efendiye rast gelinir; bazıları acele, hatta biraz da mızıkçılık ederek ileri geçmek ve saz kayığına sokulmak isterler, birçokları ise, tembel tembel geri kalmakta bir mahzur görmezlerdi.

Bu sandal ve kayık kervanı, Boğaziçi'nde, bir taraftan aşağıya veya yukarıya doğru devam eden doğru gidişinin yanında, diğer taraftan güya bir topaç gibi, kendi etrafında döndüğü hissini veren bir harekette de bulunurdu. Zira bütün kafile muntazaman yavaş yavaş ilerlerken kenarlarında bulunan bir kayık bazen daha hızlı yol alarak, bu bir halka gibi yuvarlak kafilenin bir yanından önüne geçer, sizin yanınıza gelir. Bazen baştaki bir sandal mahsus arkaya kalır. Ortaya, sonra, gerilere düşer. Bazı sandalları ileride kaybeder, sonra geride bulurdunuz. Esasen sular daima aktıklarından üstlerindeki sandalların da bir yerde kalmalarına imkân yoktur. İşte yalnız sulara tâbiymişler gibi sanki kendi iradelerinin dışında görünen bu hareketler onların bir de oldukları yerde döndükleri hissini verirdi.

Bütün bu kayıklar ve sandallar, içindekilerin isteklerine göre, sessizce, sazdan başka zevkler de ararlar, birbirlerine bunun için yaklaşmak, sokulmak isterlerdi. Su üstünde ge-

çen, tekrarlanan ve belki ancak alışkın gözlerin seçebilecekleri bu küçük su oyunlarını, bu hafif gidiş gelişleri, bu ufak ilerleyiş ve gerileyişleri, bu küçük hesaplarla arayış ve buluşları ne kadar severdim! İkide bir başka bir kayığa rast gelmek ister, mahsus geri kalırsınız. İstemediğiniz bir sandalın yanına düşersiniz. (Talihsizlik!) Haberiniz olmadan ilerler, belki üçyüz kayık arasından tam istediğinizin yanına tesadüf edersiniz. (Talih!) Bazen tesadüf sizi böyle ümidinizi geçen hakikatlerle karşılaştırır, halbuki çok kere de, görürsünüz ki sandaldaki hesap sulara uymaz!

Saz Fasılları

Sükût içinden artık musikînin taşacağı ânın yaklaştığı birçok hazırlıktan, belirtiden ve birtakım kopuk seslerden belli olur; aletler akort edilir, ilk önce bunların hepsinden birtakım mırıltılar, sayıklamalar, gözler henüz uykudan açılmamışken söylenen mahmur sözler, aranılıp bulunamayan isimlerin yerine ağızlardan arka arkaya dökülen kelimeler gibi, daha musikî olmayan birtakım sesler çıkar ve biraz sonra, hepsi de kendilerini ve kıvamlarını bulunca, çalgı, demin bir tepenin arkasından doğan ay gibi doğar; fışkıran sular gibi, şelaleler gibi tantanalı bir fasıl başlardı.

Saz faslı böyle başlar başlamaz en evvel, kısa bir müddet, ekser zamanlarımızın, eyvah, ne kadar musikîsiz kaldığını duyardım! Ve sonra bu çalgı derhal daha evvelce duyduğum bütün sazların bende yarattığı ruhu bana yine oluğu gibi geri verirdi. Denize atladığım zaman suyun birden bütün vücudumu nasıl içine aldığını duyarsam öylece bu seslerin denizine girmişim gibi, bu ahenklerin de beni her tarafımdan sardığını, yalnız kulaklarımla değil, bütün asabımla duyar ve tadının, tuzunun, kokusunun, sesinin âşinası bulunduğum Boğaziçi'ne dalmışım gibi eskiden beri bildiğim bir şiir ve hayal ikliminde yüzmeye koyulurdum.

Bu âhenklerin tesiri bende her zaman eş olurdu: Sazın içine herhangi şarkısının bir mısrasından ve herhangi bir faslının ahenginden girsem rüzgârların havalandırdığı tentelerle, içlerine rüzgâr dolmuş yelkenlerle bir hareket havası duyardım. Yi-

ne hulyalar âleminde bir sefere çıkıyorduk. Zaten çok kere saz böyle rüzgârlarda perdeleri, etekleri havalanmış kıvrak bir gidiş havası tuttururdu. Bu seslerin sihriyle masalların uçan seccadesi üstündeymişim gibi yerden perde perde kalkarak, yavaş yavaş havalanan bu sesler arasında ben de sanki onlara karışarak yeryüzünden ayrılırdım.

Kayıkta üstlerine oturduğumuz minderlerin nemlenen yastıklarına sürdüğüm elimle Boğaziçi gecesinin rutubetini duyuğum kadar, ruhumu yoklasam, bu musikîden sızan romantik ve sonsuz hisleri duyardım. Etrafımda uyuşmuş, susan büyüklerin daldıkları bu vecdi bile kâfi bulmazdım. Bu mehtap gecelerinde Boğaziçi'nin, garip bir füsunla üstlerine ışıklar dökülmüş menekşe renkli sularında duyduğumuz bu seslerle biz cidden bir mucizeye şahit olmuyor muyduk?

Bana bütün bu musikî hep mazi seslerinden örülmüş gibi geliyor, bu yumuşak seslerle güya büyük bir aşk ve büyük bir hatıra, geçmiş bir zaman gibi, beni kucaklıyor, ben onun göğsünde geçmiş mevsimlerin şefkatini duyuyordum ve o beni tatlı ninnisiyle sallıyordu. Bu sesler içinden sütninemizin masallarındaki bir eski zaman çıkar, bir müddet için gelir, bizim olur, bizde yaşar ve bizi kendi içinde yaşatırdı. Ben bütün bu sesleri geçmiş zamanlarda yaşamış olanlarımızın bize maziden gelen bir uğultusu gibi duyardım. Bunları ay ışığında, maziden gelen bir halkın yürüyüp geçişi gibi gördüğüm olurdu.

Musikî dinlemek, çok kere, rüya görmeye benzer. Kendimizi çalgı seslerine salıversek, rüyalarımızda olduğu gibi, geçmiş zamanlarımız bize geriye gelir. Kaybettiğimiz hisler ve terk ettiğimiz fikirler yeniden bizim olur. Eski ilkbaharların ah! o kadar nazlı ve hulyalı gönülleri yeniden açılır. Eski saffetli günlerimizin sütünü içeriz. Yıkılmış evimiz yeniden kurulur. Sevgili ölülerimiz dirilir. Elimizde bir oyuncak gibi kırılmış kâinatımızdan birtakım parçalar, elimize tekrar geçer. Eski ömrümüzden kesilmiş birtakım zaman parçaları ruhumuzu tekrar sarar. Yaşamamış olduğumuz hayatların hatıralarına bile ereriz. İçimizde daha tatmamış olduğumuz lezzetlerin ve saadetlerin hatıralarını buluruz. Hissettiklerimizin hakikatine inanırız ve yine, tıpkı rüyalarımızda olduğu gibi, her gördüğümüzü, her

duyduğumuzu, her düşündüğümüzü tam bir kolaylıkla unutup bırakarak, şekilden şekile giren bir bulut gibi, başka bir manzaraya, başka bir hisse, başka bir fikre geçeriz. Zaten böyle, yalnız musikî değil, her şey rüyaya benzer, her şey rüyadır.

Musikî başlar başlamaz her zamanki âlemimiz yerine kendi ahenk dünyasını getirmesini bilir. Hulyaları besleyen, büyüten bu esrarlı sesler bizi derhal hakikatin üstünde açılan sanatın kutsi âlemine götürür. Hükmünü burada ölmez bir zaman içinde kurar. Sanat böylece gönüllerde gizlenen ezeli güzellik ihtiyaçlarına cevap verir. Hep söylenemez şeyleri, anlaşılması kabil fakat ifadesi imkânsız hisleri duyuran musikî, gündelik lisanla anlatılamayacak en gizli temayüllerimizi, bizim de ancak böyle duyunca öğrendiğimiz sırlarımızı söyler.

Ecdadın gönüllerinden bir miras gibi süzülüp gelen musikî bir milletin yalnız zekâsının vuzuhlu sesi ve dili değil, fakat kalbinin ve kanının bulanık ve iphamlı sesi olan ikinci bir milli lisandır. Ruh hislerinin bir ifadesi olan ve yalnız söylemesini değil, mırıldanmasını da, haykırmasını da bilen bu usullü ve uslu ses hevenkleri, sanki dinleyen ruhların anlatamayacakları bütün hasretlerini, hicranlarını, isteklerini söyler.

Musikî her şeyi söyler. Tüyler kadar yumuşak ve kuş yavrularının cıvıltıları kadar yuvanın şefkatini hatırlatan canlı, çocukluğu ve tazeliği üstünde seslerle vücudun rahatını, ruhun dinlenişini, evin tadını, hayatın ezeli macerasını, gönüllerin sonsuz hulya ve rüyalarını söyler. Genç kızların ismetini, kahramanların kuvvetini söyler. Irkımızı, milletimizi, memleketimizi, ailemizi, şivemizi, üslûbumuzu söyler. Yeryüzüne, göklerin yıldızlarını, rüzgârlarını, kendinden geçmiş ışıklarını, gizli varlıklarını söyler ve göklere, yeryüzünün isteklerini, meyvelerini, tatlarını, vefalarını söyler. Bir mucize diler, bir vuslat bekler ve nağmelerini uzun uzun tekrar ile ısrar eder.

Bu güzel tabiatın bu sular, bu mehtaplarla yetişmiş, büyümüş evlatları olan bu insanlar kendi ruhlarının ve hulyalarının ifadeleri halinde dinledikleri bu seslerle millî zevkimizin kürsüsünden sanatın bize hitabını duyarak, ürperişlerine tutularak ve heyecanlarına vararak, ruhlarının üstünden aşkın nefesi gibi yakıcı bir alev halinde geçen bu seslerde mazinin nefeslerini

duyarak ve maziden bize miras kalan hislerin birer inkişaf imkânını bularak daha beşeri bir güzelliğin şuuruna ve güya talihlerinin kemaline varırlardı.

Boğaziçi'nde sulara dökülen mehtapta dinledikleri bir sazdan bu kadar kalabalık bir halkın, ta kayıkçılara varıncaya kadar, bunca his, hayal ve şiir duyabilmeleri ve bu sesler ve imalelerin erişebildikleri mübalağalarla inceliklerin ruhlarda bu kadar aksisedalar uyandırabilmesi için kim bilir ne zamanlar ve terakkiler lazım gelmişti. Bu, bir şehrayindi. Biz, gözlerimizi kamaştıran bir havai fişeğin karanlıklarda vardığı son yükseklikte hulyalarımız ve rüyalarımız gibi şefkatli ve güzel renklerle açılarak parladığını ve ruhumuza döküldüğünü seyrediyorduk!

Saz fasılları değişerek devam ettikçe daha güzel ve tesirli gelirdi ve yavaş yavaş iliklerine kadar işleyen bu sihirli sazı dinleyenlerin hepsi, köşelerinde büyülenmiş gibi, üstlerine yığılan şiir ve hayal altında uyuşmuş kalırlardı.

Şüphe yok ki bu sesleri duyanlar da, benim gibi, ruhlarının fildişinden kulelerindeki inzivalarına çekiliyorlar ve asıl ruh âlemlerine kavuşuyorlardı. Musikî saatleri her zaman içimizde beslemek için yaşadığımız hulyalarımıza vardığımız, eskilerin "eşref saat" diyecekleri bir zaman olur. Musikî ruhlara belki, hayattan daha güzel, hayat içinde hakikatleşmesi imkânsız bir rüya söyler. Gönüllere istedikleri, bekledikleri gibi günler vaat eder ve böylece, gönüllerin gizlice devam eden ezeli saadet ihtiyaçlarına cevap verirdi. Zira biz daima böyle, ömrümüzden daha ziyade, gönlümüze uygun daha munis bir hayatı, geleceğimiz için tahayyülle yaşarız. Hepimiz birer bekleyişin çocuklarıyız. Hazreti Âdem'den beri hepimiz layık olduğumuza inandığımız, gönlümüze göre bir cennet umarız. Yeryüzünde en çok aradığımız kendi saadetimizdir, sanırız. Fakat hakikatte ona, asıl sevgilimiz olan lezzeti bulmak için daima ihanet ederiz. Yaşadığımız zamanın bize bu saadeti bir türlü veremeyeceğini duyarak, onu ya geçmişte, yahut gelecekte hayal ederiz. Hepimiz daima ileride nasip olacak bir hayat umar ve hayalimizle mutlaka biraz orada yaşarız. Musikî her ruhun kaybetmiş olduğunu her zaman duyarak daima hasretini çektiği bir

cenneti vaat eder. Bize güya hakikatlerin ötesinde gelecek harikulade hakikatlerin neşesinden dem vurur. Bizim hakiki cennetimiz ancak kaybetmiş olduklarımız, varabileceklerimiz de ancak hayalimizle varabildiklerimiz olduğu halde bize kaybolmuş cennetin tekrar elimize geçmesi tarzında bir dünyadan bahs ile bunu vaat eder.

Bir fedakârlık, bir kahramanlık, bir aşk ve bir tevekkül gönülleri, hanendelerin elleriyle yüksekte tuttukları tefler gibi yükselterek parıldatıyordu. Bu saz ve hanende seslerine güya bütün yaz ve bütün Boğaz ve bütün gece ve bütün mehtap sızmış ve karışmış ve onlarda toplanmış gibi, bu sesler ruhumuz üstünde –Boğaz'ın akışına benzeyerek– akar, geçerken, sanki bütün yazı, Boğaz'ı, geceyi ve mehtabı sürükleyip taşıyor, onları sanki hep beraber bizim gönlümüzün derinliklerinden geçiriyordu. Hislerimizin hudutsuzlukları, hulyalarımızın sonsuzlukları sanki bu fani seslerin kısacık vücutları ve varlıkları içine sığmış ve girmiş gibi onlar bize güya hislerimizin bütün hazinelerini veriyor, onlar bizden güya hislerimizin bütün hazinelerini alıyordu. Zaman ile de bu mucize daha genişliyor, dinleyenler bilinmez nasıl tatlara erişerek bu hanende seslerinde ve saz nağmelerinde bütün yazı, Boğaz'ı, geceyi ve mehtabı olduğu gibi, sevdikleri hayatı ve hayattan daha çok sevdikleri sevgililerini de bulup duyuyorlar ve bu sesleri dinledikçe bütün sazdan, Boğaz'dan, geceden ve mehtaptan yapılmış bir iksir içmiş gibi oluyorlardı ki, ruhları ta gözlerine kadar bu sihir ile dolmuş gözüküyordu. Gözlerinde Boğaziçi sularının akışlarına eş olan böyle bir akış parıldıyordu. Musikînin kendilerini yükseltmiş olduğu talihlerinin zirvesinden ve artık daha ileri gidemeyecekleri bir yerden bütün yaza, Boğaz'a, geceye ve mehtaba bakarlarken alınlarının yazılarını okumak ister gibi, hep dikkat kesilmiş oldukları, gözlerinden anlaşılıyordu.

Dünyanın her tarafında tabiat güzelliğinin sanat hazzıyla karışarak bizi hayatın zirvelerine yükseltecek anların doğması için böyle müsait görülen yerler ve müracaat edilen usuller vardır. Mazinin mehtapla aydınlanan suları halin musikî ile çağlayan sularına böyle selametle karışarak birleştikleri zamanlar hatıralar gibi güzel, vuslatlar gibi derin bir dünya nimeti olur.

Bu güzelliklerin tadı o kadar keskin gelir ki hazlarının, gönülleri biraz da yaktığı, gözlerden belli olur. Bu saadetle dolan ruhlar sanki hayat ve kâinata nasıl şükredeceklerini bilemiyorlardı.

Saz o kadar şiirlidir ki, onun havasına bir giren insan denize düşen bir adam gibi, bu şiirle sırsıklam kalarak, üstünden sular damlar gibi, gönlünden şiirler sızarak çıkar. Gecenin ilerleyen saatlerinde saz fasılları değişerek devam ettikçe mübalağa eden nağmeler ve hanende sesleri bu musikî ve mehtapla dolmuş ruhları artık taşıran son kâm ve kerem damlaları oluyordu, o hayalperest, uslu ve evcimen halkı tasavvur edilmeyecek derecede heyecana ve galeyana getiriyordu. Musikî, böylece, artık yeryüzünün olmaktan çıkıyor, adeta gayritabii ve semavi bir hal, bir mânâ, bir tesir alıyordu.

Musikînin en çok rikkatime dokunan bir vasfı, faniliği, gecenin ilerleyen saatlerinde gönüllere daha çok işliyordu. Saz daha başlarken bile yakında biteceği üzünüsü ruhlara çöker. Biliriz ki bütün bunlar hep fani seslerdir, akar gibi geçer ve az zaman sonra membalarını tüketirler. Gittikçe kısılan bir kandil gibi bunların hepsinde de bu faniliklerini bilen, acele eden, her lezzet ve nimet gibi, aşk gibi, vuslat gibi hep ölüme koşan bir hal vardır. Öyle ki son zamanlarına doğru, çalgı, dinlemeye kıyılmaz bir fanilik kıymeti alırdı. Musikî ile vecde gelerek hazlarıyla sarhoş olan bu insanlar da sanki doymak bilmezler, bakışlarıyla ve edalarıyla, "Beni daha çok musikî ile daha ziyade mestedin!" derlerdi. Ve, dünyanın tadı, bir şebnem gibi, gönüllerde parıldardı.

Gönüllerinin bütün yaşlarıyla ağlamaktan haz alan, belki aşklarının sonsuzluklarına, belki de takatlarının sonlarına varmış olan bu insanlar yine ısrar ederler, duydukları bu lezzetler benizlerini soldururken onlar daha ziyade lezzet almak isteyerek edalarıyla, gözleriyle ve sözleriyle, "Beni daha fazla musikî ile mestederek gönlümü tekmil yaşlarıyla ağlatın!" derlerdi. Ve, dünyanın tadı, bir şebnem gibi, gönüllerde erirdi.

Saz fasılları değişerek devam ettikçe daha güzel ve tesirli gelirdi. Onun cazibelerine gittikçe daha az mukavemet ederek kayığın içinde, uyuşmuş olduğumuz köşemizde, sanki bu mehtabı, bu sesleri içerek gençleştiğimizi ve ebedileştiğimizi, ruhla-

rımızın büyük bir açılışla genişlediğini, her şeyin revanlaştığını, bütün arzularımıza erişir gibi onların içimizde artık birer hatıraya döndüklerini, mehtabın içimize sirayet ettiğini, sazın beynimize işlediğini, şuurumuzun mehtapla aydınlandığını duyardık ve böylece bu tılsımlı mehtap gecesinde bu sihirli sazı dinlerken biz de güya musikînin sırlarına dönerdik. Yine tıpkı rüya âlemimizde kendi kalıbımızdan kurtularak, maddiyatımızdan çözülerek, vücudumuzun ölçülerinden ayrılarak, manevi birtakım mefhumlara karıştığımızı, geçen bir mevsim gibi değişip dağıldığımızı, işittiğimiz nağmeler gibi uzayıp kısaldığımızı, kuşlar gibi uçuştuğumuzu, bir manevi varlığa inkılap ettiğimizi anlardık ve bizi güya güneş yerine mehtap çarpmış gibi, biz de cidden büyülenmiş olurduk. Kayığın içinde, uyuşmuş olduğumuz köşemizde tam bir hareketsizliğe düşer, artık kımıldanamaz, bu periler diyarından ayrılamayarak, eski en basit hareketlerimizi bile imkânsızlık âlemine geçmiş uzak hatıralar gibi hatırlar, buradan ayrılmanın acı olacağını düşünür, adım atmayı kaba bir zahmet addeder, konuşmayı günah sayar, kendimizi gördüğümüz ışıklardan ve işittiğimiz seslerden ayıramaz, belki saz gönlümüzden taşıyor ve belki mehtap şuurumuzdan dağılıyor sanırdık. Sazın gönlümüze saldığı ezeli vaitlere doğru akıyorduk. Ayın eskiden beri değişmemiş haliyle, içinden aydınlanan altın çehresinin sularda ıslanan akislerini ve sazın nağmelerini ve hanendelerin seslerini bağlı duyduğumuz kayığımızla, vücudumuzla, gözlerimizle sürükler gibi, bir gelen bir giden hafif uykuların mahmurluğu içinde kısalıp uzar gibi, bir arz-ı mev'ûda gider gibi, bir arz-ı mev'ûda inkılap eder gibi geçtiğimiz bu yolda mehtap ve sazla artık öyle karıştığımızı, bir olduğumuzu duyardık ki kımıldasak bütün bu nizam bozulacak, gözlerimizi kapasak mehtap kararacak ve kolumuzu kaldırsak –sulardan çıkan küreklerden suların ve incilerin damladığı gibi– elimizden sıra sıra parlak diziler halinde, mehtabın altınları ve elmasları ve sazın ahenkleri ve nağmeleri ve hanendelerin sesleri ve imaleleri dökülecek sanırdık!

Saz Sesleri

Sazendelerle hanendeler, yüksek kayıklarının yarı aydınlığında pek iyi seçilmezlerdi. Yere konmuş fenerlerden akseden ışıklarla kızaran yüzleri, kendinden geçmiş bakışları, hele sol elleriyle havaya kaldırarak yüksekte tuttukları ve arada bir, vecde gelir gibi, sağ elleriyle dokundukları tefleriyle, onları esrarlı birtakım sihirbazlar gibi görürdüm. Gür seslerini dinledikçe bazı hanendeleri karşımda devler gibi bulacağımı sanırken bazılarının bir ellerini açıp çocuksu bir tavırla eğdikleri başlarına bir destek yaptıklarını gördükçe onları devler değil de çocuklar gibi bulduğum olurdu. Bazen de açık ağızlarında parıldayan beyaz dişlerinin gençliğine şaşardım.

Bir ut, bir kanun, bir keman, bir tanbur sesi birbirine ve hiçbir hanendenin sesi ötekininkine tamamen benzemediği gibi bunlar bir geceyi dolduran fasıllar boyunca, kendi kendilerine bile daima benzemez. Hem saz fasılları, hem saz takımları arasında nice farklar vardır. Bütün bunlar yüzünden bir gece içinde gerek saz, gerek hanende seslerinde mânâ ve tesir bakımlarından birçok değişmeler olurdu.

Saz sesleri her zaman insanlığın üstünde kalan melek sesleri gibi başlardı. Onları duyar duymaz ayaklarımız yerden kesilmiş gibi, yeryüzüyle artık alakamız kalmadığını anlardık.

Bazen saz sesleri, hanendeler sustuktan sonra, onların sözlerini güya tekrar ederdi. O zaman artık insan sesinin refakat etmediği bu alet sesleri o kadar vazıh gelirdi ki biz onlarda o deminki sözlerin aynen telaffuz edildiğini işitmek zevkini tadardık.

Saz sesleri bazen birden en müsait rüzgârlarla düz sular üstünde yol alan yelkenliler gibi neşeli, rahat, pürüzsüz, engine açılırlar; eteklerini toplamış genç kadınlar gibi kıvrak, memnun, aynı düzen üstünde marifetli bir emniyetle yürürler ve bu gidişleri birer zafere benzerdi.

Bazen saz sesleri bizi yumuşak bağlarına sararak kaldırır ve bütün kalabalık, hep beraber, hayatın daha intizamlı ve daha bahtlı olduğu bir iklime göç ettiğimizi sanırdık.

Saz sesleri bazen hareketsiz akan suların durmuş göründükleri gibi durgun ve berrak duyulurlar, sanki şeffaflaşmış gibi içlerini gösterirlerdi.

Bazen saz sesleri havada kanat çırpmadan uçan kuşlar gibi durmuş hissini veren bir eda ile geçerlerdi.

Saz sesleri bazen biraz susup dinlenerek ve sonra yine söyleyişlerine devam ederek içinde küçük küçük boşluklar olan dantelalar gibi incecik sükûtlarla oyulurdu.

Bazen saz sesleri insanı okşayışlardan örülmüş bir ağ gibi sarar ve seslerden örülmüş bir salıncak gibi sallardı.

Saz sesleri bazen kokularıyla kalbimizin acılığını gideren bahar çiçekleri gibi açar ve acılarımızın tesellisi olan eller gibi, kırık gönlümüzü sarardı.

Bazen saz sesleri hasta bir çocuğa iyi olacağını anlatmaya çalışan sözler kadar rikkatli ve merhametli olur; gönlümüzü paralayan bir tebessümle iyi olacağını zanneden bir hastanın ah o kadar halsiz ve ümitli sesi gibi acınaklı duyulurdu.

Saz sesleri bazen aynı notları, ruhumuza mıhlanmak istenen bir altın çiviye vurulan darbeler gibi, tekrar ederdi.

Bazen saz sesleri artık ilerleyemez, bulunduğu noktada öyle tepinirdi ki bir adım atmış olsa yine geriye, aynı noktaya döner ve bilinmez niçin hep aynı sözleri tekrar eden bir mecnun gibi ısrar ederdi.

Saz sesleri bazen gönlümüz içinde bütün boylarıyla yanarak kimsesiz mabetlerde yalnız eriyen mumlar gibi sönerdi.

Bazen saz sesleri müzelerin teşhir ettiği eşyalara geçirilen camdan kapaklar altında gibi kendi ahenkleri içinde gösterdikleri en sade fikirleri ve en hakir hisleri alevler gibi parıldatırdı.

Saz sesleri bazen geçmiş ömrümüzü bize geri getirirdi. Öy-

le ki şimdi yaşamakta olduğumuz geçmekte olan bir zamanı değil, geçmemiş, içimizde kalan, yahut bizim içinde kaldığımız bir zamanı yaşıyormuşuz gibi, onun bütün lezzetlerini tekrar duyardık.

Bazen saz sesleri rüyalarımız bize dağılmış bir eski mesut dünyadan her birini birer birer hatıralar halinde teşhis ettiğimiz, parçalarını getirir gibi bize mehtaptan, denizden, çiçekten parça parça öyle cümleler, sözler ve ahenkler duyururdu ki bunların hepsini de ayrı ayrı tanımış olurduk.

Saz sesleri bazen o kadar tabii duyulurdu ki yeryüzünün, tabiatın, suların, toprakların gönlünden taşan sesler halinde birer şefkat olurdu.

Bazen saz sesleri ölümden bahsederek sonbaharın hasta ağaçlarını sarsan inleyişler, haykırışlar, uluyuşlara döner, gamından ölecek sanılırdı.

Saz sesleri bazen o kadar beğendiğimiz bir ahenk ve öyle sevdiğimiz bir şive olurdu ki gönlümüz onunla kendi arasında bir yakınlık sezer, ondan kendisine bir rahmet duyardı.

Bazen saz sesleri gönüllerle o kadar bir ayarda olur, onlara öyle uyardı ki bin ah dinleten fağfur kâse gibi, susunca, ah eden o muydu, yoksa kendileri mi, gönüller bunu ayırt edemezdi.

Saz sesleri bazen öyle canlı ve uzun akisler duyururdu ki tellerden çıkan bu sesler güya birer ruh olmuş gibi gelirdi.

Bazen saz sesleri öyle güzel, billuri, tane tane dökülürdü ki insan, yeryüzünde doğru bir mizan olsa, bu ses damlalarının da birer ruh ayarında tartılması ve birer can kıymetinde sayılması gerektiğini düşünürdü.

Saz sesleri bazen gecenin ve mehtabın içinde eserken birden ruhumuzun çatısını uçurarak gök kubbenin altında bizi sanki çıplak bırakırdı.

Bazen saz sesleri güya gizli düşüncelerimizi yüksek sesle söyler ve mahrem hislerimizi haykırırdı. O zaman biz gönlümüz üstünden bir örtü kaldırılmış gibi mahcup olurduk.

Saz sesleri bazen o kadar güzel, munis ve gönlümüze göre bir iklim olurdu ki bize verdiği hislerle dolarak, sularda kayan sandalımızla, şairin dediği gibi, güya, "Cennetin ta yanına" varmış olduğumuzu sanırdık.

Bazen saz sesleri duyurduğu mükemmel ahenklerle bizi bu dünyadan o kadar uzakta ve gönüllere, emellere, hulyalara o kadar yakında bir âleme götürürdü ki sazın biteceğinden ve bizim de artık sönüyormuşuz gibi, cennetten yine yeryüzüne düşeceğimizden korkardık.

Saz sesleri bazen bütün hudutlarımızı açarak bizi azat etmiş; vücudumuzu tabiata, ömrümüzü güzelliğe karıştırmış gibi hodkâmlığımızı, bütünlüğümüzü kaybeder, inceleşir, hafifler, havalanır, uçacak gibi olurduk.

Bazen saz sesleri hisli ve mahpus tabiat içinde bir aşk havası tarzında geçen ve yumuşak ağaçlara sürününce vücutlarını tepelerinden topuklarına kadar titreten akşam nefeslerine benzerdi.

Saz sesleri bazen başıboş rüzgârlar gibi eserek ruhumuzun ilk ve son baharlarında açılmış eski hislerimizin küllerini savurur, gizli ateşlerini üfler ve içimizde tekrar tutuştururdu.

Bazen saz sesleri dünyaya kapalı bir oda ve sevgiliye açılan bir kucak kadar mahrem, kurtulmuş ve içinden sevinci taşan bir âlem olurdu.

Saz sesleri bazen gönlümüzün sevdiklerimizden duymak istediği, beklediği, tatlı, içli, biraz da hüzünlü sözlere ve itiraflara dönerdi.

Bazen saz sesleri o kadar munis, halavetli ve güzel gelirdi ki ruhumuza sindikçe, sevgilimizin tabiatını, ahlakını ve aşkını da böyle duyarak içimize böyle sindirmek isterdik.

Saz sesleri bazen o kadar halavetle geçerdi ki ruhumuzun üstünden kayan gölgesini tutarak, ruhumuzdan bir an içinde geçmiş sevgilimize hitap eder gibi "Acelen ne!" demek isterdik.

Bazen, saz sesleri o kadar halavetle fışkırırdı ki adeta vücudumuzu acıtan bir kuvvetle içimizde gerinerek, serpilerek en eski zamanlarımızın tatlarını duyururdu.

Saz sesleri bazen ruhumuzun hariminde akan en mahrem sırların, en gizli hislerin yerlerini aktarıyordu.

Bazen saz sesleri rikkatime dokunan bir âdete uyardı. Bir fasla mahsus hava değişsin ve biraz neşelensin diye, her fasıldan sonra, kendisine ait olan bir ara nağme çalınırdı. Hanende derdini döker, söyler, inler, feryat ederdi; ve o susunca, bu ses-

ler kendini sıkmış gibi, bu melali dağıtmak, yahut, onun acısını avutmak, yahut belki de kendi neşesini artık tutamadığından kahkahalarını örtmek için saz bu hüznün etrafında ve bu feryadın kenarlarında derlenir, toplanır, memnun ve kıvrak bir nağme tutturur, hanendenin hüznünü tekzip ederek, etekleri havada bir raks ahengiyle dönmeye, kıvranmaya, curcunalı bir cümbüş havasıyla oynamaya başlardı. Ben bu nağmeyi o feryada yakıştıramazdım.

Böylece, içlerindeki ruh haleti pek değişmeden, muhtelif fasıllar, makamlar gecenin ilerlemiş saatlerine doğru birbirini takip ederdi.

Hanende Sesleri

Musikî hisse hitap eden müphem bir lisandır. Gönüller onu daima kendilerine çeker. Herkes onu istediğine göre anlamasını bilir. Bundan dolayı bize bu kadar munis gelir. Musikîden mest olanlar her duyduklarını severler ve anlarlar. Bütün hatıralarımızın doldurduğu bir denizde yüzeriz. Sazın yanında, hanendelerin söyledikleri ne kadar imalı ve kaideli bir sesle olsa nihayet yine bir söz, arka arkaya sözlerdir. Bu itibarla ne kadar olsa akla hitap etmeye başlar. Üstat, kudretli bir insan sesinin inanılmaz tesirleri vardır. Bu ses musikîye karışarak deminki büyüyü temin ediyordu. Şimdi, yüksekten bize dökülmeye başladığı, başımızdan ruhumuza kadar dolduğu zaman onu bütün asabımızda, güneşiyle ve gölgesiyle birlikte tesir eden bir kuvvet gibi duyarız.

Hanendeler, mukaddes bir alet gibi, yüksekte tuttukları ve arada bir sanki vecde gelerek elleriyle vurdukları teflerin refakatinde yalnız okumaya başladıkları zaman, mehtaba karşı yükselerek, güya yeryüzündeki susan biz fanilerin hislerimizi göklere duyuracak bir hatibimiz olmak mesuliyetini kabul etmişler gibi, ruhların derinliklerinde gizlenmiş kalan hisleri karanlıklardan kurtarıp mehtabın ve hayatın aydınlıklarına getirmesini ve göklere karşı duyurmasını nasıl biliyorlardı! Bu sesler havada kendilerine mahsus bütün bir âlem oluyordu!

Hanende sesleri böyle her zaman alevlerinin çoğalan yahut azalan tesirleriyle ruhumuzun içindeki hisleri karıştırarak bizi lezzetten helecana, aşktan fedakârlığa götürmesini biliyorlardı.

Bazen hanende sesleri yarı gizlenen yarı duyulan imalı bir eda ile bir oda, bir yatak, bir vücut oluyormuş gibi oluyordu.

Hanende sesleri bazen nağmelerinde bülbül sesleri duyurur, bazen bir beşik ninnisinin şefkatini duyururdu.

Bazen hanende sesleri o kadar saf ve güzel duyulurdu ki onların karşısında insanın diz çökeceği gelirdi.

Hanende sesleri bazen redifli bir mısranın kafiyesini söylerken alt mısrada onu bir daha duyacağımızı anlardık. Sonra da bu seslerin, hazırladığı zevki vererek, o kelimeyi bir defa daha tekrar edişi bizi beklediğimiz bir lezzete kavuşmuş gibi tatmin ederdi.

Bazen hanende sesleri bir nakaratı o kadar hafiften ve inceden tekrarlardı ki evvelce daha canlı ve yüksek söyledikleri bu mısranın tekrarını şimdi gönlümüz üzerinden onun bir gölgesi gibi bulurduk.

Hânande sesleri bazen ruhlarının coşkun hislerini haykırırlarken –sanki göklerin bütün usaresini gönüllere dökmek için vücutlarını paralarcasına ötmekten boğulup öldükleri rivayet edilen bülbüller gibi– hamlelerini dinletmek azmiyle yırtıldıkları duyulurdu.

Bazen hanende sesleri bütün bir ömrü hulasa eden ve bir talihin bütün mânâlarını bizim gönlümüze taşıran bir feryat halinde işitirdik.

Hanende sesleri bazen o kadar şiddetle coşardı ki güya vücudumuza dolardı. Biz onları kalbimizde bir tazyik ve ruhumuzda bir halecan halinde duyardık.

Bazen hanende sesleri o kadar şiddetle coşardı ki ruhların tavanını delecek gibi olur, bizi güya göklerin ezeli hüznüne karıştırarak, ruhumuza tabiatın, acılığına hemen tahammül edilmez melalini katardı.

Hanende sesleri bazen havada sanki azametli bir kubbe kuruyor gibi olurdu ve biz birdenbire göklerde açılan büyük kapılar görmüş olurduk.

Bazen hanende sesleri sazın içinden ayrılıp yükselerek havalanır ve sonra, bir müddet, kanat germiş gibi, kendini musikînin üstünde tutardı.

Hanende sesleri bazen yüksekten ruhumuz üstüne gölgelerini salan yabancı kuşlar gibi geçerdi.

Bazen hanende sesleri insan kudretinin mucizeli bir örneği olur, ruhlar üstüne bir şelale gibi dökülürdü ve dinleyenler bu insan kuvveti karşısında hayran kalırlardı.

Hanende sesleri bazen, çakan şimşekler gibi, bize ta uzak enginlikleri gösterirdi.

Bazen hanende sesleri halkaları genişleye genişleye havaya yayılır, uzanır, en uzak mesafelere gider, güya aksisedalarla dolan boşlukların da, göklerin de genişliklerini ölçen bir alete dönerdi.

Hanende sesleri bazen eski bir perdenin yeni bir şivesini, bir eski makamın yeni bir usulünü tecrübe eder ve böylece bir telaffuz farkı sanki bir kahramanlık ve başka bir telaffuz farkı bir aşk ve tahassür ifadesi olurdu.

Bazen hanende sesleri bir telaffuz farkıyla bir kâinat keşfeder gibi olurken güya gözler önünde doğan bu âlem kendi gönülleri içinde inkişaf ediyormuş gibi, saz tiryakileri bu muvaffakıyetleri, bu muzafferiyetleri anlamanın hazzı ve anlamış olmanın gururuyla aralarında aşina mânâlı nazarlarla bakışırlardı.

Hanende sesleri bazen küçücük kıvrımlarında insanı geniş ülkelerde seyahat ettirerek duyduğumuz bu seslerle dağlardan aşar, ovalardan geçer, baharı kucaklar ve sonbahar içine inerdik.

Bazen hanende sesleri en sık kullanılan bir cümleyi söyleyince bu herhangi bir adamın sözü olmaktan çıkarak hayat karşısında güya bir ırkın tecrübesini, bir milletin tabiatını gösteren remzi bir mahiyet ve kıymet alırdı.

Hanende sesleri bazen bir tek kelimenin telaffuzundaki bir imale ile içimizde kanımızı mıknatıs gibi çekip sürüklemesini bilirdi.

Bazen hanende sesleri öyle milli, kıymetli ve havai duyulurdu ki onların teşkil ettiği bu ince ve nazlı vatan havasının korunması için gönüllerden bir dua yükselirdi.

Hanende sesleri bazen öyle bir ruh derinliğine inerdi ki onların canımızın ateşi üstünde eridiğini duyardık.

Bazen hanende sesleri ruhlarımızın bütün ihtiyaçlarını davet ettikçe ruhumuza üşüşen bu isteklerimizin karşısında vaitlerini tutmamış ve gelmemiş olan saadetlere ağlardık.

Hanende sesleri bazen susunca sükût sönen bir ışığın etrafındaki kenarları yanmış gibi görünen karanlığın hisli rengine dönerdi. Öyle ki yarı karanlıkta parıldayan bütün gözler aşkla bekleyişin bir kalbin ümidiyle dolmuş sanılırdı.

Bazen hanende sesleri susunca ruhlar belki artık gecenin ve mehtabın içinden bu ahenklere cevap veren bir ses geleceği ve belki de daha yüksek bir ruhun sesi bize hitap edeceği beklenirdi.

Hanende sesleri bazen gündelik kelimelerimizi öyle hususi bir eda ile söylerdi ki bunların artık alışkın olduğumuz mânâlarına delalet etmediklerini görürdük. Onların mânâlarına değil, ahenklerine bakan hanendeler her günkü o aşinalarımızı toplayarak ördükleri ses hevenkleriyle bize yepyeni şeyler duyurmuş olurlardı.

Bazen hanende sesleri tanıdığımız gündelik bir kelimeyi, mesela badem yahut fıstık kelimesini söylerdi ve sanki üstlerine düşen yeni bir ziya ile birdenbire hisli ve romantik kelimeler oluvermiş gibi bu seslerin onlara verebildikleri tesire şaşardık.

Hanende sesleri bazen hayatın sevgisini değiştirir ve biz tabiilikten fevkaladeliğe sürüklendiğimizi, aleladelikten harikuladeliğe yükseldiğimizi anlardık.

Bazen hanende sesleri bize kimsenin anlamadığı ilk çocukluk dünyamızda kimsenin duymadığı ilk çocukluk hulyalarımızın unutmuş olduğumuz âlemini söylerdi.

Hanende sesleri bazen sanki içimize dolardı ve onları güya bir musikî aletine dönen gönlümüz üzerinde elledikleri kendi hislerimiz ve aşklarımızdan taşan sesler sanırdık.

Bazen hanende sesleri bize tanımadığımız bir cihanın haznelerini açar, kapar gibi, burada rast geldiğimiz diri diri hislerin derin gözlerine; canlı canlı güzelliklerin cesaretli ağızlarına bakar, şaşar, dalardık.

Hanende sesleri bazen içimizdeki bir zaman parçasını çekip açar ve biz, başımızdaki zaman mefhumu altüst olarak ve canımız biraz acıyarak, o zaman içindeki mevsimlerimizi ve aşklarımızı bir anda tekrar yaşardık.

Bazen hanende sesleri kahramanlığın şivelerine ölülerimizin şefkatlerini katarak ve aşkların arzularına sevgililerimizin edalarını sararak bize tatlarına artık tahammül edemediğimiz içkiler sunardı.

Hanende sesleri bazen ruhlarda aşka bağlılık ve sevgiliye fedakârlık hislerini böyle bizim namımıza gibi söylerken biz onları tasdik ettikçe içimizde itikadımızın da arttığını duyardık. Bu sesler bizdeki uyuyan aşk ateşini tutuşturmak için onun üstüne üflenen nefesler gibi olurdu.

Bazen hanende sesleri bildikleri aşk oyunlarını nazik, teşrifat lisanlarıyla duyururlar, öyle ki şivelerinin mükemmel remizleriyle bir hafif ima ile bir inhimâkı ima ederler, bir gizli perde edası ile bir taşkınlık işaret ederler, mânâlarına bir denk ilavesiyle memnu sözleri duyurmuş olurlardı.

Hanende sesleri bazen pek bildiğimiz kelimeleri öyle inanılmaz; adeta ilahi bir tesahupla canlı ve o kadar aşkla söylerdi ki bu, güya sevgilimizin gönlümüzü her türlü fedakârlık ihtiyacıyla dolduran şivesine dönerdi. Hanende sesi mesela, "Mehtap" derdi ve içimizde bir his güya bu kelimeyi ondan duymuş gibi sevgiliye hitap ederek, "Bütün mehtaplar senin olsun!" yahut "Sana kurban olsun!" demek isterdik. Hanende sesi mesela, "Bahar!" derdi. Ve biz "Bütün baharlar senin olsun!" yahut "Sana kurban olsun!" demek ihtiyacını duyardık.

SÜKÛT FASLI

Boğaziçi Cenneti

Boğaziçi, bütün tabiat güzelliklerinin sulara aksettikleri, suların yardımıyla daha güzelleştikleri ve mübalağalara eriştikleri, ancak mütehassısların seçebilecekleri ve tiryakilerin zevk alacakları yeni inceliklere vardıkları bir manzara ve su beldesidir. Boğaz'ın maddeten durgun hali zamanın mânen durgun haline daha yaklaşır. Bu mışıldayan sular, bu sessizlik içinde duyulan ışıklar ve duyulan kokular bir gizli musikî teşkil eder. En eski, ezeli ve tabii hayat ve şiir unsurları olan ışıklar ve sular burada hatırdan silinmez birtakım edalara yükselirler. Hele ayın göğü ve suları aydınlatarak, havayı yumuşatarak, tabiatı büsbütün ilahileştirdiği mehtaplara musikî de katılırsa bu geceler hatıralarıyla talihlerimize nakşolan harikulade kıymetler alır. Boğaziçi'nin tabiatında sular ve mehtap bulunduğu gibi saz, yani musikî de vardır. Bu saatlerde güya göğün renkleri ve suların sesleri ruhlara doluyor ve bütün hulyalarımız bu ninnilerle büyüyor. Tabiat böylece, en derin sanat gibi, insanı en büyük üstatların yükselttikleri iklimlere ve zirvelere ulaştırıyor. Ümmiler şairleri duymuş oluyorlar. Dünyada Boğaziçi kadar belki biraz hüzünlü fakat füsunlu ve güzel bir yer görmedim. Belki de yoktur diyorum. Boğaziçi insan talihini kolayca bir tabiat güzelliğine ve bir gönül serbestliğine bağlıyor. Işıklar sulara akarak sular üstünde yüzmeye başlayınca efsanevi bir mucize güzelliği gösteren bu yerler bizi göğe inandırıyor. Madem ki bizi güya ta onun içine yükseltmiş oluyor.

Boğaziçi'nin girinti ve çıkıntıları gözler karşısında ikide bir Boğaz'ı kapayarak sahilleri çok kere birbiriyle kavuşmuş gösterir. Böylece gece ve mehtapta Boğaziçi'nin birliği göze çarpar. Bebek'in alt tarafları, Yeniköy'ün üst tarafı, yalıların arkalarından tepelere doğru konmuş evler ve tırmanan mahalleler hep silinerek meydanda kalan asıl Boğaziçi güya bir tek mabedin veya bir sarayın, tek bir binanın muhtelif hücreleri, geçitleri, sofalarından mürekkep gibi, bir yekparelik gösterir ve güya aynı bir bahçeye, aynı bir havuza bakan bir sükûnet besler. Bu olgunluk bir meyve gibi tatlı ve canlı duyulur.

Sular bazen sanki hiç kaymıyor, akmıyormuş gibi, büsbütün durulur. Bazen de içli bir göğüs gibi kabararak bir tek dalgalarında kendilerine akseden bütün bir sahil parçasını, birkaç yalıyı birden kucaklar, kaldırır ve sallar. Sular üstünde açılan, kaynaşan akisler ve renklere bakarsanız, belki hiçbir şey değildir ama, belki suların birer köpüğüdür ama, düşünürseniz, her şey böyle suların üstünde muvakkat bir zaman için işlenmiş nakışlara, suların gösterişlerden ibaret manzaralarına benzer.

Boğaziçi'nde mehtap geceleri yalnız sahillerle üstlerindeki tepeler gölgelenir ve siyahımsı bir koyu kül rengine bürünür. Yoksa bunların hemen üstündeki gökyüzü, ayın ışığıyla, açık veya koyu mavi, sularsa baştan başa bir menekşe rengindedir. Ayın parıltısını emiyor sanılan bu suların üstünde gezerken onların için için duyulan, kendilerine mahsus, yosun ve açıklık hatırlatan canlı, engin, taze kokusu bizi sarar. Sularda gizlice sezdiğimiz bu koku sevgili bir vücuttan geliyor gibi, okşadığımız saçlarda, öptüğümüz bir nefeste duyduğumuz, ezeli aşinası olduğumuz, ruhumuzu kaplayan, dolduran bir kokudur. Belki uçarak çiçeklerin ta içlerine giren kanatlı böcekler güzel, kokulu ve yumuşak bir vücudun içinde olmak lezzetini belki ancak böyle duyar, böyle tadarlar.

Boğaziçi'nin asıl musikîsi hiçbir zaman tamamen susmayan, daima canlı, daima sesli sularından gelir. Boğaz'ın ezeli şiiri bu sular üstünde ışıkların ve karanlığın esatiri manzaralarından, değişen mânâlarından, hayalleşen şekillerinden doğar. Sular, kendi derin ve mahrem fısıltılarıyla, ruhlara hitap etmesini bilen seslerle bütün insani hislere ezeli ve mehabetli bir tabiat

nağmesi ekler. Ruhlardaki ihtiyaçları, arzuları, hulyaları hem bir taraftan tasfiye, hem diğer yandan, buna mukavemet edenleri besleyerek, herkesi içlerine düştüğü hisler içinde avutur. Sular öyle bir lezzetle duyulur ki güya sallanan ipek ve hafif bir perde gibi nazarlara örttükleri derin bir ihtişamla dolmuş bir âlemden ses verirler. Bu gizli ve meçhul âlemin uğultusu gibi duyulan derin fısıltıyı hâlâ hatırlar ve duyarım.

Sular hiçbir zaman büsbütün susmuş sayılmaz. Zira hiçbir zaman tamamen sessiz değildir. Dikkat olunsa, ta ruhlarının derinliklerinde, nefes alışlarına benzer bir mırıltı, gizlice duyulur. Sesler, bazen yarım sesler ve bazen, alaturka musikîde olduğu gibi, çeyrek sesler ve bunların sırasız ve intizamsız fasılaları, az süren, çok süren, yarım süren fasılaların sükûtlarıyla noktalanan, beklenen sesler o kadar iç içe geçer ki bütün bunlar hep birleşip bir tek uğultu olur. Bu tek sesi dinler, duyar ve onu teşkil eden türlü türlü sesleri birbirinden ayırt edemezsiniz. Sular her zaman seslidir. Hep söyler. Fakat bu seslerini teşhis edemezsiniz. Bu sesler birbirlerine geçen halkalar gibi bir ekleniş ve çoğalış içinde birleşir, değişir, devam eder ve geçer ve geçmez, hep devam eder, hep değişen, hep bir ve hep başka bir tek canlı ve bin canlı bir sestir. Bazen onu vuzuhla duyarak taklide kalkarsınız. O kendi kendini tekrar eder, yeniden duyarsınız ve görürsünüz ki ilk sandığınız şeklin hiç eşi değildir.

Sahillerde, yalıların rıhtımlarında, kayıkhanelerin kapılarında gelip havayı tazyik ederek buldukları oyuklara giren, sonra çekilip giden ve güya derin boşlukların ve uzak mesafelerin nefes alışlarıyla canlı bir mahluk gibi soluyan sular, güya daha ehlileşmiş, belki en mühim sırlarını itiraf edecekken, birden, garip bir ürperiş duyarak, sanki boşanan bir şişe gibi "Glok! Glok!" diye boğulur gibi olurlardı. Ben, rikkatime giden bu sesleri duydukça belki bir tılsımın kurbanı olan suların ebediyete kadar böyle söylemek için ağız açtıkları sırlarını söyleyemeden boğulacaklarını düşünmek hüznüne dalardım. Belki ebediyetin sesiyle mırıldanan bu sular ihtimal ki bir şeyler anlatmak istiyorlardı, fakat biz bunu sezemiyor ve seçemiyorduk.

Tabiatı gören insan gözleri, duyan insan asabı ve belki, düşünen ve anlayan da insan kafası olduğuna göre en tabii man-

zaraların bile ezelden beri aynı olduklarını ve kaldıklarını değil, bunun aksine olarak, onların da hayatımız, hissimiz ve fikrimiz gibi hep değiştiklerini kabul etmek doğru olur. Zira onlara bakan insanların gözleri, kalpleri, zihinleri, yaşları, nesilleri, talihleri daima değişir. Çok zaman üstlerinden veya önlerinden geçerek daima seyrettiğimiz bir yol, bir rıhtım, bir ev, bir ağaç kümesi, bir bahçe köşesi, her zaman gördüğümüz bir manzara ve içinde yaşadığımız bir mahalle bizim için o kadar muayyen ve kuvvetli bir mânâ alır, bize öyle bir felsefe telkin eder ki biz bunların sözlerindeki vuzuhu, çok kere, en büyük filozofların eserlerinde bulamayız. Bütün bu güzelliklerin gözlerle gönülleri doyuran ve dolduran bir iklim gibi ruhlara nasıl nüfuz ettiğini anlamak için ihtimal ki asıl burada doğmuş, yahut senelerce yaşamış olmak lazım gelir. O zaman Boğaziçi size o kadar işler ki ruhunuz onun tabiatının, sularının ve rutubetinin beslediği çiçeklerden biri gibi açılır. Senelerce aynı manzaraların birbirlerine kalboluşlarının lezzetli teselsülü içinde geçen hayat ruhta öyle bir iz bırakır ki halis Boğaziçililer için hayatın mânâsı ve tatlı bir hadise olduğu kanaati tabiatın kutsi güzellikleriyle, Boğaziçi'nin tatları ve zevkleriyle karışarak, ağdalaşarak artık birbirinden ayrılmaz mefhumlar olur.

O zamanlarda, hatırlıyorum, bütün Boğaziçi dâhi bir ressam tarafından yapılmış bir resim gibi, mânâlarla, hislerle taşkın olan, hep hisseden ve hislerini duyuran bir muhitti. Güya bir rüya ve hulya ülkesiydi ki mahrem ve rahat bir aşk ve yatak odasının şefkatli sükûnetini, kolaylıklarını, zevklerini saklardı. Burada her şey alışkın olduğumuz hususi eşyamız gibi hisli, içli ve dilliydi. Söyleyen bu suları, sahilleri, ağaçları, yalıları, pencereleri hatırlıyorum. Bu şehrin hayat ve maneviyat sahasına bütün yıldızlar ve onların şefkatlerinin ve ışıklarının ziyafetleri dahildi. Boğaziçi gecelerinde göklerden yeryüzüne düşmüş uzak ve yakın yıldızlar gibi hayal meyal pırıldayan, deruni bir hisle yanan ve sulara akseden ve lambaları, fenerleri, kandilleri, manevi hüviyetli bütün bu ışıkları hatırlıyorum. Arzuları yıldızlar kadar çok olan gönüllere onlardan yağan, onların delalet ettikleri, aydınlattıkları, ısındırdıkları, dağıttıkları iyilikleri, lezzetleri, bu hayat tatlarını, salkımlarını ve nimetlerini hatırlıyorum.

Bütün şiir, his ve hayalden yapılma bu dünyanın hep değişen sükûttan ve en ince seslerden, hep değişen ışıklardan ve en ince renklerden örülmüş güzellikleri insan ruhunu kendi şefkatli kıvamına uydurarak gece gündüz süren bir hulya lezzeti sunuyordu. Boğaziçi sularının akışlarını durmadan geçen zamanın akışı gibi duyduğumu hatırlıyorum.

Boğaziçi'nde yaşanan bir talih ruhları hayatta başkalarının tasviplerini kazanmaya lüzum olduğu vehminden kurtarıyor. Aysız gecelerin tabii karanlığı içinde bile her ruh kendisini artık hiçbir gözün seçemeyeceğini idrak ettiği halde her manzara en mümtaz şivesiyle ve her şey en ince üslûbuyla şiirini söylemekte devam eder. Herkes uyuklaya, uyuya dursun, gölgeler en müessir şekillerine bürünerek ve sular, bin hisli sular, bin tarzda seslenerek bu karanlıklar içine en kıymetli mânâlarını dökerler. Bülbüller seslerinin en tesirli nağmelerini esirgemez, sunarlar. Güller kokularının en olgun salkımlarını dağıtmaktan çekinmez, verirler. Bütün Boğaziçi gölgesi, sükûtu, söylediği ve ilham ettiği şeylerle şiirini dökmekten geri durmaz ve devam eder. Ruhuma, geçen bir bütün dünyanın gölgesi gibi değişmiş olan bu şiir o kadar nüfuz etmiş ki onun bu mürüvvetini ömrümün gurubuna kadar unutamayacağımı duyuyorum.

Mehtap

O zamanlarda Boğaziçi geceleri kandil, mum, lamba gibi mehtabın akrabası hafif ve yumuşak eski ışıklarla aydınlanırdı. Mehtabın, şüphesiz, daha dokunulmamış bir büyüklüğü, el sürülmemiş bir temizliği, eşsiz bir tabiiliği vardı. Başka yerlerden Boğaziçi'ne gelenler burada mehtabı o kadar tılsımlı bulurlardı ki adeta sarhoş oldukları ve hatta bu füsun ile güya tekin değilmiş gibi, çarpılmaktan korktukları olurdu. Fakat her şey bir alışkanlık meselesi değil midir? Boğaziçi'nde yaşayanların sulardaki mehtaba senelerin verdiği öyle bir aşinalıkları vardı ki münasebetlerine artık bir laubalilik karışır, bir akrabalık girer, artık onlar mehtaba yabancılar gibi şaşmazlar, alışkın gözlerle bakarlar, kendilerini ilk görüşte tanıdıkları bir eski hal içinde bulurlardı. Bunu söylemekle mehtabı daha az beğendiklerini değil, bilakis onun zevkini çıkarmasını daha çok bildiklerini söylemiş oluyorum. Zira her şey bir alışkanlık neticesidir. Bir şeyi iyi sevebilmek için çok tatmış olmak lazım gelir. Nasıl ki bir kadının lezzetini en iyi bilen onu en çok sevmiş olan âşığıdır. Mehtap bize bir nurlu avize gibi gelirdi. Biz onun keyfine alışıktık.

Saçsız bir başa benzeyen ve birdenbire Boğaziçi'nin sanki en münevver kafası oluveren bir tepenin arkasından, hazır ve bütün bir ay, doğmaya başlar, doğar ve yine yavaş yavaş yükselirdi. Ay doğunca sahiller tıpkı bir vücudun yatağında emniyetle uzanışını hatırlatan öyle munis bir hal alırlardı ki, bu, top-

rağın göklere ve sulara vefasını düşündürürdü. Gece, gönüllere tabiatın şefkati gibi görünürdü.

Ayın altınlı, elmaslı ışığı altında Boğaziçi'nin suları, seven canlı bir vücut gibi, ürperirdi.

Sahillerin, suların ve göklerin birbirlerine karışır gibi olduğu bu geceler ruhlara sevgilinin havası gibi sinerdi ve öyle bir güzelliğe bürünürdü ki ay ışığında biz uyanık olarak gördüklerimizi bir rüya âlemi sanırdık.

Hava mehtapla rekabet eden bir füsun gibiydi. Hiçbir rüzgâr esmezken sular bazen sanki kendi içlerinden gelen hafif bir ürperişle menevişlenirdi. Bu zamanlarda sanılırdı ki ürperen sular değil, onların üstünde oynaşan ufak, kesik, ıslak, ışık parçalarıdır. Sularda binlerce küçücük dalgacıklar ışıktan ve altından mini mini yelpazeler gibi durmadan açılır, kapanırdı.

Bu rüya denizi yavaş yavaş gönülleri sararak onlara doluyordu. Gönüllerin hudutları bütün kâinatı, suları, ayı, gökleri kucaklayacak kadar genişler, yükselir, derinleşir, büyürdü.

Ay, göğün ortasında bir yere uçmaya hazır gibi, o kadar güzeldi ki tabiat ona kalır. Dünya hareketsiz, sular sessiz. Gönülleri göklere bağlar gibi bütün bu menekşe ve mor renkte geceden ruhlara adeta kokular halinde sızan bu güzellikler, hayat karşısında acaba tabiatın manevi bir duygusu var mıydı?

Tabiat bir "sehl-i mümteni" ile en ezeli ve en yüksek şiiri sükûtun lisanıyla, manzarasıyla, bu sulara, bu mehtaba söyletmiş oluyor; tabiat şiirinin mucizesini gözle görülür ve elle tutulur şekilde halk ediyordu. Şiirin iki büyük unsuru, ay ve deniz sanki el ele vererek, bize felsefenin üstünde, bir tabii aşk iklimi açıyor, tabiatla hayatı aşka erdiren bir muhit oluyordu.

Bu gecelerde, Boğaziçi, bütün mehtabı güya iki sahili arasına almak ve sıkıştırmak isterdi. Mehtap daima Anadolu sahilinin önünde geniştir; Rumeli sahilinde bittiği nokta ise içine ancak bir kürek sığacak kadar daralmıştır. Daima Anadolu sahili ufuklarında olan ay oradan suya sanki ışıktan bir servi diker ki bunun ucu ta Rumeli sahili önünde –servilerin rüzgârla daima yana yatan başları gibi– kıvrılır ve sallanır.

Mehtap sularda sizinle beraber sürüklenir. Hep bulunduğunuz yerdedir. Onu Kalender'de yanınızda görürsünüz. Be-

bek Koyu'na kadar gelirsiniz. Orada yine sandalınızın hizasındadır. Demek ki Kalender'de değilmiş, demek ki burada da değildir. Acaba sanki neredедir?

Denizde mehtap büyük bir şey değildir. Esasen dünyada gözlerin dikkati, sebatı ve ısrarı karşısında hiçbir şey büyük değildir. Sanatkâr mevzuu karşısında hayranlıktan ağzı açık kalmamalıdır. Nedîm'i duymadık mı ki bize; *"Kasd ol büte dinletmedir efsâne mi yoksa / Değmez gül ü bülbül bu kadar güft ü şinîde!"* diyor! Realist olmak için söylenecek ve ısrar edilecek nokta şudur:

Ayın bir gümüş fanustan sızıyor gibi dökülen donuk ışığı güneşin maddiyatçı ziyası yerine bir maneviyat âleminin nuru olur. Faaliyet ve hakikat ışığı güneş aydınlığı yerine, mehtap bir füsun ve hayal ve aşk ışığı döker ve gönlünden taşan bu ışıkla aydınlattığı her şeye biraz kendi huyunu aşılar.

Ayın bir gümüş fanustan geçiyor gibi akseden donuk ışığı bazen nefes alan bir göğüs gibi kabaran sular üstüne dökülür, fakat sulardan bitiyor, çıkıyor gibi görülür. Dünyanın en cazibeli bir hayali, en tesirli bir şiiri meydana gelmiştir. Hiçbir şey hakikatte maddi mevcudiyeti olmayan bu şey kadar güzel değildir: Suların üstüne dökülmüş görünen ışıklar! Zira sulara karışan aydınlık toprak gibi cansız görünüşlü değil, maddenin üstünde bir unsur gibi canlıdır. Kaynaşan, gözleri kamaştıran bir hayat gösterir. Bu hadise gündüz güneşin ışıklarında olduğundan daha çok, gece ayın tılsımlı nurlarında tesirli bir cazibe oluyor.

Yüz binlerce seneden beri yeryüzünde birbirlerini kucaklayan mahlukların gölgelerini yan yana su ve toprak üstüne duygusuzca sererek dolaşan ay sanki bizim mukadderatımızın üstünde yabancı bir güzellikle parlak ve esrarlıyken bize sanki odamızın hulyalarımıza ve rüyalarımıza alışkın ve mahrem aydınlığından daha yakın ve munis gözüküyor.

Bakınız, kâinat önümüze aşk ve haz için ne güzel bir gece sermiş! Fani gözlerimiz karşısında, bakınız, Boğaziçi'nin müthiş uçurumu mırıltılı menekşe renkli sularla örtülmüş ve üstüne sessiz bir mehtap serilmiş. Bakınız mehtap nasıl şuurumuza halel verecek bir ezeliyetle parıldıyor! Ayın gökte bir fanus gibi

asıldığı gece; sahilleri, sularıyla güya bir gelin odası olmuş. Hayat halli güç bir bilmece değil, bilinmez göklerin müşkülatına maruz kalan bir mesele değil, fakat teneffüs edilen bir güzel koku, çiğnenen bir lezzet, duyulan bir tat, öpülen dudaklar gibi seviliyor!

Burada Boğaziçi mehtap gecelerinde senelerce gezinmekten gönlümde kalmış bazı duyguları, zihnimde kalmış bazı hayalleri ve hafızamda yer etmiş bazı hatıraları kaydediyorum.

Bazen mehtap sularda ıslanarak ve sular mehtapla ışıklanarak bütün gördüklerimiz sanki inanılmaz bir rüya manzarasına dönerdi.

Mehtap bazen gelir, bir yalının penceresine dayanır, sanki içeri girmeyi düşünmeye başlar, girmez, düşünürdü.

Bazen mehtap sayesinde yalıların sulara akseden gölgeleri suların sahiller önünde oynaşan hafif dalgacıkları üstünde güya bindikleri bir salıncakta gibi sallanırlardı.

Mehtap bazen tesiriyle sahilleri, yalıları, bahçeleri köklerinden koparmış, hakikatlerinden ayırmış gibi bunların denize benzer bir hava içinde uçar gibi yüzdükleri görülürdü.

Bazen mehtap suları aydınlatınca, sathına akseden bütün cisimleri bozan bir ayna gibi, sular sahillerin şekillerini çözer ve onları içlerinde eritmek ister gibi sallar, çalkalar, mayi haline getirirdi.

Mehtap bazen sanki birtakım yanlışlar yapardı. Tam şu yalının üstüne düşse daha güzel görünecekken görürdük ki onu ortasından keser de bir bölümünü ışıkta, bir bölümünü gölgede bırakırdı. Yalının iki ayrı odasında çocuklar bulunsa biri karanlık odasından ötekinin mehtaplı odasını kıskanacak, kavga çıkacaktı.

Bazen mehtap bir yalının üstüne vurarak onu şaşaalı mânâlarla öyle pırıl pırıl parlatırdı ki yalı uzun senelerden sonra bir defa açılan çiçek gibi güya bu zamana kadar hep parıldadığı bu an için yaşamış sanılırdı.

Bazen simsiyah bir şilep mehtabın elmaslı suları içinden bu elmasları eziyor gibi geçer fakat boyunun uzunluğu bile mehtabın genişliğini kaplayamaz ve uzaktan, bu elmaslar üstünde o simsiyah mahluk ancak bir sandal kadar yer kaplamış

gibi görünerek geçince mehtap yine sanki hiç dokunulmamış haline dönerdi.

Sulara dalan kürekler onları hafif hafif yırttıkça nazlı ipeklerin yırtılışlarını andırarak rikkatimize dokunan sesler duyuyor ve sulardan çıkan her küreğin üstünde sanki dizilerinden kopmuş da küreğin boyunca kayan inci taneleri gibi su damlaları süzülür ve sonra, bunlar denizden çıktıklarına güya nadim olarak yine denize dönmeye karar verir, küreklerin uçlarından inciler gibi sarkarak ve hafif, tatlı bir sesle şıpırdayarak, yine sulara damlardı.

Ay sanki bu sulardan sandalla gidebileceğimiz yuvarlak, parlak ve safdil yüzlü bir yerdi.

Ay, bu suları ve bu geceyi o kadar seviyordu ki güya seyretmekten bıkmıyor, bir türlü uykusu gelmiyor, gözlerini hiç kırpmadan bakıyor gibiydi.

Mehtap servetini israf eden, adeta hacir altına alınacak bir zengine benzerdi. Denize saçtığı altınlarda bir israf manzarası vardı. Başkasının hesabına bile cömert olamayan hasisler kim bilir bu hale ne derlerdi?

Mehtap, hakiki sanat gibi, teferruatı gölgede bırakarak, esas güzellikleri aydınlatmasını biliyordu.

Esasen şimdi o mehtapların aydınlatmış olduğu saatleri, manzaraları ve hisleri karanlıkta kalan başka birçok hatıralarım arasında niçin daha vuzuhla ve daha iyi hatırladığımı da kendime izah edebiliyorum: Mehtap geçici olmaktan ziyade muayyen bir zaman içinde durmuş bir öyle hayali ziyadır ki geçmiş zamanlara, ölmüş şeylere daha çok yaraşır. Mehtapla aydınlanan zaman daha yavaş, daha ölgün, daha durgun geçen bir havadır. Dikkat ederseniz, mazimiz içinde mehtap, rüyalarımızın yanında bir kandil gibi yanar. Bunun içindir ki onun ışığıyla aydınlanmış zamanlarımız ruhumuza daha çok siniyor ve ruhumuzda daha yavaş geçen saatler oluyor. Hem hatıralarımızı aydınlatmaya daha çok yaraşıyor, hem onun ışığında geçen zamanlarımız hatırımızda daha çok yaşıyor.

Yine gönlüme ve maneviyatıma yavaş yavaş ve adeta bir nevi mehtap halinde sızmış ve bir hatırlayışa, bir ihtimal verişe benzer bir his içimi öyle doldurmuş ki onu şimdi düşünülmüş

ve edinilmiş bir kanaat halinde ifade edemesem bile inkâr da edemeyeceğim. Bu his o mehtap ihtişamlarının nafile yere geçmediği zannıdır. Bütün o sükût içinde ve artık susmuş sazın arkasında öteye beriye gidip gelen, toplanıp dağılan kayık ve sandallardakiler zavallı hayatlarının mahdut hazlarını aşmak ve sularla mehtabın ebedi güzelliklerinden paylarını almak için fani ruhlarını güya mehtaba açık tutuyorlar ve bu kutsi sular ve mehtap güzelliklerini doldurmasını istiyorlardı ve mehtap bir zerresi kaybolmadan bu ruhlara ezeli bir rahmet gibi sinerek şiirini onlara nakşediyordu. Her ruh bu gecelerin birinden itibaren artık kendinde kalacak bütün bir ebediyet payını almış oluyordu. Kimse artık hafızasından bu mehtapları bir daha silemeyecekti. Mehtap hatıralarımız belki ömrümüzün kara zamanlarında kanatlarını gererek bizden uzaklara uçacak fakat yıllar ve yıllardan sonra yine dönen kuyruklu yıldızlar gibi ruhumuzun göklerinde bir gece bu hatıralarımızı yine bulacaktık.

Bu gecelerde ayın füsunu gönlüme ve bütün hatıralarıma sineli belki kırk sene geçmiştir. Şimdi bana göre artık her şeyin sesi kısıldı. Birçok şeyler bana hiçbir şey söylemez oldular. Yahut ben onları duyamaz oldum ve gönlüm bunca zaman evvel yaşanmış birkaç gece dönerek hâlâ onların güzelliklerinin mucizesine bağlı kalıyor.

Şimdi bir zaman bu mehtapların aksettiği mazi sularına eğilerek o hatıralarımı şuurun lisanına geçirmek istedikçe bu yaptığımın denize sarkarak avuçlarına aldıkları sularla birlikte biraz mehtap tutmak isteyen çocukların dilekleri kadar boş olduğunu biliyorum. Öyle iken ben de onlar gibi bu dağılan ışıklı suları avuçlayarak biraz mehtap toplamak sevdasına düştüğümü duyuyorum!

Yalıların Önünden Geçiş

Sazın sustuğu ve saz kayığının harekete başladığı sırada bütün öteki sandalların kürekleri de hafifçe kıpırdarlardı. Böylece büyük kayık kütlesi harekete gelir, suların cereyanıyla yavaşça süzülerek, akıntılardan daha hızlı kayarak ve güya sırf sulara uyarak, yalıların önünden geçmeye başlardı. Suları elverişli bir başka noktaya gelindiği zaman burada yeni bir fasıl dinlenileceği için tekrar durulur, kürekler yine kımıldamazdı. Fasıl bitince de kayık ve sandallar tekrar harekete gelir ve hafif bir kayışla yine Boğaz'ın bir noktasından bir başkasına geçilirdi. Ben, ihtimal ki o saz etrafında durup dinleyişlerden daha çok, musikînin sustuğu bu sıralarda, böyle güya sırf suların akışlarına uyarak, yavaş yavaş yalıların önünden geçtiğimiz ve suların küreklerle yırtılan ipeklerini duyduğumuz sükût zamanlarını severdim.

Mehtapta, gölgelerini önlerindeki sulara birer kadife seccade gibi sermiş yalılar güya fildişinden, sedeften, mercandan, billurdan, inciden, mineden yapılmış, güya canfesten, sırmadan, şaldan, atlastan, bürümcükten, ipekten örülmüş ve hep kendi iç âlemlerine çekilmiş görünürlerdi. Yarı selamlık, yarı harem; yarı hayat, yarı hayal yatağı; yarı tekke, yarı saray olan bu yalıların sularla, sessizlikle ve mehtapla uyuşmaları o kadar mükemmeldi ki onlarda gönlümüze göre geçmiş veya gönlümüze göre gelecek zamanların şiiri yaşıyor ve bize üstlerinden dağılan kokular gibi siniyordu.

Elbette, bu büyük yalıların bazıları, evlatları tarafından ih-

mal edildiklerini duymuşlar, kalpleri tamamen iyilik kesilmiş ihtiyarlar gibi gözleri şefkat yaşlarıyla sulanarak onlara, "Beni unutuyor musun?" diye sormuşlar ve gönülleri muhabbetle titreyerek alacakları cevabı beklerken torunlarının kendilerinden kaçtıklarını görmüşlerdi. Meleklerin ihanetine uğramış ruhlar gibi, onlar şikâyeti dinlerine muhalif bularak, susuyorlardı. Fakat eski ihtişamlarının geçmiş olması birçok yalının azametine hâlâ dokunmamıştı. Mehtap gecesinin birbiriyle kucaklaşan zayıf aydınlıklarıyla yumuşak karanlıkları içinde güya hâlâ sular onların geçmiş hayatlarını söylüyor; ay eski hatıralarını aydınlatıyor ve gölgeler onları hâlâ geçmemiş bir zaman içine sarıyordu. Görünüşleri düşünebileceklerinden ve sükûtları söyleyebileceklerinden üstün şeyleri ifade eden eski zaman hanımları gibi bütün bu yalıların da ermiş bir halleri vardı. Biz acaba bu güngörmüş binalarda bir nevi ruh belirdiğine şahit olmuyor muyduk?

Zaten hemen her bina, içinde yetiştiği tarihin bir parçasıdır. Tıpkı durmuş bir saat gibi hep içinde kaldığı zamanı gösterir. Onda ancak bu geçmiş zamanın kalbi duyulur. Gündüzleri insan kendi hesaplarıyla daha ziyade meşgulken bile Boğaziçi'nde vapur veya sandalla önünden geçtiği hatta en küçük bir yalının mırıldandığını ve kendisine bir şeyler söylediğini duyar. Fakat sükût ve mehtap bütün bu sessiz yalılar ve kıyılara musikîye denk olan füsunlu bir lisan söyletiyordu. Bütün bu yalılarda musikîden bir eda, bir derin söyleyiş ve sonra imalı bir susuş vardı. Hemen hepsi de birer saz faslına göre kurulmuş gibiydiler. Belki kimi saz semaisine, kimi peşreve benzerdi. Kimi sanki bir tef tutardı ve sesini duymayı beklerdiniz. Kimi güya bir ney çalardı ve üflediği sesi dinlerdiniz.

Daha, onları dinlesek, bize kimi Evliya Çelebi gibi hikâyeler anlatacak, kimi Nedîm gibi şiirler söyleyecekti. Kısmen vücutları, kısmen de hayatları gibi görünen ve zaten birbirlerine hemen eş olan içlerini ve dışlarını sevdiğimiz filozofların felsefeleri, romancıların romanları ve şairlerin şiirleri gibi bildiğimiz bu yalıları mehtap bazen öyle tam bir isabetle aydınlatırdı ki, biz, içlerinde geçenleri adeta birer ima ve işaretle gibi, gölgelerinden anlar, kendi sırlarımız gibi duyar, ellerimizle okşar gibi duyardık.

Bu yalıların hepsi de canlı gibi görünürlerdi. Güya hepsine tanıdıklarımızın huyları ve şefkatleri sinmişti. Yüzleri sevdiğimiz yüzlere; kapıları sözlerini bildiğimiz ağızların susmasına; yola uzanan cumbalarının altındaki destekler büyükannelerimizin sarkık gerdanlarına; sokağın üstünden karşı tarafa geçen açık veya üstü örtülü köprüleri sevgili boyunlara atılmış kollara benzerdi. Körleştirilmiş pencereleri düşmüş birer dişe; açık kayıkhanelerinin siyah deliği kör olmuş birer göze; kabarmış ve yosunlaşmış bahçe duvarı ermiş ağaçlara; bahçelerinden sulara sarkan ağaçları türbelerinde yaşayan evliyalara benzerdi.

Gece veya gündüz inik veya kalkık duran pencereleri veya kafesleri bu yalıların yüzlerindeki mânâları değiştirerek onlara kâh kayıtsız bir tabiat, kâh ciddi bir hüviyet vermiş olurdu. Bu pencerelerin bazısı, açık, güya mehtabı seyreder, bazısı, kapalı, şüphesiz kendi içlerindeki rüyayı görürdü. Bazıları da sevdiklerimizin bize saplanıp içimizde kalan ve yaşayan bakışlarına benzerdi. Ben emindim ki mehtabın uyandırdığı yalıların pencerelerinde, görünmeyen, gizlenen, fakat gören gözler peyda olurdu. Çünkü bütün yalıların hep bilen, şahadet eden, müsamaha eden, affeden, hayatımıza iştirak eden birer hali vardı.

Bütün bu yalılar ayrı ayrı yaşlarda ve huylarda insanlar gibiydi. Eski zamandan kalma bazı büyük ve çok odalı karanlık yalılar köşe minderinde bir nine veya koltuğunda bir dede gibi, geçen kafilemizin karşısında yapyalnız, mazilerinin birer rüya gibi geçmiş hatıralarına bürünerek, bizi ne merak ne de tasvip etmeden, geçişimizi, geçmiş olmamızı beklerlerdi. Öteki yalıların kimi neşesinden gülen bir çocuk, kimi hırslı ve süslü bir genç, kimi uslu bir orta yaşlı, kimi bunamış ve şefkati artmış bir ihtiyar gibiydiler. Kimi gösterişli bir hanımefendiye, kimi çocuk ruhlu bir bacıya, kimi de akrabalarımızın bazılarına o kadar benzerlerdi ki biz, önlerinden geçtikçe, hepsi de bize onlar gibi neşeli ve zevkli, yahut içli ve imalı bir şeyler söyleyeceklerini sanır, dinler, hatta, bazen de söylediklerini işitirdik.

Bu kadar şahsi olan bu yalılara acaba neden tabiatlarına göre birer isim verilmez? Diye düşünürdüm. Bunların üstlerinde huylarına göre isimlerini söyleyen birer levha, belki Boğaziçi hayatının vuzuhuna yarayacak, belki de yaraşacaktı. Bütün camla-

rı kendi içine bakar gibi bir yalı vardı ki muhakkak "Hayalperver Hanımefendi"ydi. Kapısı beyaz taşlığına açık, beyaz badanalı odalarının içi meydanda bir küçük yalı vardı ki şüphesiz bir "Şetaret Kalfa"ydı. Gezmiş, tozmuş, yorulmuş ve tozlanmış, fakat buruşuklar içindeki şişman yüzüyle, zeki ve yumuk gözleriyle, hâlâ söylediği lakırdıların zevkiyle tıklım tıklım dolu görünen bir yalı vardı ki "Evliya Çelebi"; ve her iki ucunda, yukarılara doğru, boyalı ve kabarık oymaları birer çiçek demetini hatırlatan bir yalı vardı ki "Narçın Bey" olmalıydı.

Ben, birer şahsiyetleri olan bu yalıların çoğunu dostlarım gibi tanırdım. Bebek koyunda eski Ali Paşa yalısı olan basık katlı, açık sarı renkli, beyaz pervazlı, sık pencereli Valde Paşa yalısıyla yanında toz pembesi ve erguvani, çok odalı, yüksek, Zeynep Hanımefendi yalısı bana her akşam birçok şey fısıldardı. O zamanlarda yangına vesair felaketlere karşı evlere asılması âdet olan levhalardan birini, çatı pervazının ortasına konmuş olan, kabartma, yaldızlı, bir büyük hattata yazdırılmış olduğunu ve "Allah sıyanet edicilerin en hayırlısıdır ve merhamet edenlerin de en merhametlisidir" mânâsına geldiğini öğrenmiş olduğum, *"Vallâhu hayrun hâfızan vehüve erhamurrahimîn"* levhasını başının üstünde bir hotoz gibi taşıyan bu yalının sözlerini Mısırlı Zeynep Hanımefendi'nin kendisi söylüyor gibi duyardım.

Önlerinden geçtiğimiz bütün bu yalılar, mehtaplık halleriyle, bizi güya bir "élite" bulunduğuna inandırıyordu. Zira, daima böyle bilgimiz, yani hakikat, bize hiçbir ümide kapılmamayı talim ederken, malumatsızlığımız, yani başıboş kalmış hayalimiz bütün bilmediğimiz yerler, zamanlar ve insanlar hakkında bizi aldatarak bu yerleri kurtulmuş, bu zamanları iyi ve bu insanları bahtiyar gösterir. Herkesin de, kendimiz gibi, yorulup değişen, zavallı, sebatsız bir kalbi ve asabının üstünde yanan titrek ışığıyla, ancak ömrünün perişanlığını göstermekten başka bir şeye yaramayan bir izanı olduğunu her zaman unutmaya meylimiz vardır. Bütün bu intizamlı yalıları, güzel odaları, geniş sofaları hep insanlık, aşk, vefa, ilim, sanat, ahlak gibi kutsi fazilet ve meziyetlerin barındığı yerler diye görmeye ve burada yaşayanları da hep bizden üstün, âşık, sadık, olgun, zarif, yüksek insanlar addetmeye meylimiz vardı.

Önlerinden geçtiğimiz bu yalılar da şüphesiz, bütün insan inleri gibi, hodkâmlık, kıskançlık, ahmaklık, bunaklık ve nice hastalıkların yatağıydı. Onlar da aldanmış kalplerin mahpesleri, tahakkuk etmemiş emellerin mezarları ve sönmüş aşkların türbeleriydi. Onların içinde de, talihlerini birleştirerek ve birbirlerine tesir ederek bitişik odalarda, yataklarda bazen aynı odada, bir tek yatakta yatanlar ve yaşayanlarda da elbette tekmil insanların huyları ve huysuzlukları vardı. Elbette onlar da kıskançtılar; sevdiklerini kıskanırlardı. Elbette birbirlerine inanmış olanlar aldanmış olduklarını acı acı anlamışlardı. Elbette birbirlerini ölesiye sevmiş olanlar sonra, yorgunluktan bıkkınlığa varmışlardı. Elbette vaktiyle severlerken gördükleri ihanetten hastalananlar şimdi artık gördükleri sadakate tahammül edemiyorlardı. Zira, daima böyle, yeryüzünün hiçbir meyvesi çiçeğinin vaadını tutmaz. Hiç kimse tamamen başkasının dilediği gibi olamaz. Kimse kendisini bir başkasının hayal ettiği gibi çıkmaz. Hiçbir kadın kocasının umduğuna benzemez. Hiçbir koca karısının beklediğine erişemez. Birbirlerinden en ziyade nefret duyanlar aynı arabaya koşulu hayvanlar gibi, aynı hayatı yan yana sürükleyenlerdir. Hayatımızda en yakınımız bulunanlar bize karşı hep insan huylarını ve huysuzluklarını temsil etmek mesuliyetini yüklenmişler gibi hareket ederler. Âdem için belki cennetten kovulduğundan beri, istediği gibi anlaşılmak saadeti kalmamıştır. Bir Babil Kulesi'ne dönmemiş hangi ev vardır? En yakınlarımız bile bizi hiçbir vakit gönlümüze göre anlamayarak, yardımlarına muhtaç olduğumuz zaman bize tutamayacağımız nasihatler sunarak, sözlerine muhtaç olduğumuz zaman susarak ve sükûtlarına ihtiyacımız olduğu zaman susmayarak, böylece, zararlı sükûtlarıyla ve sırasız sözleriyle, acı kayıtsızlıklarıyla ve gafil hüsnüniyetleriyle, günler ve geceler zarfında hiç durmadan ve hiç haberleri olmadan, yavaş yavaş kalbimizi kaplayan yaraları açarlar.

Öyleyken önlerinden geçtiğimiz bütün yalıların rıhtımlarını sular sanki takdis eder gibi öperek, yalayarak geçiyor; üstlerine dökülen ışıklar onları usulla, uyandırmadan korumak isteyen birer mahfaza gibi konuyordu. Onların hepsi de, mehtap ve sükût içinde, ilmimizin dışında ve tecrübemizin üstünde,

hakikatten ayrılmış, bütün dertlerden boşaltılmış, bütün sefaletlerden temizlenmiş, birer ilahi halinde düşünülmüş, maddiyatı maneviyattan ve malzemesi hulyadan alınmış, gönüllerin rüyasına göre uzun ve mesut bir hayat ve bir aşk için birer mabet olmak üzere yapılmış ve hep bir haz ve hayal âleminde yüzüyor gibi görünüyor, pırıl pırıl parıldıyorlardı!

Önlerinden geçtiğimiz bütün bu yalılar, gecenin sularında, nasıl bir şiir ikliminde hulya, musikî ve mehtaptan hâsıl olmuş ve yetişmiş birtakım nebatlarmış gibi görünüyorlardı. Hepsi de Boğaziçi'nin emsalsiz bir kudretle yetiştirdiği manolyalar gibi, bütün bir tabiat ve hilkat kaderini duyuyor, bazısı hususi bahçelerinin kokuları içinde, uyuşmuş ve rüya gören bir uykuya dalmış görünüyorlardı.

Zira, daima böyle, binalar da, ta temellerine kadar duydukları mevsimler içinde, ağaçlar gibi kökleşir, çiçeklerini açar ve yapraklarını dökerler. Hepsi de zamanın birer mahsulüdür. Bu eski büyük yalıları yaptıranlar ve yapanlar kadar onlara bugünkü tesirli kıvamlarını veren, onları böyle rıhtımlarına abanmış, bir yan pencecresini bir ağaç kütüğüne dayandırarak yalıyı ağacın ve ağacı yalının ekiymiş gibi birleşik gösteren ve onlara berikilerin hiç düşünmemiş oldukları tesirli güzellikleri veren kalfa, usta, mimar veya sihirbaz, istediğiniz ismi verebilirsiniz, hiç şüphesiz, geçmiş zamanların nefesi ve büyüsüydü.

Evin tabiata karıştığı, suya daldığı, yosunlandığı, çiçek açtığı bir diyar içine giriyorduk. Kayıkhanelerinden dağılan su ve yosun kokularını, görünüşlerinden tüten fikirlerini vücutlarından gelen tabii kokular gibi duyarak bütün mânâlarını üstlerinden kopardığımız çiçekler gibi toplayıp koklayarak manevilemiş, şiirleşmiş, nebatlaşmış, çiçekleşmiş yalılar önünden geçerdik.

Bazen, Kanlıca burnundan daha ötede, en düşünceli ve tesirli yerlere, adeta bir cihan ötesi âlemine varmış olurduk. Buralarda tabiat daha ruhlu, tenhalık daha kimsesiz, yalnızlık daha çaresiz, bakımsızlık daha aşikâr, hayat daha avare, hisler daha derin duyuluyor ve her şey eski zamanlaşıyordu. Sarkmış ağaçlardan –rikkatimize dokunan bir kalp saffetiyle– sulara eğilen dalları gördükçe bu tabiat bize bir kalbin tesirleriyle yerinden oynamış gibi geliyordu. Biz burada evin mabetleştiği,

hislerin birbirine kalbolarak hayatın rüyalaştığı ve hakikatin hulyalaştığı bir muhite giriyorduk.

Önlerinden geçtiğimiz yalılar, suların tesiriyle, yavaş yavaş yerlerinden oynayarak, kayarak; rutubetin tesiriyle yumuşayarak, bozularak; zamanın tesiriyle pörsüyerek, bunayarak; artık bir yanlarına çarpılan, gözleri kapanan, çeneleri sarkan, birbirlerine dayanan, yıkılmaya yüz tutan ihtiyarlar haline gelmişken, sanki yaşlarından, sulardan, rutubetten ziyade şiir ve hayalle yıpranmış, mehtabın ve musikînin tesirleriyle içlenmiş, hatıralarıyla ezilmiş tiryakiler ve afyon müptelaları gibi görünürlerdi. Eskiden nazlı insanların yaşamış oldukları belli olan bu yalılarda şimdi ancak ezeli mehtap hüküm sürüyor, hulyaların doldurduğu ruhlar gibi kimsesiz odalarını şimdi ancak sessizlik kaplıyor; eski gelin odalarını şimdi ancak sükûtun ilahileri sarıyordu. *Fuzulî Divanı* gibi büsbütün viran, dertleri daha tedavisiz, aşkları daha hulyalı, şiirleri daha tesirli, birer eski zaman mahfazasına benzeyen, büsbütün içli, münzevi, şair ve harap yalılar önünden geçerdik.

Bu yalıların içlerindeki ömürler birer inzivaya; dolaşan mahluklar birer sairfilmenama; duyulan aşklar birer hummaya; yaşayan sevgililer birer Leyla'ya benzerdi. Kendileri birer çilehaneye; sahipleri birer hatıraya; üstlerinden kimsenin geçmediği yolları öteki dünyaya varan yollara; ve bütün hakikatleri birer rüyaya benzerdi. Belki de rüyalarını birer hakikat sanan bu harap yerlerden taşan, inhitat, zeval ve ölüm haberlerini ve ilahilerini duyarak; vücutları içleri oyulmuş birer musikî aletine benzeyen geniş alınlı, eski, matemli ve kûhi yalılar önünden geçerdik.

Boğaz'ın bütün yerlerini ve dışlarından olarak da tekmil yalılarını ayrı ayrı bilirdim. Fakat mehtap, inanılmayacak bir cesaretle, bunların hepsinden gündelik hayatlarının kendilerine yontmuş olduğu yüzleri alıp götürüyor ve yerlerine başka bir hayalin kurduğu yüzler takıyordu. Böylece bütün hüviyetlerini bildiğim bu manzaraların mehtaplık halleri ne kadar daha güzel ve tesirliydi! Belki aynasının önünde boyanan hiçbir kadın kendisini bu kadar değiştiremez. Yıllar sanki mehtabın tılsımlı ışıklarını giymekle Boğaziçi gecesinde tebdile çıkmış periler gibi olurlardı.

Daha, içli bir iki harabe, viran bir iki yangın yeri, uhrevi bir iki mezarlık ve tarihi kaleler önünden geçerdik. Bazen, her tarafından açık, duvarsız, yalnız bir mezarlıkta bir fener içinde bir mum; yahut doğrudan doğruya bir mezar taşının üstüne konmuş bir kandil yanardı. Bir evliyayı bekleyen ve bu uzak mesafelerin hiçbir tarafından bir tek imansız elin gelip söndürmediği, çalmadığı bu sahipsiz ışık, karanlıkta, bir müminin tatlı imanı gibi parıldar ve insan hayalinin en uhrevi manzarasını aydınlatmış olarak etrafındaki bütün karanlığı hisli bir kalp gibi duyururdu.

Bu içli, hüzünlü, hulyalı yalılar, bu tarihi veya ezeli, beşeri veya tabii abideler ve harabeler önünden, biz, ihtişamlı mevkibimizle, güya müphem ve gizli bir ümitle, böyle, sanki yalnız Bebek koyuna değil, fakat güya inandığımız ve şimdiden içimize sindiğini duyduğumuz bir saadetin toplandığı bir diyara varacakmışız gibi, bir zafer edasıyla geçerdik. Biz böyle önlerinden geçtikçe de, hatırlıyorum, kalan bu yalılarla bu abideler sanki dile gelerek bize sesleniyor, birtakım serzenişler ve boğuk seslerle, "Beni bırakıyor musun? Beni bırakıp da gidiyor musun?" diyorlardı. Biz önlerinden geçtikçe onların mehtap içinde ayrı ayrı tevekkülleri ve yalnızlıkları birer birer hatıramıza artık silinmemek üzere nakşolan manzaralardı. Halbuki meğer böyle önlerinden geçerken onlara asıl biz, "Beni bırakıyor musun?" demeliymişiz. Zira nice zamanlar sonra onların belki haraplığa bir gömlek daha yaklaşmış, fakat aşağı yukarı yerli yerinde kalarak, tahtadan ve taştan vücutlarıyla ayaklarına devam ettiklerini gördüğüm zaman onlarınkiyle kendi zevalimin nasıl boy ölçüşemeyeceğini anladım. O gecelerde bize nispetle daha sağlam, muntazam ve uzun ömürlü olan bu şeylerin önünden asıl biz geçiyor; zira, biz böyle yalnız onların önünden değil, meğer, aynı zamanda, kendi kendimizden, kendi hislerimizden ve kendi ömrümüzden de geçiyormuşuz!

Sessizliğin Şiiri

Maziyi anlamak ve duymak için bilinmesi lazım gelen, şimdi elimizden kaçırmış olduğumuz bir nimet, bize yardım elini uzatan bir ilah vardı ki o da her günümüzü saran nefis bir sessizlikti. Sükût, gramofonlarla yenilerek, radyolarla kovularak, otomobil, otobüs, tramvay gürültüleriyle delik deşik edilerek gitgide o kadar azalmış, daralmış, ufalmış, yeni hudutlarının içinde kalmış ve bizim saatlerimizin çoğundan o kadar uzaklaşmıştır ki bazen ona rast gelince bir lezzet gibi duyuyoruz. Biraz süren sessizlik bize ilaç diye koklanan bir ruh gibi tesir ediyor ve musikî yerine geçiyor. Vaktiyle Shakespeare de tam bir sessizliğin en tatlı bir musikî makamına geçtiğini söylemekte haklıydı. Sükûta şimdi bir koruya, bir bahçeye girer gibi erişiyoruz. O zamanlarsa bu bizim tabii ve hemen daimi iklimimizdi. Sükût esas ve onun haricinde şarkı ve saz ise nadir tadılır zevklerdi. O zamanlarda bol bol kandığımız sessizliğe biz elbette şimdiki kadar acıkmış ve susamış değildik. Fakat bilakis ona pek alışkın olduğumuzdan tadını çıkarmasını daha iyi bilirdik.

Hayat mefhumunun düşünülmesi gündelik patırtılar arasında o kadar güçleşiyor ki bunu duyabilmek ve tadabilmek için şehrin gürültülerinden kurtulmuş, yıkanmış olmak lazım geliyor. Şimdi sükûttan öyle mahrumuz ki geçenlerde Boğaziçi kıyılarında dolaşırken eskiden bildiğim bir ruha tekrar kavuşur gibi olmuştum. Onu birdenbire tanıyamadım. Tattığım lezzete akıl erdiremiyordum. Sükût içinde kendi kulaklarımın uğultu-

sunu işitiyordum. Meğer bu beni yavaş yavaş sarmış olan eski, rahat ve tatlı sessizlikmiş. Onun nurunda vücudumun ve ruhumun, eyvah, ne boş patırtıların kurbanı olarak ne kadar yorgun, ne kadar yıpranmış olduğunu gördüm.

Gerçi Boğaziçi'nde sükût belki hiçbir zaman büsbütün sessizlikten hâsıl olmaz ve belki her zaman gizli birçok ince, dağınık, uzak, yumuşak seslerden örülmüştür. Bizi götüren sandal suları yırtar ve suların fısıltılarına dalardı. Boğaziçi sularının, bir çalgı aleti gibi, öyle bir hassaslığı vardır ki üstünden geçen şeyleri, biz görmesek bile, bize uzaktan, seslerinden bildirir. Geçen bir vapurun pervanesi ve çarkları ayrı ayrı sesler çıkarır. İki sahil arasında suların üstü sükûtla dolmuş gibidir. Gürültüler ancak bu sükûtu iterek, karşıdan karşıya kendilerine açtıkları hususi bir yoldan, onu ancak kendi cürmleri kadar bozan bir sütun halinde geçerler. Ayrı ayrı bir hüviyetleri olan birçok şeylerin geniş bir mesafe içinde hep birden görünüşü de insana bunların ayrı ayrı sustuklarını duyurur.

Evvelleri bütün Boğaziçi'nde böyle lezzetli bir sessizlik hüküm sürerdi. Sabahlar sislerin mahmurlukları içinde süt gibi bir sessizlik; akşamlar loşluğun örtüleri altında içki gibi mahrem bir sükûn ve geceler karanlığın, yahut mehtabın karşısında şiir gibi bir sükût; hulasa, ayrı ayrı renklerde, tatlarda, inceleşen, değişen, koyulaşan, devam eden ve bize bir lütuf gibi gelen bir sükût duyulurdu.

Bu "mehtap" gecelerinde de her saz faslını böyle yavaş yavaş yer değiştirmekle geçen bir sükût faslı takip ederdi. Üstlerine yığılmış hulyalar siyahımsı bir kül rengine giren sahiller, üstlerine birer şal örtünür gibi koyu birer gölgeye bürünen yalılar susar ve onların sisleri içinde kandiller canlı gibi bir hassaslıkla parıldar, hiçbir gürültü mehtabın ezeli şiirini bozmaz, hiçbir yerden hiçbir ses sızmaz, bütün Boğaziçi dilsiz kalmış gibi ortalıkta en küçük bir çıt duyulmaz ve deniz kokan nazlı bir sükût havayı ve gönülleri kaplardı.

Kayıkçılar, bu sessizliğe dalarak, çok kere birer hayale götürür gibi açılan küreklerini ancak kayık ve sandalları birbirlerine çarptırmamak için, suların içinde sessizce hafif hafif oynatırlar, adeta birer dümen gibi kullanırlardı ve ancak arada bir

yavaş hareketlerle çekmeye başlarlar ve o zaman küreklerin daldıkları suların yırtılışlarından hafif bir ses çıkar ve sonra dağılarak sulara damlardı.

Bundan başka ne sahillerden akseden bir kahkaha veya bir hıçkırık, ne bu kayıklarda bulunanlardan gelen bir çığlık veya bir ıslık duyulur, bu kayık ve sandal kafilesinin sessizliğini bozacak ne şamatalı bir motorun, ne patırtılı bir çatananın geçtiği olurdu. Bu saatlerde son seferlerini zaten bitirmiş olan Şirket vapurları artık işlemez, motorbotlarsa Boğaziçi'nde zaten gözükmezdi. Ancak, bazen, bu âleme büsbütün yabancı, bıkmış, görgüsüz ve nadir bir eski zaman mahluku gibi siyah bir şilep kendi halinde bir edayla Boğaz'ın ortasından ağır ağır geçer ve uzaktan geçtiğinden ondan da ancak hafif bir pervane ve köpüklenen su sesleri duyulurdu. Sonra Boğaziçi yine tamamen esatiri haline döner; sulara dökülen mehtabın şiirine göğün kenarında bütün şaşaasıyla parıldayan bir sükût ilahesine dönen ayın sessizliğine dalardı.

Suların sükûtu üstünde sandalların sükûtu kayıyordu ve biz geçtikçe sanki üstünde bulunduğumuz sular gibi yarılıyor, açılıyor ve bizi karşılıyordu. Bizim böyle susarak duyduğumuz sessizlik sanki deminki çalgıya devam eder gibi oluyordu. Güya saz ve hanende sesleri yavaş yavaş sönerek sükûta ererdi. Fakat susmuş çalgı yavaşça gördüğümüz manzaralara ve duyduğumuz hislere sızarak her şeyden duyulmaya başlar, her şey musikî gibi duyulmaya koyulurdu. Sazın yakıcı tadı ve alevi şimdi sükût içine girdikten sonra damarlarımızın içinden geçiyor gibiydi. Saz seslerinin kıyılarında açılan bu sessizlikten akan sazın susan sahillerine benzerdi. Mehtapta Boğaziçi'nin böyle susması musikînin bizi yükselttiği seviyeye uyuyor ve hatta belki onun da üstüne çıkarıyordu. Zira susmuş çalgıyı içine almış ve onun bir mahfazası gibi olmuş bir sükût içinde deminki seslerin içimizde güya rikkatli bir gölgesi kalmış gibi, bir rüya hatırlar gibi o susmuş sazı belki hâlâ duyuyorduk. Ruhumuzu dolduran musikînin gölgesine benzeyen bir sessizlikti ki biz bunu güya sularda hafif bir iz gibi sürükleyerek içimizde yaşayan bu susmuş çalgımızla geçiyor ve güya büyük bir sükût ve inziva diyarına giriyorduk.

Deminki hudutsuz aşk ve heyecan seslerinden sonra bu sessizlik Boğaziçi sahillerine sonsuz bir lezzet ve rikkat veriyor, derin bir mânâ ile hususileşerek sanki sazı taşıyan, onunla dolan, iki musikî faslı arasında tertip edilmiş olan kıymetli bir sükût faslı oluyordu. Biz kendi kendimizi mahrem, sözsüz talakatimize vardıran ve kelimelerin ifade edemeyecekleri mânâları nihayet duyuran, en içli derinliklerimizle zenginleştiğimiz zamanlarımıza eriyorduk. Hazinelerimiz gönlümüzde ve hafızamızdaydı. Sükût içinde bize sanki derinden derine ses veren onlardı. Hepimiz gönüllerimizi dolduran bu lezzeti idrak ediyorduk ve karşımızda her şey ezeli bir tatla susuyordu.

Bu, cidden ihtişamlı ve tam bir sükût faslıydı. Dikkat edilse, güya yedi kat göğe çıkıldığı gibi, güya yedi kat sükûta eriştiğimiz duyulurdu. Zira bu sükût bizim geçmiş mevrûs zamanlarımızın bütün sükûtlarıyla birleşmiş, çoğalmış ve derinleşmesinden hâsıl olan bir sükût oluyordu. Gümüş fanusundan sulara ışıklar dökülen ayın, çiçek gibi kokan koyu mavi havanın, mor ve tılsımlı denizin, arkalarına güya birer şal örtünmüş sahillerin, bizi götüren hafif kayıkların, yanımızdaki vefalı ve dost insanların ayrı ayrı sükûtları ve bunları tadan kendi ruhumuzun sükûtu! Bunların hepsinin ayrı bir varlığı, mânâsı, lezzeti olduğu duyuluyordu. Biz güya bunların birinden bir başkasına geçiyor gibiydik. Hepsinin sessizliği içimize sindikçe ruhumuzun derinleştiğini duyuyorduk. Sükûtun doldurduğu ruhlar asıl kendilerine dönerek daha ziyade dindar oldukları için de etrafımızdaki tabiatı dini şeylerin kutsiliğiyle seziyorduk.

Bu sükût, mükemmeliyetinden, artık huyunu değiştirmiş gibi, bir rehavet olacağına, heyecanlı hisler makamına geçiyor, artık ruhumuz ay gibi parlıyor, gök gibi sonsuzlaşıyor ve susması onların sükûtlarının ayarına yükseliyordu.

En derin sözleri ve en mükemmel ahenkleri hazırlayan hep sükûtlardır. En doğru fikirler gibi en kudretli cesaretler de sükûttan doğar. Sessizlik şiir zevkini besler ve şiirler arasında ancak sükût lazım veya mümkün olduğu gibi bu güzel sükûtlardan sonra insana susmak veya şiir söylemek yaraşır.

Bu gecelerde, kayıkta, yanımda bazen annem ve çok kere anneannem ve misafirlerimiz bulunurdu. Hepimiz de susma-

sını bilirdik. Zira insanlar arasında emniyet, muhabbet ve şefkat hislerine dayanan bir susuş, erişebilecekleri en derin sözler kadar güzeldir. Söyleyebileceğimiz hiçbir sözü bu güzel sükûtu bozmaya layık bulmazdık. Zira sessizlik insanları yükselterek güya içlerinde susan bir ilah yaratır. Söylemek için onun belki şiir söylemesi lazım gelecekti. Bizim susmamız onun sükûtuydu.

Bu sükût ruhuma öyle tohumlar ekmiş ki bunların açılan mânâlarını nice senelerden sonra idrak ediyorum. Bu sükût gönlüme öyle sözler nakşetmiş ki bunları bunca zaman sonra dilimin altında duyuyor, kalemimin ucunda buluyorum. İhtimal ki böyle sustuğumuz ve bu sessizliği tattığımız güzel zamanlar, haberim olmayarak, bana hayatımın –bugünkü zavallı yanlış tabirimizle– bazı direktiflerini vermişti. İhtimal ki sükûtun şiirini hemen her şeyden ziyade sevmeye bu zamanlar aşılanmıştım. İhtimal ki yalnızlığın tadını kalabalığın kargaşalığına ve sessizliğini de şamatasına tercih etmek sevgisini bana bu zamanlar aşılamıştır. İhtimal ki olduğumuzun yanında olmayı tahayyül ettiğimiz bir tabiat ve yaşadığımız talihin yanı sıra yaşamayı tahayyül ettiğimiz talihlerden biri olmak üzere "târik-i dünya"lar gibi inziva ve sükût içine çekilmiş bir ömür tahayyül etmeye bu zamanlarda alışmıştım ve şüphesiz ki o derin gecelerde Boğaziçi'ni ben o ilahi saz fasılları için olduğu kadar, bu ışıkların, suların ve gölgelerin kenarında içlerini çeker gibi duyduğum tabii ve beşeri sükût fasılları için sevmiştim!

AŞK FASLI

Mehtapta Görülen Güzellikler

Mehtap görülen her şeyi yumuşatıyor, hulyalaştırıyor, güzelleştiriyordu. Üstlerine garip bir füsunla ışıklar dökülmüş bu menekşe renkli dümdüz sular, bu çiçek tarlası gibi koklanan mavi hava ve gönülleri azat eden bu musiki güya derin bir aşk için hazırlanış oluyordu. Bütün bu kayık ve sandal kafilesindeki insanlar uyuşmuş, aşka ve onun verdiği melale düşerek bir vuslat umar gibi o intizar havasını teneffüs ettiklerini, o mucizenin büyük gölgesiyle kendilerine sirayet ettiğini duyuyorlardı.

Zira tabiatın güzelliği böyle arttıkça içimizdeki sevmek ihtiyacını çoğaltır. Dünya en güzel ve hayat en uysal olduğu zamanlarda gündelik alakalarından kurtulan ruhumuz en mahrem varlığımıza dönmek ve aşkımıza ermek ister. Sevdiğimiz şeyleri, suları, gökleri, mehtapları, güya sevgilimizin ellerini yüzünü, gözlerini bunlara bile tercih etmek için severiz. Tabiat güzelliğinin ruha verdiği genişlikle herkes, içinde ve hayatında duyduğu boşluğu ancak aşkıyla doldurabileceğini anlar.

Bütün bu kayık ve sandal kafilesindeki insanların edalarında talihin ve aşkın saltanatına boyun eğdikleri görülüyordu. Güya hepsi de biliyorlardı ki aşk bütün hayatın fedakârlıklarıyla beslenen, fakat bütün zevklerine üstün gelen ruhani bir varlıktır. Herkes güya sazın kendilerine hudutlarını açtığı bu iklim içinde yüzüyordu. Kim bilir, belki de hepsinin yaşadıkları veya hatırladıkları bir anda duydukları aşk bu gecelerin şiirini belki sonuncu bir mânâ ile taçlandırıyordu. Hepsi de ruhlarını bütün

bu güzelliklerden, mehtaptan ve sazdan doğan hulyalara açmışlar, sessizlik ve hareketsizlik içinde kendilerini aşkın ilhamlarına ve rüyalarına salıveriyorlar, esatiri bir zaman içinde yüzmeye koyuluyorlar, güya bir sevgilinin vuslatına doğru gidiyorlardı.

Zira ruhumuzun aradığı kâmı bize verecek ancak aşkımızdır. Dünyanın gönlümüze hayret veren güzellikleri, çiçekler, mehtaplar ve gökler bizim için sevgilimizin bakışlarında açılır, parıldar ve sonsuzlaşır. Hayattan tadabileceğimiz meyveleri kendi ellerimiz koparamaz, onları ancak sevdiğimiz ellerin sıcaklığıyla toplayabiliriz. Bizden kaçan bütün dünya nimetlerini sevgilimiz bize bir sözüyle verir. Tabiatın derin ve ezeli hayat ve şefkatını ancak sevgilimizde duyabiliriz. Kâinatın gönlümüzü şaşırtan bütün dağılmış güzelliğini ancak sevdiğimiz yüzde güya bizim için toplanmış buluruz ve onu öpmek hissini bize ancak sevdiğimiz dudaklar verebilir. Hayatı sevgilimiz için severiz. Belki sevgilimizde sevdiğimiz hayatımızdır. Açık gözlerimizin isteği sevdiğimiz gözleri görmektir. Söze başlasak ağzımızın söyleyeceği sevdiğimiz sözleri çağırmaktır. Serbest olsak ellerimizin kârı sevdiğimiz elleri tutmaktır. Hayatımızı hep aşkımız için severiz.

Hanımlar, Abdülhak Hâmid'in –o zamanlar her hafta okuduğumuz *Servetifünun*'da bazı parçaları neşredilmiş olan– *Finten*'inde, *"Ağız bir his, saçı bir nefha, gözler fikr ü hulyadan, / Denir bir gölgede tâir bu mahlûkat rüyadan"* diye tasvir ettiği birtakım esiri mahluklar halindeydiler. Sırf bu geceye güya ezeli bir davete icabet etmek için gibi hazırlanmıştılar ve mehtap üstlerinde ışıkları ve gölgeleriyle ince ve yeni güzellikler örüyordu.

Hanımlar yalnız baş örtülerinin bürümcükleri ve yeldirmelerinin işlemeleriyle süslenmiş, yalnız lavantalarının iklimine sarılmış değillerdi ve üstlerinde parıldayan yalnız pırlantalar ve inciler değildi. Biz emindik, madem ki gözlerimizle görüyorduk ki dünyanın en ince hisleri ve zarafetleriyle süslenmişlerdi, doğrusunu söylemek için demeliyiz ki üstlerinde mücevherler gibi parıldayan bunlardı. Doğrusunu söylemek için demeliyiz ki, masallarda olduğu gibi, onlar gecenin güzelliklerine bürünmüşler, uzaklıkları arkalarına bir şal gibi örtünmüşler,

ayın ışıklarını saçlarına sürmüşler, gözlerine gölgelerin sürmelerini çekmişler, üstlerine baharın ve suların kokularını sürmüşlerdi. Göğüslerine karanlıkların menekşelerini takmışlar, tabiatın güzellikleriyle sonsuzlaşmışlar ve onun gibi ilahlaşmışlardı. Bu sular, bu mehtap, bu musikî güya onların süzülmüş bakışları, dağılmış kokuları, hudutsuzlaşmış ruhları ve bizi maneviyatlarına alan kapıları olmuş gibiydi. Güya onların hüviyetleri ve ruhları tabiata karışarak muhiti onlar ilahileştirmişlerdi.

Tekmil bu güzelliklerin en hisli noktaları bu hanımların mehtapta parıldayan ve birbirlerine yakından veya uzaktan akraba görünen gözleri oluyordu. Uzaklık, mehtap ve musikî bu gözlere sanki yere inmiş ve yerlerde parıldayanlara karışmış yıldızların kıymetini veriyordu. Aşklar, arzular ve hulyaların; şefkatler, muhabbetler ve lezzetlerin yuvaları olan müştak, hayran ve mesut, susan fakat taşıdıkları bütün mânâları duyuran bu gözlerin binbir bakışları sanki mehtap ve musikînin erişilmez son hudutlarına benziyordu.

Her zamanki dar mantığımızdan kurtularak sanatın kutsi davetine uyanlar ve onun kendinden geçmiş iklimine erenler içinde ağlama serbestliğine kavuşanlar vardı. Parlak ay ışığı içinde bazı kadınların göklerden kendilerine daha fazla merhamet bekler gibi bakan gözlerinde ruhlarının parıldayan şebnemleri görülürdü ve parıldayan bu gözyaşları ruha en ziyade rikkat veren bir tesir membaı olurdu. Zira hayatın ruhumuzda yavaş yavaş hâsıl ettiği kördüğüm bir türlü çözülmez. Fakat sanat gönülleri ta yaşlara kadar yumuşatınca onun müsamahasıyla ağlayanlar bu kördüğümün gevşeyerek kendiliğinden açıldığını ve tekmil zehirlerinin de kendileri hakkında hissettikleri bir merhamet içinde eridiğini duyarlar.

Herkes kalbini dolduran hüznün aydınlığında, o zamana kadar kendi karanlıklarında görmeye alışmadığı derinliklerini seçiyor; gençler kendilerini aşka nezr ediyorlar; yaşlılar aşkın fermanına uymanın hakkını teslim ediyorlar ve ihtiyarlar geçmiş ömürlerini hatırlamak zevkine çekilerek artık sevgisiz gelecek zamanlarından büyük bir hayır ummuyorlardı. Zira ruhların her güzellik karşısında duydukları hüzün ve durgunluk talihimizi daha iyi görmeye ve hayatımızı daha iyi düşünmeye

yarayan bir tılsımdır. Gözlerimizi açar ve biz güya kendimize yabancıymışız gibi daha tanıyamamış olduğumuz kendi talihimizi nihayet görmüş, kendi mukadderatımızı nihayet düşünmüş oluruz.

Bütün bu duygularla gelecek sevgiliyi bekleyenler, birden kanlarının kalplerinden çekildiğini duyarak, kendisinden evvel, onun beliren kayığını veya sandalını tanırlardı. O içinde değilse ruhlarında büyük bir çöküntü olurdu. Acaba niçin gelmemişti? Birden, sanki dünyanın tılsımı bozulmuş gibi mehtap nafile bir ışığa ve çalgı beyhuda seslere dönerdi. Veya, kalbimizin helecanları bize haber verirdi ki uzaktan, sandalın içinde seçilen gölgelerden biri odur. En hafif bir hareketi kalbimizi yerinden oynatmaya yeterdi. Kayıkçıların delaletiyle ona biraz daha yaklaşır, gizlice onu seyretmeye başlardık.

Ay onun esvaplarını, saçlarını, yüzünü ışıkları içine sararak ve gece gözlerini, duruşunu, gülümseyişini, bakışlarını son derece inceltip derinleştirerek ve musikî ona daha halavetli bir tat, sonuncu bir kuvvet vererek onun bize yaptığı sihirli tesiri çoğaltırdı. Emindik ki sevdiğimiz harikulade bir tabiattır. Bir tek nazarının biraz şefkate bürünüşü zehirli dünyayı bizim için iyilikle doldurmaya yetişirdi. Yüzüne, gözlerine sürünmüş en hafif bir rüzgâr bile ondan bize sanki bir nefes, sanki hususi bir haber ve bir lütuf gibi gelirdi ve bu minnettarlığımız yerindeydi. Zira onu böyle taptığımız dakikalar, aşkın sayesinde, hayatta bize nasip olan ebediyet zamanlarımız oluyordu. Hatıraları hâlâ gönlümüzü dindar zamanların cennetine erdirmeye yetiyor.

Sevgili her zaman güzeldir. Her zaman kalbimizin bütün kanını çeker ve hayalen ona ettiğimiz bütün fedakârlıklar bize az gelir. Fakat sevgilinin uzakta mehtapta suların üstünde titrek bir sandalda görülüşü daha eşsiz ve mukavemet edilmez bir güzelliktedir. Zira arzu safdilane bir şeydir. Mesafeler, müşkülat, hatta imkânsızlık onu besler. İçimizin bütün hulyaları ve en vüzuhlu bir iman ona feda edilmekte ömrümüzün bile az geleceğine bizi inandırır.

Mazinin uzak bir zamanından beri toplanmış ve bütün hayatımla beslenmiş bu hatıraları duyurmak istediğim bu kifayet-

siz cümlelerimi bir an bırakıp gözlerinizi kendi karanlıklarınıza çevirirseniz orada, hayalinizin mehtabında bir sevgiliyi düşünerek onun kendinize edeceği tesiri duyabilirsiniz. Hafızanızın gecesinde mehtap giyimli bir sevgiliyi tasavvur edin ve mümkünse, hatırlayınız. Kim bilir, belki de, yeni doğmuş bir aşk için uzaktan görülen ve garip bir füsunla üstlerine ışıklar dökülmüş bir su üstündeki sandal kadar muvafık bir beşik bulunamaz. Kim bilir belki de yeryüzünde kendimize mehtap içinde görülen sevgili kadar tesir edecek bir cazibe belki bulunmaz, bir lisan belki duyulmaz, bir musikî belki olamaz.

O zamanlar eflatuni aşklar devriydi. Öyle romantik bir devirdi ki aşkın sevgiliye böyle uzaktan gözlerle kavuşmayı bile kâfi bir saadet sandığı ve bununla iktifa ettiği olabilirdi. Şairlerimiz *"Yetmez mi temâşa-yı cemâl..."* derlerdi. O zamanlarda aşk velev ki edebiyattan uzak kalmış nesillerden miras olsa bile öyle incelmiş, mahrem, edebi ve ah o kadar ki hemen uhrevi bir duygu, adeta vazgeçişlerden, fedakârlıklardan hâsıl olma, belki de günah duygularıyla karışık bir histi. Yine kaç göç gibi birtakım müşküller ve birtakım setler vardı ki ruhlarda Boğaziçi'nin suları kadar kuvvetle devam eden bu hisleri yine Boğaziçi'nin rıhtımları gibi destekliyor ve tutuyordu.

Eğer bu sahifelerde yalnız hatıralarımı kaydetmekle iktifa edeceğime nazari kalmayı bilen bu aşkların tahliline kalkışsam şarklı ve garplı birçok şairin bu yolda söylemiş oldukları nice şeyler hatırlayabilirdim. Garp şairlerinden biri bile, *"Je t'aime ingénument, je t'aime pour te voir!"* ("Seni saffetle seviyorum!", "Seni yalnız görmek için seviyorum!" gibi bir şey) diyor. En meşhur aşkların çoğu birbirlerinden mahrum kalmış olanlardır.

O zamanlarda aşklar bazen o kadar nazari kalırdı ki böyle dinledikleri musikî denizine dalanların kim bilir kaçı belki bu hisleriyle zevklerinin ve talihlerinin artık en son hudutlarına varmış olurlardı. Zira onlar bütün ömürlerinde belki artık bu gecelerden daha hisli saatler bulacak ve yaşayacak değillerdi. Kim bilir kaç kalp böyle talihinin zirvesinde hayal kuruyordu. Fakat hayatının verdiği en güzel rüyasını görerek hayattan vaslını böyle hayalle almış olduğundan gafil kalıyordu. Bilemiyordu ki güya hakikatın üstünde açılan bu saz ve hanende sesleri,

bu mehtap, bu görmekle sevdiği güzellikler talihinin kendisini eriştirdiği en yüksek hayal ve hayat sahalarıydı.

Biz oralara doğru, küçük kayığımızla açılmış, küçücük ölçüler ve ayarlar diyarından kurtularak, varlığın arızasız, güzelliğin hudutsuz ve hazzın sonsuz olduğu bir diyara gidiyorduk.

Bu musikî ve hanende sesleriyle bazen sanatın sihri artık geçilmez bir imkânın son hudutlarına varmıştır ve şimdi sonuncu ve en yüksek haddindedir sanılırdı. Bir dakika sonra başka bir musikî, başka bir hanende sesi, başka bir şive onu da geçiyor gibi gelirdi. Zira sanatın güzelliği hudutsuz, sonsuzdur.

Mehtap gönüllere hayret veren inceliklerini serdikçe bazen bir nevi büyüye inanılırdı ve şimdi en sonuncu ve en yüksek tesirini gösteriyor sanılırdı. Bir dakika sonra başka bir parıldayış güzellikte deminki anı da geçiyor gibi gelirdi. Zira tabiatın güzelliği hudutsuz, sonsuzdur.

Bu yüz, bu gözler bazen insan güzelliğinin sonuncu tekâmülüdür ve şimdi bize güzelliğin erişilmez bir mucizesini gösteriyor sanılırdı. Bir dakika sonra ötede başka bir sandalda başka bir yüz, başka gözler o güzelliği de geçiyor gibi gelirdi. Zira insanın güzelliği hudutsuz, sonsuzdur!

Karanlıkta Parıldayan Arzular

O zamanlarda erkeklerle kadınlar ayrı ayrı kayık ve sandallarda gezmeye çıkarlardı. Fakat Boğaziçi'nin kendine mahsus göreneği bu gecelerde beylerle hanımların bulundukları kayık ve sandalların yan yana kalmalarına izin vererek kaç göçe musikî şerefine biraz ara vermiş oluyor; sevgiliye yaklaşmak böylece maddeten daha kolaylaşıyordu. Kayıkları birbirlerine o kadar sokulurlardı ki sevgilinizin hususi iklimi olan lavantasını duyabilirdiniz. Kayıkların hep birden durdukları sırada, buna cesaret ve tahammül ederseniz, onun bulunduğu sandala yaklaşabilir, hatta belki bu sandalı elinizle tutabilirdiniz. Kayıklar yan yana duruyor, hatta bazen, kayıkçılar bunları çarpışmasınlar diye tutuyor, çekiyor, birleştiriyor; bazen de, çarpışmadan yol alsınlar diye, hafifçe itiyor, uzaklaştırıyorlardı. Bu sırada gençler yanlarına düşen kayıktakilerin genç hanımlar olmasını tercih ederlerdi. Bazı hanımlar da, yakın bir sandaldakini görmek isteseler, gözlerini çevirmemek için, kayıkçılarına, usul ile, biraz sandallarını çevirtirlerdi. Boğaziçi'nin sandal kullanmasını, kürek çekmesini, balık tutmasını ve böyle fırsatlardan istifade etmesini iyi bilen, pek az işi bulunan fakat pek işgüzar olan kendine mahsus genç veya mütekait tipleri vardı.

Zaten bütün bu hareketler daha başka birtakım âdetlerle tadil edilmiş bulunurdu. Sandaldaki hanımlara fazla ısrarla bakılacak olsa, bu, kendilerini bulundukları yalının haysiyetiyle alakalı bilen efendi tabiatlı kayıkçıların onurlarına dokunacak ve bunlar kendi sandallarına dikilen nazarlardan öyle huylana-

caklardı ki, hanımların hiçbir emrine hacet kalmadan, sandallarını başka bir yere götürmesini bileceklerdi.

Mehtap her şeyi o kadar şefkat ve güzellikle tashih ederdi ki tanıdığınız bazı hanımları, bazı beyleri bu efsanevi aydınlıkta görseniz tanıyamazdınız.

Görülen bütün yüzler ve gözler bir aşk macerası imkânını düşündürürdü. Bazen "geçen sene, sümbül zamanları" görmüş olduğumuz bir perçemin nazîrini görürdük. Bazen, bize hitap etmemiş ağızlardan duymayı istediğimiz sözleri duyar gibi olurduk. Tesadüflerimizde uzaktan sevmiş olduğumuz gözlerin şimdi bakışlarıyla ruhumuzu ısıttıklarını ve bizi aşkımızın cennetine kavuşturduklarını duyardık.

Ruhlar böyle musikîyle ve musikînin verdiği aşk hisleriyle dolup taşarken gözler birbirleriyle arzuya belki en müsait bir iklimde buluşurlardı. Mehtap içinde kayık ve sandallarda bütün erkek ve kadınların parıldayan gözleri fark edilir, bu saz seslerinin uyandırdığı hatıralarda yüzerek lezzetten yarı kapanan gözler seçilirdi. Bazı kadınların gökleri, mehtabı, suları şahit tutar gibi mahcup ve kaçak bakışlarıyla bazı erkeklerin aşkın kuvveti şiddetinde olduğunu bilerek ısrar eden, kucaklar gibi açılan bakışları görülürdü.

Aşkın sıcak ikliminden esen bütün bu saz ve hanende sesleri kendi yalnız ruhlarına çok gelen bazı insanlar bu seslerin zevkini paylaşmak ister gibi kendilerine eş olacak başka bir ruh ve gözlerine denk olacak gözler ararlardı. Bazıları da bir çift gözün kendilerine böyle hususi bir alaka ile baktığını sezerler, aynı karanlık ve aynı aydınlık, aynı sükût ve aynı ahenk içinde güya arzudan ve hazdan kendi derinliklerine doğru kapanır gibi süzülen bu gözlerin bakışları birbiriyle buluştuğu zaman bunlar arasında böyle bir fasıl, birkaç fasıl boyunca süren bir münasebet ve bir nazari vuslat olurdu. Gözlerin birbiriyle bu besteler ve nağmeler içinde buluşup görüşmelerinden ve bağlanmalarından doğan aşklar vardı. Sevişenler bu saz âleminin maneviyatı içinde mânen buluşurlardı. Muhtemeldir arzuların merhamet bilmeyen yalçın saati çalınca tehlikeli saadet yolculuğuna çıkmak kararlarının verildiği bu saatte, birbirlerini isteyenler yavaş yavaş, mânâlarını ancak kendilerinin buldukları

ve tefsir ettikleri bir destan kadar ağır, bir musikî kadar coşkun ve aynı zamanda sessiz işaretlere de cesaret etmişler, bu suretle sonraları evlenmiş birçokları böyle fırsatlarla görüşmüşlerdir.

Sonra, saz biraz susarak, sandallar biraz kımıldanınca, yine hayatın bütün önüne geçilmez tesadüfleri hâkim olur ve suların oyunları kayık ve sandalları azar azar ilerleyişler ve gerileyişler bazen birbirinden ayırırdı. Demin yanınızdaki sandal uzaklaşır ve o zaman demin gözlerinizle buluştuğunuz sevgilinizle aranızda sanki uçurumlar açılırdı. İkinizin arasına her renkten ve her şekilden başka nice sandallar kayıklar; her yaştan ve her seviyeden başka nice kadınlarla erkekler; her talihten ve her talihsizlikten daha nice yüzlerle gözler; yabancılarla münasebetsizlerden daha nice güzellerle çirkinler ve daha neler, neler geçerdi! Demin gördüğümüz o sevgili bir çift göz karanlıklara inkılap eder, hayatımıza girmiş nice eski gözler gibi kayıplara karışır ve onların yerine başka gözler parlardı. O zaman o eski nazarlardan ancak susmuş çalgılardan olduğu gibi bir hatıra kalırdı. Eski nizam bozulur, yerine yine muvakkat bir nizam peyda olur ve o eski gözlere tekrar rast gelmek için sular üstünde tesadüfi yüzen sandalların yeni bir karışmasına ve yeni bir muvazenesine lüzum hâsıl olurdu. O zaman biz kendimizi zevkimizden mahrum eden bu insanları münasebetsiz bularak gafil, masum ve hiddettimizden habersiz bu zavallılara kızar ve bu sularda bu gülünç sandallar ve bu saçma edalarla ne diye gezindiklerini ve ne aradıklarını artık anlayamazdık. Onların, bir sigara yakmak gibi, en masum bir hareketlerini de cürümlerini artıran bir sebep sayar ve kısa bir müddet için düşmanları kesilirdik.

Esasen ertesi sabah hayatın muhtelif zaruretleri arasına karışacak ve onlarla yoğrulacak bu genç kızlarla delikanlıların hepsini böyle musikînin aşıladığı kahramanlık hisleriyle taçlandıracak ve kanlarını musikînin hummalarıyla yakarak, sonra, bu kahramanlaşmış ruhları gündelik hayatın icapları arasına salıvermek lazım olan ihtiyat tedbirlerine uyar mıydı? Ve cemiyet için bir tehlike sayılmaz mıydı? Bu her türlü bağlardan çözülüşlerimiz ve her türlü mânialardan azat oluşlarımız bizi talihimize karşı daha müşkülpesent kılacağı için tehlikeli değil

miydi? Bunları kestirmek de ayrı bir meseledir. Ancak, herhangi bir cemiyete tarih gözüyle değil de, kendi zavallı fani gözlerimizle bakarsak ve hele onun içinde yaşamış olduğumuzu hatırlarsak onun lezzeti gönüllerin aşkıyla ölçülebileceği kanaatine varırız. Yeryüzünde biten saadeti ancak âşık bir gönülle tatmak mümkün olacağı kanaatine ereriz. Şimdi onların bu güzel mehteplarda parıldayan iştiyaklı ve o kadar güzel o fani yüzlerini, gözlerini hatırladıkça onlara bütün kalbimle bir bağlılık duyarak hele geçmiş olduklarına acıyor, fakat içimde gizliden gizliye gıptaya benzeyen bir his duyuyorum. Zira vücutları tabiatın saffetinden ve ruhları dinin şefkatinden büsbütün ayrılmadan yaşamışlar; tabiatı bir dost gibi duymuşlar; sazı bir lezzet gibi tatmışlar; ve hele, belki çok kere maddeten mahrum kalmasını bilen hayali çok bir aşk ile daima sevmişler, sevilmişler, aşk iliklerine kadar işlerken bile sevmeye doyamamışlar; şairlerin şiirlerini ve sazendelerin musikîlerini kendi aşklarının sözleri ve nefesleri gibi duymuşlar ve ömürleri güzel bir tabiat ve coşkun bir musikî içinde bilhassa bir aşk faslı gibi geçmiş sanıyorum.

Saz kafilesi Körfez'den ayrılınca aşağıya doğru yoluna devam ederdi. Bütün bu kayık ve sandal sürüsü içine sığmayacağı ve içinde hareket edemeyeceği için, Dere'ye hiçbir zaman girilmez, suların da hareketsiz kalmaya müsaade etmeyeceği akıntılarda hiçbir zaman durulmaz ve Kandilli açıklarından, akıntıya kapılmadan, Boğaz sularına uyularak, kayıkçıların iyi bildikleri bir noktadan Bebek koyuna sapılır, burada da mutlaka bir iki saz faslı yapılırdı.

Şarkıların Dedikleri

Boğaziçi'nde bazı yaz günleri her zamankilerden daha güzel olur. Bu harikulade günlerde gökyüzü daha parlak, deniz daha berrak, dünya daha tılsımlı, hayat daha mucizeli, tabiat hem daha putperest, hem daha ilahi görülür. Bu müstesna günler ruhlarımızı son haddine kadar açar, fakat asla mesut etmez. Bilakis onların acı duyulan bir tadı vardır. Zira bilinmez nasıl bir yerden sırrını vermeyen bir ruh sanki bize bakar; acır mı, acımaz mı? Bilemeyiz; küçüklüğümüzü gördüğünü sanırız ve mahzun oluruz. Genişlemiş ruhumuza o günlerde hayat, bütün lezzetleriyle, sanki az gelir. Ömrümüzün tabiat kadar güzel olamadığını ve dünya kadar ebedi olmadığını daha çok duyarız.

Henüz çocukken hassaslığımın daha çoğaldığı böyle günlerde, artmış bir merakla, bir çiçeğe, mesela bir sümbüle veya denizin içinde açılır kapanır bir köpüğe benzeyen bir pelteye bakarak uzun uzun daldığımı hatırlarım. İnsan o nazlı çiçeği gördükçe hep mahvolan bu güzellikler nedir ve niçindir? Veya denizde canlanmış bir köpük gibi açılan kapanan peltenin adeta nebati hayatını gördükçe hep "mahvolan bu hayatlar nedir ve niçindir?" demek ihtiyacını duyardı. O ihtişamlı günlerde bütün bu sualler hep cevapsız kalırdı. Şimdi ne vakit hatırımdaki o güzel günlere baksam güya o nazlı çiçeğin bir nida işareti gibi açılıp beklediğini ve sularda yüzen peltenin bir sual işareti gibi açılıp kapandığını görüyorum.

O zamanlarda hatırladığım şarkılar da hafızamda o düşünceyle kokladığım sümbüle, seyrettiğim pelteye benziyor. Zira

yalnız mehtap gecelerinde değil, Boğaziçi'nin nurlu günlerinde de tıpkı hayatın ve gönüllerin tabii birer mahsulü gibi duyulan bu şarkıları yaşanan zaman, konuşulan Türkçe, zihinlerin düşünüşü, gönüllerin duyuşu, hulasa bütün bir iklim ve bir muhitin güya aynı tabiat içinde aynı fasıladan birer mahluk gibi yarattığını ve o güzel günlerin rikkati, havası, suyu içinde doğmuş bu şarkıların da o çiçek ve o pelte kadar kendine mahsus nazlı ve mucizeli bir mevcudiyeti olduğunu görüyor, onlarda da böyle bir nazlı harikuladelik duyarak aralarında bir karabet seziyorum.

Şüphe yok ki, en çoğu İstanbullu olan ve bazılarında İstanbul mahallelerinin ismi geçen ve birkaçı semtlerin hususiyetlerini duyuran bu şarkılarda bütün tabiat, temayül ve zevkimiz tetkik olunabilirdi. Bunlar hep gönüllerimize sızan ve bazen biraz da gönüllerimizi sızlatan hislerin mırıldanışları, söylenişleri, haykırışlarıydı. Bir sünger nasıl içine batırıldığı suyu emerse bu şarkılar da etraflarında yaşanan hayatı sanki böylece çekmiştir. Açan bir gül nasıl açılan bütün bir baharı hulasa ederek gönlümüze dökerse bu şarkılar da bestelendikleri zamanın bütün çeşnisini bize öylece tattırıyor. O devri his bakımından en iyi duyuran, muhakkak, her zaman söylenen, tekrar edilen, duyulan ve gönüllerle mevsimleri dolduran bu şarkılardı. O zamanki hayat asıl bunlara sinmiş ve toplanmıştır. Devrin bütün hisleri bunlarda hayatın üstünden tüten sıcak buğusu ve muhabbetinin kokusu gibi duyulur.

Tamamen alaturka bir sevgi dünyası olan bu şarkılar kendi göreneklerine uyarak, hep "âhu" gibi kelimeler kullanarak, hep hüzünlü, şefkatli, vefalı makamların ahenklerine bürünerek tesirli bir hüzne düşerler. Bazılarının güfteleri halis şiir mısraları olan, bazılarıysa orta halli sözlerden ibaretken bestelerinin edalarıyla birer kıymet alan bu şarkıların içinde söylenişleriyle keyiflere raşeler verecek kadar güzelleri vardı.

Bunlar musikî sayesinde gönüllere tesir etmesini bilen bir şiir oluyor; musikî şiiri gönüllere sirayet ettirmiş ve onların derinliklerine ulaştırmış oluyordu. Ümmilerin vardıkları ve şairlerin terk etmedikleri, birbirleriyle buluştukları orta halli bir diyar olan bu şarkılar âlemi edebiyatımızın bütün bir faslı-

nı teşkil ederdi. Bir taraftan kendilerini şahsen tanıdığımız, yahut, maruf şahsiyetlerini bildiğimiz dost ve üstatların; diğer taraftan da, isimleri bile duyulmamış yahut unutulmuş birçok saz ve şarkı heveskârlarının olan bu güfteler gönüllerin müşterek havasının bir mahsulü, devrin adeta müşterek hislerinin birer ifadesi, fakat bilhassa kalpleri dolduran aşkların sesleriydi ki hep hatıralarda kalan, kanımıza sinen birtakım nağmeler oluyordu.

Bu bahsettiğim zamanlarda, daha eskiden bestelenmiş bazı eski parçalar, semailer, şarkılar, hâlâ rağbetteydi. Bunlar arasında başlıca Dede Efendi'nin bestelemiş olduklarının bazılarını arada sırada duyardık: *"Söyleyin ol nev civâna, / Göndersin bana gönlümü!"* Musikî tekniğinde pek usta ve üstat olduğu anlaşılan Dede Efendi'nin mânâdan ayrılmaya, uzaklaşmaya bile razı olan inatçı, mükerrer, muvaffak ahenkleriyle bazı parçaları altın seslerini duyururdu: *"Hüsnüne mâil gönlüm ezelden, / Bendenim, benden, geçmezem senden! / Âşığım, âşık, cân ile tenden, / Bendenim, benden, geçmezem senden!"* Yahut bestesi yine kendisinin olan ve daha yavaş ve deruni açılan bir parça; *"Pür âteşim, açtırma sakın ağzımı zinhar, / Zalim beni söyletme, derûnumda neler var! / Bilmez miyim ettiklerini eyleme inkâr, / Zalim beni söyletme, derûnumda neler var!"*

Muhakkak, o devirlerde bütün hayatın unsurları olan tezatlar, fanteziler ve oyunlar bu türkülere giriyordu. Hatta bunların bazısı neşeli bir latife zevkiyle söylenmiş tatlı gevezeliklerdi: *"Bir gün de Fener Bahçesine gitmeli amma / Yarın gidelim Çamlıcaya, cânım Efendim!"*

Bir mehtap gecesinde saz takımından dinlemiş olduğumu iyi hatırladığım ve saz şelalelerinin sarışın nurlu akışlarına ve sularına karıştığını sandığım, bu şarkı: *"Gül hazin, sünbül perişan, bağ-ı zârın şevki yok! / Başka bir hâletle çağlar cuyibârın şevki yok! / Âh eder, inler, nesîmi bî karârın şevki yok! / Geldi amma neyleyim, sensiz baharın şevki yok!"*

Yine bu gecelerde söylendiğine emin olduğum bazı rağbet bulmuş şarkılarda bu gezilen yerlerin, mahallelerin, Kalender, Göksu gibi isimleri geçerdi: *"Gel Kalenderde beraber gezelim!" "Gidelim Göksuya bir âlemi âb eyleyelim!"*

Fakat o zamanlarda, hatırlıyorum, en ziyade rikkatime dokunan, şimdi ilk duyuluşta belki daha az tesirli görünecek bir başka şarkıydı: *"Kış geldi, fîrâk açmadadır sîneme yâre, / Vuslat yine mi kaldı, güzel fasl-ı bahâre."* Her sözü söylendiği muhit ve zaman hususi mânâlarıyla tamamlanır. Bu şarkı o zamanlar bence bir sonbahar gibi derinliklerinde bütün romatizmalarla sancılıydı. Tekmil bir devrin, geçince, bir hastalık humması gibi artık bir daha tamamen anlatılmaz hususiyetlerini gizler, tarif edemeyeceğim bir his yekûnunu söylerdi. Zira ancak yazın, açık yerlerde görüşmek kabil olduğu bir devirde yağmurlar altında buluşmalar nerede ve nasıl mümkün olabilirdi? O zamanlarda kışın herkes evine çekilirdi. Bizi sevgilimizin manzarasından mahrum eden bir sonbahar perişanlığının ruha edeceği tesirleri düşünün. Tabiatın yeisi gönlümüzde sevgilinin uzaklığına karışınca nasıl bedbaht olacaktık! Onsuz kalınacak uzun günler ve geceleri nasıl geçirecektik? Madem ki onu bulmayı ümit edemezdik, artık hangi hulya ile avunacaktık? Vuslat, pencerelerin ve gönüllerin açıldığı, göçlerin başladığı ve sevgilinin gezinmek için kırlara ve Boğaz'ın sularına çıktığı mevsime kalmış, eyvah, hayatımızın onu gözlerimizle görüp sevmekten ibaret saadeti demek gelecek mevsimlere kalmıştı! İşte gönlümüzü sızlatan bu acılarla ve, şüphe yok, şarkıyı ilk söylemiş olanın gamlı hislerine iştirakle, derdik ki:

Kış geldi, fîrâk açmadadır sîneme yâre,
Vuslat yine mi kaldı, güzel fasl-ı bahâre.

Belki de bu güzel tabiatın bize kayıtsız kaldığını duyduğumuz ihtişamı karşısında, onun gibi muhteşem bir ömür süremeyeceğimizi ve onun kadar baki kalamayacağımızı idrakle gizlice aldığımız bir ders yüzünden bütün ömrümüzü aşkımız üzerine ayar ediyorduk. Hep aşktan medet umuyor, ona medeni ve ulûhi bir paye veriyorduk: *"Âşık olanın gönlüne irfan gelir elbet!"* İliklerine kadar sevgimizle dolan bu şarkılar cemiyet içindeki fertleri fakir ve zengin diye ayırmıyor, yalnız âşık ve mütehassır diye gösteriyordu. Fert âşıktı, hep aşk için yaşıyordu. Aşkıyla mütevekkil, mahzun, bitkin, mahzuz ve ta ölüme

kadar razıydı. Bütün bu şarkılar hep aşk üzerine müstenit bir hayat felsefesi gösteriyor, ince ve eski bir medeniyete sahip bir millet aşk duygularını bunlarla daüssılalı bir tarzda söylüyor, bu şarkılar aşkın bütün tarzlarını, yahut safhalarını, aşkımıza adadığımız ömrümüzü, dünyada aradığımız saadeti bize yalnız sevgilinin verebileceği kanaatini, hayatta sevgilimiz için fedakârlık şeklinde tattığımız zevkleri, kendisinden vefa bile beklemeden ona feda edilmeye az gelen ömrün bu kurban oluş hazzını, geçen gençliğimizi, buna rağmen geçmeyen sevdamızı, aşka ta ölüme kadar bağlılığımızı söylüyordu.

Şikâyetler hep gönüldendi: *"Gönüldendir şikâyet, gayrıdan feryâdımız yoktur!"* Tabiat bile bize sevgiliden bahsederdi: *"Seni söyler bana dağlar, dereler!"* Tabiatın içinde sevgilimizin yüzünden mesut olurduk: *"Ben bülbülüyüm, sen gülüsün bağı mesârın!"* Güzelliğine minnettar olduğumuz sevgiliden sanki başka bir lütuf daha beklemek hakkımız mıydı? *"Malımur bakışı âşığa bin lûtfa bedeldir!"* Mahrum kalmayı bilen bir aşkın lezzetlerini tadıyorduk: *"Milmette bulur âşık olan zevk ü safâyı!"* Kendimizi değil, sevgilimizi düşünüyorduk: *"Bir perişan halini gördüm, unuttum halimi!"* Kendimiz için değil sevgilimiz için yaşıyorduk: *"Bir çare bulup kurtulayım der iken, eyvâh! / Her derdi unuttum da senin derdine düştüm!"* Sevgilimiz için her zaman fedakârdık: *"Bana ver, ben çekeyim derdini mümkünse eğer!"* Aşkımızla ömrümüzü ne yaptığımızı bilemiyorduk: *"Aklım perişan, fikrim perişan! / Halim perişan, gönlüm perişan!"* Mütevazı, razıydık: *"Uftadene göster yüzünü ayda bir olsun!"* Aşksız ve sevgilisiz yaşayamıyorduk: *"Hatırım şâd olmuyor, sensiz benim!"* Sevgilimizi hiç unutamıyorduk: *"Gözümden gitmiyor bir an hayalin!"* Onun gelişini beklemekte mazurduk: *"Sılâhat gibi gelmez misin ey rûh ü revânım!"* Onun gelişini istemekte mazurduk: *"Âvâre gönül mûnisi yektâsını ister, / Mecnundur o bîçâre de Leylâsını ister!"* Onun gelişini hayal etmekte mazurduk: *"Çeksem o sulu, sineye lulyalarını gibi / Görsem safayı vaslını rüyalarım gibi!"* Aşkımız son derece kıskançtı: *"Dem olur kendi gözümden seni ben kıskanırım!"*

Yaşlanmak bile aşkımıza halel vermiyordu: *"Serde estikçe havayı zülf ü yâr / İhtiyar olsam da gönlüm tazedir!"* Şikâyetler ihtiyarlarken bile dinmeyen, bitmeyen sevdadandı: *"Hayatım mah-*

volup gitti, muhabbet bitmiyor hâlâ!" İhtiyarlığımızı artık kabul etmeli değil miydik? *"Sen de mi hâlâ esir-i zülf ü yâr olmaktasın, / Uslan ey dil, uslan artık, ihtiyar olmaktasın!"* Bütün ömrümüz aşkımızla harap olmuştu: *"Ey dil ne bitmez bu âh ü vahın! / Feryâd elinden bu bahtı siyahın!"* Acaba, en sonunda olsun aşk yüzünden biraz saadete erebilecek miydik? *"Lûtfun acaba gönlümü şâdan edecek mi?"* Aşk yüzünden keşke biraz olsun saadete erebilseydik! *"Şâd olsa gönül bâri biraz son nefesimde!"* Fakat kısmetimize, nasibimize her zaman razıydık: *"Derdinle helâk olma, ne çâre, kaderimdir!"* Ölüme kadar âşık ve sevgilimiz için ölmeye her zaman hazırdık: *"Emret, öleyim ger sana bâr ise hayatım!"*

Gözlerden dökülen yaşlar gibi ruhlarımızdan süzülen bu şarkılar hep aşkımızı söylüyor ve biz onları böylece aşkımızın lisanı oldukları için seviyorduk.

Herkesin Aşkını Söyleyen Saz

Her ruhun membaına vararak gizli cennetimiz olan cinnetimizi kurmayı ve en mahrem hulyalarımızı coşturmayı bilen musikî şüphesiz en derin sevk-i tabiimiz olan aşkımızı uyandıran bir sihir ve füsundur. Bilirsiniz, musikî aşka benzer. Mayası, tadı o kadar aşka benzer ki sazı işitmek sevgilimizin nefesini duymak gibi, başımızı döndürür; sesini işitmek gibi, bizi kendisine râm eder. Musikî dinleyenler çok kere onda aşkın ruhunu bulurlar ve içlerindeki aşkın aksisedasını duyarlar. Musikî sanki gözlerimizle sevdiklerimizi takdis eden bakışlarımız, cezbetmek istediğimiz kalpler için cazibe kuvvetimiz olan hummamız, elimize geçirmek istediğimiz ruhlara uzanan ellerimiz ve tatmak istediğimiz dudaklara uzanan dudaklarımızdır.

Bu gecelerde tabiatın manzarası ve hayatın bekleyişi musikînin maksatlarına iştirak ediyor gibiydi. Zira bu sükût ve bu söyleyiş aynı aşkın birbirlerini tamamlayan iki sıfatı ve cephesi gibi birbirini takip ediyordu. Musikînin alevden sesleriyle etrafında parıldayarak yaşayan şeylerin sükûtu müşterek bir mânâya yükseliyordu.

Bu mehtap geceleri böyle, musikî aşka gelerek ve onu dinleyenlerin bakışları musikîleşerek devam ettikçe, sazende ve hanendeler etraflarında parıldayan bu sevdalı hisleri görerek, bu aşkları çoğalan binlerce ruhun ve mânâları derinleşen binlerce gözün, karanlıklarda kaynaşan ve ışıklarda yanmak isteyen bütün bu pervanelerin aşklarının kendilerine sirayet ettiğini, kalplerini doldurduğunu, ellerini hızlaştırdığını, seslerini kı-

zıştırdığını duyarlardı. Bu sesler, bu şarkılarla etraflarında susan binlerce insanın sükûtu ve tasvibi içinde herkesin kalbinde gizlediği, yaşattığı bu sevdalı hisleri sanki yalnız kendileri namına değil, fakat bütün bu ruhlar namına söylemek mesuliyetini idrakle bunları daha şiddetle ifade etmek ve daha kudretle duyurmak emeliyle son kuvvetlerini de sarf ve israf ettikleri görülürdü.

Öyle bir an gelirdi ki bütün bu manevileşmiş insanları artık ancak musikî iade edebilirmiş gibi onların hepsi susarlar da saz güya bu susanların ruhlarından çıkan seslere, aşklarından gelen sözlere ve gönüllerinden taşan hislere dönerdi. Bu saz sesleri esrarlı anahtarlar gibi, gönülleri ve aşkları açmış olurdu. Susanlar sanki içlerinden doğmuş gibi gelen bu seslerle kendi ruhlarının sesini duymuş, kendi aşklarının söylenişini dinlemiş oluyorlar, artık saz ve hanendeler hepimiz namına aşkımızı, hicranımızı, fedakârlığımızı haykırıyorlardı. Bütün bu davetler, bu ricalar, bu dualar, fedakâr bir aşkla dolmuş ruhların ifşa edilemeyecek bu sözleri, bu sırları, sanki ruhların söylemek istedikleri ve söylemeyi bilemedikleri hislerin, yetişemedikleri seslerin, erişemedikleri lisanın ve şiirin ifadesi ve ta kendisi oluyordu. Güya sanat bütün gönüllerin dillerini açmış gibi herkes onun sayesinde ilahi sevgilisine hitap etmek lezzetini duyuyor, ruhlar bir tek ruh içine toplanmış ve her gönlün aşkı binlerce aşkla birleşmiş ve çoğalmış gibi, saz, herkesin sevgilisine kendi gönlünden seslenmesi oluyor, herkes bunları gönlünden sevgilisine hitap ediyormuş gibi duyuyordu. Zira vücutlarda ve ruhlarda gizlenen aşk gözlerden dökülen yaşlarla, dudakların verdiği ve aldığı buselerle olduğu gibi gönüllerden taşan seslerle söylenir. Ruhlar birbirlerine bu saz ve hanende sesleriyle, bu şarkılarla hitap ederler, itâb ederler, andlaşırlar, yalvarırlardı. Birbirleriyle bu besteler ve ahenkler içinde buluşmalardan doğan birçok aşklar olmalıydı.

Sazın âşık, vefalı, fedai ananelerini bilirsiniz. Saz hep aynı ruhla hüznün müteradifi olan aşkı ve hicranı söyler. Bütün saz çile çeken, âşık, vefalı ruhların tahassürlerini ve hicranlarını söyler. Hep aşka bağlılık ve fedakârlık yeminleridir. Bu edebiyatta aşk ve hayat kucaklaşarak ikisi bir tek vücut olmuş gibi-

dir. Bu şiir âşıkları Mecnun ve sevgilileri Leyla addeder. Burada bütün sevenler Mecnun'a akrabadırlar ve tekmil sevgililer de Leyla'ya benzer.

Hep kapanık, mahrum geçen günler ve geceler içinde ruhlarda toplanmış hisleri, emelleri, ihtiyaçları söyleyen; bu aşka hasret kalmış ruhların hüznünden bahseden; kısmen hayal içinde geçen bütün bir ömürde birikmiş rüyaların ve arzuların sesleri olan bu çalgı ruhlara bir deva gibi geliyor, ruhları bir şefkat edasıyla kucaklıyor, bir teselli lisanıyla sarıyordu. Saz ruhların hayal kurmak, sevgilide vefa ve dünyada saadet ummak huylarını teşvik ediyor, bu ümitlerini çoğaltıyordu. Bütün bu seslerle mırıldanılan, sayıklanılan, söylenen hep ruhları vuslattan vuslata erdirmek isteyen ezeli bir aşk, hep sevmek ve sevilmek duygularıydı.

Saz ve hanende sesleri gönüllerde belki uyuyan gizli aşk ateşlerini, hafif hafif körükleyen rüzgârlar gibi, kızıştırarak, tutuşturarak, onları tekmil ruhları saran büyük yangınlara döndürüyor, herkes sevgilisinin mehtap vurmuş yüzünü içindeki aşkın alevinde daha ateşli ve mukavemet edilmez buluyor, öyle ki bu sazdan sirayet eden aşk havası ruh içinde daha dün bakılmaya bile kıyılmaz bir hayal olan arzuyu şimdi kanın bahasına ödenilmesi layık bir ihtiyaca çeviriyor; daha dün gönüllerde bir yavru gibi oynayan emeli şimdi bir ejderha gibi şaha kaldırıyordu.

Saz ve hanende sesleri aşk için fedakârlık fırsatını kollayan; aşka kul olmak ve kurban olmak vesilesi arayan ruhlar buluyor; bunları yaratmaya yardım ediyordu. Bu mahrum ve yoksul ruhlar, sanatın cilvesiyle, birtakım kahramanlık ve şairlik hislerine yükseliyor, aşk için fedakâr olmak meziyetini anlıyor, aşkları kendilerini galeyana, heyecana getiriyordu. Herkesin içinde bir kahraman ayaklanıyor, bir şair doğuyor, şiirini söylüyor, herkes Fuzulî'den ilham almış bir aşkın hummasına ve hamasetine yükseliyor, Fuzulî'nin evladı oluyor ve herkes içinden sevgilisine güya, *"Min cân olaydı kâş men-i dil-şikestede / Tâ her biriyle bir gez olaydım feda sana!"* diyordu.

Sanki yüksek bir ilahtan inip gelen bu ışıklar ve derin gönüllerimiz içinden yükselip gelen bu nağmeler, bu kıyıları in-

kâr edercesine serbest akan sular, bu şekillere hiç bendolmamışçasına şahlanmış ruhlar, bu her türlü kayıtlardan azat olup kurtuluşlara benzeyen hisler, bu dünyanın tadından ve hayatın saadetinden kâm alan zamanlar bizi öyle seviyelere yükseltirdi ki hayat burada daimi bir hudut olmaktan çıkarak, sonsuzluk gibi, bir hudutsuzluğa kavuşuyordu ve biz gözlerimiz önünde doğan ve içimizde geçen bir mucizeye iştirak ediyorduk.

Musikî bütün rüyaların tahakkuk edeceği, bütün aşkların vuslatlarına erecekleri, bütün ruhların kâmlarını bulacakları bir altın devirden bahseder. Herkesin sevmek ihtiyaçlarını, sevilmek hulyalarını, mesut olmak emellerini açar ve bunları birbirlerine karıştırarak, gönüllere tam bir buluşma ve sonsuz bir anlaşma vaat eder. Bu gecelerde saz o kadar sihirliydi ki gösterdiği bu hayat içinde gerçekleşmesi imkânsız rüyayı gönüllere güya yaşadıkları bir hakikat gibi duyuruyordu.

Bu rüya herkeste kendine göre tamamen başkalaşan birer tek nüsha halinde meydana geliyorsa da yine müşterek birtakım vasıfları da bulunduğu şüphesizdi. Bu rüyada herkesin hayatı kendi gönlünün hususi iklimine kavuşuyor, ruhlardaki bütün zehirler eriyor, yabancı mefhumu silinerek herkes birbirini anlıyor ve hele, kendimizden yıldızlar kadar uzak sandığımız sevgilimizin acip bir hadise diye telakki edeceğinden çekindiğimiz aşkımız böyle bir garabet olmaktan çıkıyor, tabiileşiyor, ümidini buluyordu. Musikînin imkânsızlıkları budayarak, köşeleri yontarak, katları havanlandırarak, sivrilikleri yumuşatarak yarattığı bir yuva kadar mülayım ve halâvetli bir muhit içinde biz yeni bir hakikat duyuyorduk. Sevgilimiz maddenin her türlü bağlarından sıyrılarak bizim gibi bir ruh olmuş, yaşlarımızın farklarından, içtimai mesafelerin uzaklıklarından, çirkinlik gibi telakkilerden kurtularak, bizim de kendi ayarında bir ruh olduğumuzu kabul ile bizimle tanışmış, buluşmuş, birleşmiş, gönlümüzün saffetini, aşkımızın kudretini, aşkın kutsiyetini takdirle bu sevgimizi tasvip etmişti. Güya ancak kendi gönlümüzün ikliminde yetişmiş ve mahpus kalmış bu sevgili, bu sesleri duyarak, büyülenmiş bulunduğu o diyar içinden çıkıyor, bize geliyor, yüzümüze eğiliyor, gözleri bize muhabbetle bakıyor, ağzı bir sevgiliye söylenen candan sözleri söylüyor,

gözleri âşık ve hayran gözlerimiz karşısında birer cihan gibi parıldıyor, etrafındaki aşk havası bizi bahardan duyduğumuz kokularla sarıyor, kokusunda vefasını duyduğumuz bir sevgili, eski zamanın inandığı gibi bir "yâr" oluyordu. Nefesinin bütün ruhumuzu ısıttığını duyarak bizce mümkün olan bütün saadet dünyasının ancak onun üstünde uçuşan cennet kokularının ikide bir açılıp dağılarak, havalara karışan nazlı ve müphem hudutlarla mahdut olduğuna kanaat ediyorduk. Nasıl olurdu ki böyle bir yâre hitap etmek için musikînin âhu gözlerini, uzun eteklerini ve imalelerle mübalağalı lisanını muvafık bulmayalım? Nasıl olurdu ki yırtılırcasına coşan bu sesleri tasvip etmeyerek benimsemeyelim?

Bu sesleri dinleyen her insan içinde sakladığı aşkın, beşeri hisler haklarının kabul olunduğu bir medeniyet sahasında layık tutulduğu mevkii anlıyor; sanat tarafından tasvip, tasdik, takdis olunduğunu görüyordu. Maddiyatın daha ziyade aldatabileceği iptidai insanlar bile, sazda, aşkın bir nevi tesit merasimini idrak ederek buna iştirak lezzetini duyuyorlar, sevgiliye bu sırmalı, uzun etekli sözlerle yapılan hitapların ihtişamına yükseliyorlardı. Zira bu iptidai insanlar bile, bu mehtap gecelerinde saz dinleyen ruhlarda beliren felsefeyi sanki hayal meyal seçmiyorlar, onlar da sanatın bu aşk hislerine, herkesin huzurunda, haklarını verdiğini sanki duymuyorlar mı, bunları güya ebediyet için gibi süslediğini, üstlerine hilatler giydirdiğini, başlarına külahlar ve taçlar geçirdiğini sanki görmüyorlar mıydı?

Şahsi tecrübelerin üstünde herkese şamil bir lisan konuşan sanat, bu ruhlara tesir etmesini bilen seslerle, kendine mahsus remizlerle bütün bu hulyalı tazeler ve gençler, tecrübesiz kadınlar, orta halli ve yaşlılar, hemen hepsi ancak birkaç hayal, aşk ve macera geçirmiş ve vuslat âleminin birçok arzuları ve daha az hatıralarıyla mahrem hayatlarına kapanmış bu insanlara derin aşkların tecrübelerini, çok yaşanmış bir hayatın kemalini anlatarak ve adeta dağıtarak bu orta halli talihlerin hacimlerini genişletmiş, seviyelerini yükseltmiş oluyordu.

Saz ve hanende sesleri bize yavaşça aşk ikliminin sihirli kapılarını açarak ruhumuza vuslat saatlerinin tedavisini duyuru-

yordu. Artık bütün vücudumuzda ve ruhumuzda bu sesleri hep aşkın hazlarını tattıran bir mahremiyetle güya sevgilinin sesleri gibi duyardık ve tıpkı sevgilimiz gibi suallerimize verdikleri cevaplarla bütün tereddütlerimizi giderdiklerini anlardık. Adeta öpmek ihtiyacını duyduğumuz bir şive ve bir imaleyle bize sevgilinin bakışları ve sözleri gibi tesir eden bu saz sesleri bazen o kadar aşka dalardı ki dudakların dudaklara verdiği, dudaklardan aldığı öpüşler dönerdi. Onların öptüğümüz sevgili dudakları gibi canımıza değdiğini, canımıza süründüğünü duyardık.

İnsanların aşkları ruhlarından ve marifetli ellerinden yükselen bütün bu güzel seslerle nağmeler güya Nuh'un bütün hayatı taşıyan gemisi gibi, içleri mevsimler, iklimler, mehtaplar, kavs-i kuzahlar, alâim-i semâlar, kokular, talihler, aşklar, hulyalar, emeller ve arzular dolu kadehlerdeki biz bunları kendimiz tatmakla iktifa etmiyor, fakat içlerinde her an beyhude buhranların tüttüğü bütün mabetleri harap olan, bütün ilahları göçen; hayattan başka ilahı kalmayan ve her ânında, nice güzellikler nafile parlayıp sönen, nafile solup mahvolan bu fani dünyadan geçerken biz de onun ezeli huyuna ve âdetine uyarak, hanendelerin başlarını bir yana eğip ellerindeki tefi yüksekte tutarak ve sazendelerin göğüslerindeki alete eğilip mızraplarıyla güya bağırlarını delercesine çıkardıkları bu ölçülü ve coşkun sesleri ruhumuz ve aşkımızdan verebileceğimiz en iyi numuneler ve dünyanın sanat ve zevk bakımından yetiştirebileceği en iyi mahsuller olarak, böyle en güzel vücutlarına ve en olgun ruhlarına ermiş, gelinler gibi gibi süslenmiş, tellenmiş pullanmış, hazırlanmış, mukaddes adaklar ve kurbanlar halinde, iktidarımızın, dehâmızın son hudutlarından uçuruyor; göğe, mehtaba, kâinata, belki hâlikimize, belki de boşluğa, belki geçen ve belki de hiç geçmeyen bir zamana sunuyorduk!

DAĞILIŞ

Fanilikler

Hemen hiç kimse zamanın kendine mahsus çerçevesi içinde kalmaya razı olmaz. Hal içinde yaşayanların bir kısmı istikbale vurgun, bir kısmı da maziye âşıktır. Gençlerin çoğu tahayyül ettikleri bir âtide ve yaşlıların çoğu, daha emin olarak, hatırladıkları bir geçmişte yaşarlar. En güzel zamanımız ya hayalimizde âtiyi kurduğumuz, ya hafızamızda maziye konduğumuz zamandır. Hemen herkes, uzun müddet, umduğuna göre geleceğini sandığı bir zaman kolladıktan sonra, yavaş yavaş, kendi gençliğinde geçmiş olan zamanları aramaya koyulur.

Belki geçmiş kendi gençlik çağlarını özleyen yaşlılarımız bize daima evvelki mehabetli mehtap âlemlerinin ihtişamından bahsederler ve bizim iştirak ettiğimiz bu gecelerin onlara nispetle sönük kaldığını, ziyafetin sonlarına yetiştiğimizi, sofranın son kırıntılarını yediğimizi ve son sohbetlerini işittiğimiz söylerlerdi.

Boğaziçi'nde bu mehtap gecelerinin ne zaman başladığını iyice bilemiyoruz. Zira Boğaziçi tarihi henüz yazılmamıştır. "Isfahan" makamından bir eski şarkı vardır ki bunda Göksu'dan ve Kalender'den bahsediliyor. Fakat o geceye ayın ışık saldığı görülüyorsa da sazdan, hanendeden bahis yoktur. Ortalık yalnız bülbüle kalmış gözüküyor:

"Âlem-i âb içre Göksudan olup zevrak sitvar / Kıl Kalender balıçesin tâ sublıe dek cây-ı karar / Sen sefay-ı mahitab ettikçe lıu çeksin hezar / Seyre çık gülzarı, servîler gibi eyle hıram"

Büyüklerimizin bize anlattıklarına göre eski zamanlarda, yani Sultan Aziz devrinde mehtap âlemlerine böyle birkaç yüz

değil, belki bunun iki misli, belki bin kayık iştirak edermiş. Gönüllerin daha ferah, hislerin daha coşkun, bazuların daha kuvvetli, vakitlerin daha bol, keselerin daha bereketli olduğu o zamanlarda mehtap kafilesinin Boğaziçi'ndeki cevelan sahası da daha geniş olurmuş. Benim bulunduğum mehtap gecelerinin hiçbirinde sazın Bebek önünden daha aşağıya indiğini görmediğim halde evvelleri çok geceler Bebek koyuna varılmakla iktifa edilmezmiş. Kuleli açıklarındaki toplantılar meşhurmuş. Saz kafilesi ta Çengelköy körfezine, Beşiktaş açıklarına doğru ine ine, Kızkulesi önlerine, Boğaz'dan Marmara'nın açıklığı seyredilen noktaya kadar gelir, kendini Marmara'ya kaptırmaktan korkuyormuş gibi ancak buradan geri dönermiş.

Daha, bu eski gecelerde mehtap âlemleri yalnız gece yarılarına kadar değil, sabahlara kadar sürermiş. Dağılan kafileden son ayrılanlar kayıklarıyla yalılarına giderlerken şafağın söktüğünü görürler de şaşarlarmış ve "Aman Yarabbi! Her sabah bu kadar güzel midir? Neden bizim haberimiz yok da bu güzelliği niçin her gün seyretmiyoruz?" derlermiş.

Merhum Hıdiv İsmail Paşa'nın "Mehtap" tertip ettirdiği gecelerde sazı Boğaziçi'nde gezdiren büyük kayıkları varmış. Fakat bütün bu eski saz gecelerinin bir lezzeti daha varmış: ekser mehtaplı gecelerde İsmail Paşa'nın Emirgân'da, Tokmakburnu yanındaki şimdi susmuş büyük yalısının harem tarafında bulunan üstü örtülü geniş taraçaya yüz kadar Çerkez ve Arap hanende ve sazende halayığından mürekkep saz takımı yerleşir ve ışıksız bırakılan taraçanın karanlığı içinde mükemmel saz fasılları dinletirmiş. Boğaziçi'nde dolaşan ne kadar kayık ve sandal varsa yalının önüne toplanırlarmış. Mehtapta saz âlemi yapılan gecelerde de kafilenin yalının önüne gelince susarak durması âdetmiş. Zira o zaman İsmail Paşa'nın çalgı takımı başlar, Boğaz üstündeki saza mukabele edermiş. Mükemmel usul öğrenmiş bu taze kadın sesleri öyle güzel, billuri, ilahi duyulurmuş ki bunları hep birden dinlemek peri seslerini, deniz kızlarını işitmek kadar tesirli olurmuş. İsmail Paşa'nın meşhur bir hanende hanımı varmış. Sesi o kadar kuvvetliymiş ki Emirgân'dan ta karşıya Körfez'e akseder, Körfez dağlarına çarparak çıkardığı ikizli, üçüzlü aksisedaları duyururmuş.

Sazı dinlemek için toplanan kayık ve sandallar İsmail Paşa yalısının önünden Kanlıca burnunda Âsaf Paşa yalısının önüne kadar bir Köprü gibi Boğaziçi'ni kaplarmış. Öyle ki isteyen olsa kayıktan sandala bu muvakkat köprü üstünden ta karşıki sahile geçmek mümkün olacakmış. Kayık ve sandalların bu azim kütlesinin manzarasını bir gören artık bir daha unutamazmış!

İşte en güzel Türk sesleri ve Türk musikîsinin en hisli nağmeleri asıl bu Tokmak burnu – Emirgân ve Kanlıca burnu – Körfez arasında akan sular üstünde doğmuş, duyulmuş ve dağılmışa benziyor. Türk musikî tarihinin belki en üstün safhası hep değişen suların burada teşkil ettikleri geçici bir sahada yaşanmıştır. Bu hafızasız sular üstünden geçerken bir an duraklayarak Boğaz rüzgârlarıyla dağılmış bu saz ve ses âleminin havalarını maddeten olmazsa mânen olsun biraz duymaya çalışmalıyız.

Her zaman evhamlı olan zülfü yâr acaba çalgıya üşüşen halkın bu toplantılarından ve pek muhtemeldir ki mübalağa ile bildirilmiş bu kalabalıktan mı ürkmüştü? Saray Mısır Hıdivi'nin bu dillerde destan olan saltanatını mı çekememişti? Müslüman kadın seslerinin açıkta herkesçe duyulmasını haram telakki edecek bir taassubun uyanmasından mı çekinmişti? İsmail Paşa hanendeleri müslüman kadınları olmakla seslerinin dinlenilmesi kaçgöçe muhaliftir diye bir vesile bulunmuş. Bir gece Boğaziçi'nin bütün kayık ve sandalları yine bu yalının önüne üşüşmüşler. Yalının geniş taraçasından yine saz ve hanende seslerinin ilahi nağmeleri duyulmaya başlamış. O esnada selamlığa bir haber gelmiş. Bu haber içeriye, hareme aksetmiş. Yalıda bir bozgun havası esmiş. Birdenbire ışıklar sönmüş. Saz ve hanende sesleri susmuşlar. Meğer evhamlı padişah, yani Sultan Hamid buna dair bir emir yollamış. Demek bu saz âlemlerinin inhitatında resmi bir mesuliyet payı da vardır.

Demek bizim yetiştiğimiz bu mehtap âlemlerinde eski zamanınkilerine nispetle hissedilir bir sönüklük varmış. Bize bunu söylerlerdi. Fakat daha olgunluğa varmamış çocuklukla ilk gençlik zamanlarının gözleri baktıkları şeylere onlarda mevcut olmayan ve ancak kendilerinde buldukları bir istikrar vasfı atfederek hiçbirisinin faniliğini göremiyorlar. Ben çocuklukla ilk

gençlik zamanlarımı hep teneffüs ettiğim bir ebediyet havası içinde geçirdim. Bu mehtap gecesi, bu saz, bu âlem bana uzun bir talih içinde bir ebediyet huzurunda dolaşır gibi âsude ve emin görünürdü. Bu zamanların ve bu şeylerin faniliğini duymazdım. Şimdi evvela bu hissimi hatırlıyorum ve anlıyorum ki meğer bütün bu güzel şeylerin hepsi de bize veda ederlermiş. Onların da hayatı bütün ömürler gibi ancak birer veda demekmiş ve ne gariptir ki biz hislerimizin mübalağası ve taassubu içinde bir ömür sürerken bunu duyamazmışız!

Hayat pek kısadır. Fakat bu kısa zaman içinde görülen bütün şeylerin ve duyulan bütün hislerin boyları ne kadar daha kısa! Ancak hiçbir şeyin yeryüzünde kendine mukadder kısacık müddetini bitirip bunun sonuna erdiğini ve sonuncu damlasını yaşadığını evvelinden bilemiyoruz. Bir sabah, yine masum, gafil, habersiz, evimizden her zamanki gibi çıkar, gideriz. Yaptığımız yine her günkü işimize benzer. Günümüzde hiçbir hususiyet duymayız. Halbuki o esnada bize bir şeyi haber vermeyen kaderimizde ne büyük değişiklikler olur! Meğer bugün evimizin sonuncu günüymüş! İkindi vakti döner, ömrümüzün çerçevesini teşkil eden onun varlığını bulacağımıza yerinde bir yangın harabesi buluruz!

Yine böyle, bir gece gezinmeye mehtaba çıkarız. Bu gecenin hiçbir hususiyeti bizim ayrıca dikkatimizi çekmez. Hiçbir farkı nazarımıza batmaz. Hiçbir şey bize bir bitişten haber vermez. Boğaziçi'nde elbette böyle bir gece mehtap âlemlerinin sonuncusu olmuştu. Bir daha artık binbir hesabın uyuşarak bu yekûna varması ve birbirinden ayrılan tekmil unsurların toplaşarak böyle bir gece daha yaşatması mümkün değildi. Ancak iştirak edenler şüphesiz bunu bilememişlerdir: Meğer bu, asıl mânâsıyla, sonuncu "Mehtap" gecesiymiş!

Meğer sulara uyarak Kalender'le Bebek arasında yüzen zavallı nilüfer kökünden ve sapından yavaşça kopmaya başlıyormuş. Fakat gözlerimin önünde geçenlerin onun sonuncu gidip gelişleri olduğunu ve yakında sularla sürüklenip dağılacağını ben bir türlü göremiyor, anlayamıyordum!

Meğer bu gördüğümüz şeyler bizden o kadar ayrılıyormuş ki makul olmak için kendimizi terk eden bütün bu şeyle-

re biz hep elveda demeliymişiz! Elveda on altı, on yedi, on sekiz, on dokuz yaşım! Elveda Boğaziçi'nde seyredilen mehtaplar, işitilen sazlar! Elveda sükût içinde duyulan aşklar! Elveda birer şefkat, muhabbet ve lezzet mahfazası gibi sıralanmış yalılar! Elveda ruh ferahlığı, sade, kolay ve ucuz tatlar! Elveda hor gördüğümüz ve artık ömrümüz boyunca bir daha bulamayacağımız Boğaziçi lezzeti! Elveda yaprakları suların üstünde sonuncu açılıp kapanışlarıyla yüzen nilüfer, elveda! demeliymişiz!

Meğer bu saz seslerinin beşikler gibi salladığı, uyuttuğu, büyüttüğü bütün arzular, hulyalar, emeller, zevkler de hep fani birtakım duygularmış! Meğer bunu biz anlayamıyormuşuz! Fakat ilkönce hafif hüznü gittikçe koyulaşan bir keder olan öyle bir zaman geliyor ki insan yeryüzünde her gecenin de âtisi, eyvah, pek çabuk gelecek bir başka günün mazisi olmaya mahkûm olduğunu öğreniyor!

Toprakta gitgide çürüyen kökler gibi, daha derinliklere inmiş olsa bile, her türlü temellerin de esasından ve aslından fani olduğunu, yeryüzünde kutsi bildiğimiz tekmil mabetlerin de, ancak cüce asırların boylarına göre daha uzun bir yaşları ve mühletleri olan, fakat böyle gitgide çürüyen temeller üstünde yükseldiğini ve asırların rüzgârlarıyla bunların önce sallanarak, sonra diz çökerek, daha sonra yerlere düşerek ve nihayet topraklara geçerek ömürlerini bitiren faniliklerden ibaret olduklarını öğrenince, eyvah, insan artık bu ilmini kendisine acı gelen bir elem tarzında duymaktan kurtulamıyor!

İnsan yalnız bir gecelik çalgıların değil, fakat her türlü emniyet ve kanaatlerinde, sihirlerinin bozulunca, bu şarkılar, bu musikîler gibi uzaklaşıp daldığını; duyulmaz ve anlaşılmaz olduğunu; zamanında hâkim olduklarını görerek ebedi sandığı iman ve itikatlar gibi her şeyin, her güzelliğin güya akan sular üstünde kayarak geçtiğini ve bir gün boğulmaya mahkûm olduğunu; iç içe giren usuller ve zevklerle en sıkı örülmüş nizam ve intizamların, milyonlarca insanın müşterek kanaat ve zevklerinin aldığı hususi bir şekil ve kıvam demek olan medeniyetlerin bile değişen geçici şekillerden ibaret olduğunu; bunların da içlerinden bozulup dağıldığını ve başka kalıplara girerek

başkalaştığını öğrenince, eyvah, artık bütün ruhunu saran fanilik ıstırabını hak etmediği bir azap olarak çekiyor!

Yerlerini birbirlerine acele acele terk ederek değişen kısacık ömürlü insanlar vaktiyle bütün hayatlarıyla sevmiş oldukları sevgililerinden bile hafızalarında ancak birbirlerine karışan ve nihayet birbirlerinin yerini alan silik birkaç çizgi veya birkaç hatıra saklayabiliyorlar. Milletler hafızalarında en güzel çehrelerin çizgilerini ve en yüksek cezbelerinin izlerini bile hatırlayıp yaşatamıyorlar. Ölümün ve âdemin şümulü o kadar derin ki her asır inkişaf eden nice medeniyetlerin inkıraz ve ölümü bile insan hafızasını dolduramıyor. Zira gönüller ve kafalar da zamanlar gibi her şeyi silen, yok eden birer boşluktur. Gözlerim bu hakikatlere daha yeni açılmış gibi yaşayan bütün şeylerin faniliklerini görmek bana öyle acı geliyor ki artık bir şey görebilsem bu onun faniliğinden ibaret kalıyor. *"Kâinat-ı gaybi tel tel yoklıyan nizraptan"* vaktiyle aldığımız hep aşk, emniyet, tabiat ve ebediyet haberleriydi. Şimdiyse, eyvah, hep zeval, fanilik, ölüm ve âdem haberleri oluyor!

Sönüş

Eğer bu hatıraları olduğu gibi yazacağıma, bir hikâye ve masal gibi düzeltseydim, garip görünebileceği için, belki bu satırları hiç yazmazdım. Bahsettiğim zamanlarda, ben bu "mehtap"ların ne âşığı, hatta ne de taraftarı idim. Bu güzel tabiat ve bu lezzetli sanatla temaslarım hep zevkimi bozacak bir ruh haletiyle geçerdi. O zamanlar pek beğenmediğim ve adeta sevmediğim saz bana bir hüzün gibi tesir ederdi. Onu dinlerken çaresiz iptilaların iştikâlarını duyardım. Bu geceler ruhuma fazla taşkın gelen his, şiir ve hayal saatleriydi. Güya hıçkırışların denizinde yüzüyordum. Bu gecelerden ruhumda bir afyon sarhoşluğu gibi günlerce kurtulamadığım bir buhran, günlerce devam eden hüzünlü bir tat kalırdı. Ben, belki sıhhatim için, kaçmak istediğim bu gecelerden böyle hemen perişan çıkarken o zaman meşhur, o zaman sevdiğimiz bir Fransız şairinin, *"Non, je ne suis pas fait pour ces molles soirées!"* ("Hayır! Ben bu yumuşak geceler için doğmuş değilim!") diye başlayan bir manzumesini mırıldanıyordum.

Fakat, çocukların kendi içlerine kapanmış ruh âlemlerini bir türlü kavrayamadan "realist" olmak isteyen büyükler beni belki kendime rağmen memnun etmek, belki alıştırmak için, bu gecelere çıkmaya, belki de reddedemeyeceğim bir surette teşvik ederlerdi.

Musikîde hiçbir istidadım, hiçbir malumatım olmadığı için saz fasıllarını bile bilmez ve birbirinden ayırt edemezdim. Musikînin bestesi ve imaleleri bence hatta güfteyi de öyle anlaşıl-

maz bir hale getirirdi ki nağme ile karışan bu güfteyi bile duyamazdım. Anneannem hanendelerin imaleleri ve musikînin nağmeleri altında kalan güfteyi garibime giden bir kerametle duyar ve bunu benim anlayamadığıma muhabbetli ve hafif bir istihza ile gülerdi.

Bütün yanımdakiler makam hangisidir, beste kimindir, güfte nedir, şarkı kimindir, hatta, bazen de, rivayet olunduğuna göre, kimin için söylenmiştir, dahası, bu şarkıyı şimdi okuyan hanendeler kimler ve onlara refakat eden sazendeler kimlerdir, bunların hepsini bilirlerdi. Bir şarkı okunmaya başlardı. Ben söylendiğini vuzuhla duyamazdım. Anneannem bana, *"Geldi amma neyleyim sensiz balların şevki yok!"* şarkısının güftesi –bu gece de mahtaba çıkmamış olan– Recaizade Ekrem Bey'in, bestesi Rahmi Bey'in olduğunu söylerdi. Hanımlar daha aralarında bu şarkının hangi hanım için söylendiğini de fısıldarlardı.

O zamanlarda büyükler arasında gördüğüm muvazeneyi bana daha açılmamış bir ilim ve bir âlem gibi duyduğumu hatırlıyorum. Her şey inanılmaz bir saygı, bir tartı ve ölçüyle geçerken, görülen vakar ve terbiye eski ve ince bir milletin içinde yüzdüğü bir zarafetken, mesela bu toplantılarda sarhoşların bir kabalığı görülmez, bilakis, en yoksul halkta bile, asıl ve muhterem telakki edilmiş kaidelerle riayet nezaketi duyulurken bence, yine erkek sandallarından bazı kadın kayıklarına saplanan bakışların ısrarları ortalığa kırılmış bir binlikten dökülmüş bir rakı kokusu kadar ağır duyulan bir ihtiras havası yaymış gibi olurdu. Bu bakışlarda, bir de coşmuş hanendelerin seslerinde bazen duyulan hırslar bana fazla taşkın görünür ve zevkime batardı. Öyle ki –meğer son ihtişamlarını yaşadığımız– bu şark âlemine daima muhalif bir zihniyetteydim. İçimde sıralanan tarizlerin mantığını dinlerdim. Kendimi bu alaturka lezzetlere kaptırmazdım. Fazla şarklı ve Asyalı bulduğum bu âdetleri beğenmez ve sevmezdim. Bin bir şey bu gecelerde hisseme düşeen ve belki hakkım olan zevkimi bozmuş olurdu.

Tehlikeli bir hürriyet içinde ailemin bana yalnız din için bir hürmet telkin etmek istediğini görür, fakat dine de inanamazdım. Etrafımızda diğer milli hususiyetlerimizi tefsir edecek ve bunların şairi olacak ne hocalar, ne filozoflar, hulasa inanabile-

ceğimiz üstatlarımız yoktu. Tecrübesizliğin amansız olduğu bir yaştaydım ve tecrübesizliğim, içinde yüzdüğüm medeniyetin ne kadar kıymetli bir çiçek açma hadisesi olduğunu takdir etmeme mâniydi. Bir medeniyetin tam olarak bir filozofun kafasından doğma haklı ve makul bir bütün değil, fakat muayyen bir yurtta, birçok terakki ve hatta tereddilerin, tekamül ve hatta tereddütlerin, tecrübe ve hatta tesadüflerin bahtiyar bir imtizacından hâsıl olma ve ipi üstünde yürüyen bir cambaz gibi muvazenesi adeta mucize kabilinden bir mahsul olduğunu bilmezdim.

On beş ile yirmi yaş arasındaki çocuklarla gençlerin kafaları bütün fikirlerin birbirlerine hücum ederek çarpıştıkları bir meydandır. Çocuk veya genç başı medeniyetin seyriyle alakalı bir filozofunki kadar işler. Bütün fikirler ona romantik ziyafetler verirler. O bütün dünya talihinin düzelmesiyle alakalanır. Her şey kolayca halledilir sanır ve kendisinin her şeyi halledebileceğini umar. Hatta kafasında her şeyi hallettiğine inanır. Hayat ve medeniyetin bütün meseleleri sanki mavi bir sabahın tazeliğinde silinen sisler arkasından ortaya çıkar ve keşfedilir. Bu yepyeni bir âlemdir. Zira çocukların ve gençlerin kendi kendilerine buldukları medeniyet hiçbir zaman analarının, babalarınınki değildir. Milli ananelerin haklarından haberdar edilemeyen çocuklarla gençler istifade ettikleri bir medeniyete çarçabuk ihanetle başka iklimlerde açmış hususiyetlere gönül verirler. Başka bir nizama âşık olurlar. Hem medeniyetin umumi telakki ettikleri bir şekline gönüllerinden bağlanırlar, hem de onun teessüsünü istemekte daima mutaassıptırlar. Bunlar hususi ve mahalli teşekkülere imkân bırakmak istemeyen, üstün telakki ettikleri bir medeniyette vahdet arayan din mütaassıpları gibidirler.

Ben de, kendi yaşımdaki, o zaman için alafranga bir terbiye alan bütün gençler gibi, istifade ettiğim kolaylıklara muarız bir ruhla yaşardım. Duyduğum ahengi tasvip etmezdim. Çok şarklı ve Asyalı bulduğum bu âdetleri, bu usulleri, fikrimle ve hissimle reddeder; kıymetlerini, faydalarını kabul etmezdim. Zira bunu takdir edebilmek de bir düşünce ve tecrübe yani, bir yaşlılık ve olgunluk mahsulüdür. Bütün bu meseleleri yatıştırmak

ve hayatı uysal bir tarzda yaşamak ancak bir hayli zaman sonra mümkün olur.

Esasen o devirdeki cemiyetin halis bir şahidi olmak için şunu da söylemeli ki o zamanlarda gençlikten orta yaşlılığa geçen babalarımızın arasında bile, alafranga bir terbiye görüp de, bu âlemlere hiç iştirak etmeyen, sazı fazla alaturka bulup da hiç sevmeyen birçokları vardı ve bunlar gittikçe çoğalıyordu.

Mesela hakiki bir saz müridi Mısırlı Halim Paşa'nın damadı; yalısı saz yatağı Körfez'in başlangıcında bulunan saz meraklısı Prenses Rukiye Hanımefendi'nin kocası Nusret Sadullah Bey bu alaturka âlemlere o kadar muarız ve alafranga musikîye o kadar taraftar ki bu gecelere, o zamanlarda bile, hiç iştirak etmezdi.

Yine mesela Rumelihisarı'nda oturan ve haremiyle oğlunu bindirerek kendi çektiği sandalıyla Dere'de gezmeye ve resim yapmaya giden Tevfik Fikret, Sultan Hamid idaresine karşı isyan eden o kâinata küskün ruhuyla bu âlemlere karışan memnun bir adam görünmeye tahammül edemez de bu gece gezintilerine çıkmazdı. Misafiri olsaydınız ve ısrar etseydiniz hatırınız için bile çıkmayacaktı. Bunu haysiyet ve şöhretiyle alakalı buluyordu.

Ziya Bey'in oğlu Safveti Ziya Bey'se gerçi babasının Boyacıköyü'ndeki yalısından mor çuha döşeli, etrafı yaldız zırhlı piyadesine binerek bu "mehtap"lara gelirdi ama o zamanlar şöhretinin zirvesinde bulunan Fransız şairi Edmond Rostand'a benzemekle övünen Safveti Ziya Bey, şımarık ve müstehzi, birtakım tavırlar alır; birtakım yapmacıklar yaparak buralara bir müdekkik merakıyla gelmiş olduğunu söyler; muharrirlik damarının tahrik ettiği bir tecessüsle ve hatta, belki, kendi tabiriyle, bir "etüt yapmak" fikriyle geldiğini fark ettirmeye kalkışırdı. Uçları yukarıya kalkık ince siyah kaytan bıyıklarıyla hakikaten Edmond Rostand'ın o zamanlar çok görülen resimlerine benzeyen kendinden memnun ve mağrur çehresiyle gezindiği bu gecelerin birindeydi; züppeliği şimdikileri hatırlatan yarı Türkçe yarı Fransızca bir cümleyle, bütün bir zamanın bozulmuş bir damarını duyuran cümlelerden biriyle içinde bulunduğu kayıktan yanına tesadüf eden sandaldaki birisine, "Ben buraya

ide almaya geliyorum, monşer!" dediğini duymuştum. Demek istiyordu ki ben burada zevk almıyorum, fikir edinmeye geliyorum!

Öyle ki o vakitlerde, hatta bu gecelere iştirak edenler arasında bile, ruhlarıyla bunlara muarız olanlar vardı. Bütün tanıdığım genç yaşıtlarımla birlikte, ben de bunların arasındaydım. Görülüyor ki bu geceler artık birçok gönülde eski şefkatli muhabbetlere mazhar olmuyor, bilakis muhabbet ve takdirden mahrum kalmaya başlıyordu. Onlarda artık muhakkak maddeten de mânen de bir bozgunluk duyluyor, bir dağılış havası esiyordu. Bu nazlı gecelere artık inkıraz eden ve daimi olarak biten şeylerin harap lezzeti ve iyice tahlil olunmaz füsunu ârız olmuştu ve bir gün kendilerini kaplayacak, boğacak olan hava, şimdiden etraflarında, büyüyor ve onları sarıyordu. Biz içindekiler bile bunu belki hâlâ daha duyamıyorduk. Fakat, muhakkak bu gecelerin artık benzi soluyor, talihi kararıyor, yıldızı sönüyordu.

Ayrılış

Bu mehtap gecelerinin böylece birçok hususiyetleri olurdu. Saz bütün Boğaziçi halkını ayağa kaldırırdı. Kayıklar ve sandalların Kalender taraflarında toplandıkları ve sazın da ilk seslerini duyurmaya başladığı zaman Kalender bahçesinin önünde gezinenlerin kalabalığını, nice zaman sonra, saz yavaş yavaş Bebek koyuna gelince de, Bebek bahçesinde ve yanındaki meydanda görürdük. Sulara çıkamamış olan Boğaziçililer mehtap alayına karadan iştirak ediyorlar, sandalları seyrediyorlar, sazı dinliyorlardı.

Böylece *"hep aynı tahassüsle meyillenmiş"* gönüller, süslü ve güzel hanımlar, teşrifatlı ve gösterişli beyler, tetik ve usta kayıkçılar, Boğaz'ın mor suları, her şey susar ve sazla kendinden geçmiş olan bu halkın yüzlerinde ve gözlerinde parıldayan hisler hep aşk içinde yüzerken bu geceler baştan başa senfoniye benzerdi. Her şey böyle duyulan musikîyi teşvik ve tasvip ile susarken bu sessizlikte hanende ve saz sesleri daha ziyade coşkun, taşkın duyulurdu.

Bu halk zaten alkışlamayı da bilmez veya sevmez, bunun için saz ve hanende seslerinden sonra, eller bile çırpılmaz, takdir ve alkış bile, o istibdat zamanlarında gözlerle sükûtla ifade edilirdi.

Böyle bir mehtap gecesinin masrafını göze almak için zengin olmak lazım gelirdi. Filhakika saz hayli pahalıya mal olurdu. Hanendelere üçer, sazendelere ikişer altın verilmesi âdetti. Bunların içinde iştirakleri doğrudan doğruya para ile ödenme-

ye cesaret edilemeyecek kadar hatırları sayılanlara da bir çift kol düğmesi veya bir saat gibi hediyeler verilir ve bu hanende ve sazendelerin bazıları yalılarda misafir edilirdi. Bunlar ekseriyetle pişkin ve uysal adamlardı. Misafir odalarında yer şilteleriyle yapılan yataklarda uyumaya alışıktılar. Lakin içlerinden bazen mesela fakir kıyafetli cılız ve dalgın biri çıkardı, ve, mesela Kanlıca'da bulunduğunuz halde, kendisinin de uykusuzluktan harap bir hali varken, o size hilimle, tabii ve zaruri bir şey söyler gibi, yatmak için Cibali'ye gitmesi lazım geldiğini söylerdi. İşte böyle gece kalmak istemeyen bazıları için de hususi kayık ve sandallar tutulur, bunlar, gece yarısından sonra, belki de sabaha karşı, sanki rüyalarını başka bir yerde göremezlermiş gibi, ille dönmek istedikleri Üsküdar gibi, Haliç gibi uzak semtlere gönderilirdi. İçki, mezeler, saz kayığının kirası, kayıkçıların bahşişleri de hayli masraf tutardı.

Fakat, saz sahibinden başkaları, hiçbir külfetsiz, sırf kendi kayık veya sandallarına binmekle veya sade bir gecelik kayık parasını vermekle bu ihtişama iştirak, hatta onun teşkiline yardım etmiş olurlardı. İşte ancak bir kişinin verdiği bir saz parası ve herkesin de bindiği kayık veya sandalına ödediği küçük bedellerle gönülleri gönüllere bağlayan çalgılı bir ihtişam ve güya mehtabın sulara döktüğü bütün altınlarla ödenmesi ancak mümkün gibi görünen bir azamet kurulmuş olur; gayet az bir masrafla –kendilerinin diyebilecekleri gibi adeta sudan– bir ihtişam ve azamet kurmak hususundaki eski Türk âdetlerinin isabetleri ve eski Türklerin muvaffakıyetleri bununla da sabit olurdu.

Her şey gibi sazın da doğuş (çocukluk), kemale eriş (gençlik) ve bozuluş (ihtiyarlık) olmak üzere üç devresi vardı.

Saz ilk önce tereddütlü bir toplantı halinde kendini arıyor gibi başlardı. Kayıklar ve sandalların uzaklardan bu davet eden sesleri duymuş da sanki bir deneme için gibi geldikleri görülür, nice bir müddet sonra kalabalık tamam olurdu. Saz kayığındaki içkiden usulla neşelenen hanende ve sazendeler daha ziyade coşarlar, saz kemal zamanlarını yaşardı.

Lakin fasıllar değişip saatler geçtikçe kuvvetleri yıpranmış hanende seslerinde, gevşeyen saz seslerinde ve hatta mehtabın

benzinde bir solgunluk belirir; tabiata bir hal ârız olur; dağılış ve ayrılış zamanının başladığı belli olurdu. Eski halavetli ihtişam bozulmaya başlardı.

Büstün yorulmuş, uyuşmuş bir vücut ve bir ruh, büsbütün çoğalmış vecdimiz ve zevkimizle gecenin daha iç saatlerine geçince harap lezzetini iyi bildiğimiz bir zaman, bir an gelirdi ki mehtabın bir nevi sonbaharına giriyormuşuz gibi, bize kendimizde ve etrafımızda bir inhizam manzarası arzeder artık, sazın son bir faslı daha devam eder, lakin seslerin perdesi biraz daha düşer; denizde adeta serin rüzgârlar eser; suların üstü menevişlerle titrer; havadan bazen bir çekim rütubet geçerdi.

Üç dört saatten beri denizde dolaşan kayıklar ve sandallar artık takatten kesilmiş gibi yavaşlar; neşeli akan sular ciddileşir, güya kayıp geçtiklerini anlar ve içlerinde bir elem kabarır, kaynardı. Kayıklar ve sandallardakilerin bütün edaları ağırlaşır; bakışan gözler durgunlaşırdı. Aramızda yaklaşan bir sonu duyanların bulundukları sezilir; bu anlar içimizde bir kül tadı verir; kalabalık gittikçe eksilirdi. Kafile gittikçe küçülürdü. Rutubetin arttığı duyulur; daha kısık bir musikînin, daha ziyade gecenin ruhundan geliyormuş gibi, daha ince bir tecrübenin sırlarıyla dolmuş, taşıyormuş gibi, daha gösterişsiz, samimi ve daha mahrem perdelerden estiği duyulurdu. Eski halavetli ihtişam bozulurdu.

Bebek koyunda böyle birçok fasıldan sonra kayıklar ve sandalların yorgun hevengi tekrar harekete gelirdi. Bazı geceler ötede beride fazla durulmuş olduğu için bu gidiş gelişler, bu fasıllar gece yarısı demek olan alaturka saat beş, beş buçuğa kadar sürer ve o zamanlar için ileri sayılan bu saatlerde saz yine susmaz, hâlâ devam eder, saz, ilerideki içine gireceği yalıya varıncıya kadar devam ederdi.

Mehtabın dağılışı olan bu dönüşlerde musikî sanki yorgun ruhlar üstünden en yakıcı keman yayını geçiyormuş gibi, seslerin en tesirlilerini duyururdu. Bu zamanlar kaç defa ruhumun ve talihimin belki en son köşelerine, bucaklarına vardığımı sezdim. Burada diyebilirim ki hiçbir fikrin vuzuhu yok; fakat, saadet mi, hüzün mü, ne olduğu belirsiz bir yorgunluk içinde gönlümüzü yavaş yavaş Sinâ'sına çıkaran bir hal vardı: Hani o sev-

gilimizin yanında, beraber geçmiş bir günün yorgunluğu ile, yolun tozlarını batan güneşin ışıklarında seyrettiğimiz ve kendimiz de güya dağılan tozlara karışıyormuşuz gibi adeta ufalıp havalanarak dağıldığımızı sandığımız bitkin ve tatlı akşamların yakıcı hislerini ve buhranını duyardım. Musikîyi, dirilen Lazar'ın duymuş olacağını tahmin ettiğim bir yorgunlukla, dermandan kesilmiş bir halde takip ederdim. Üç dört saat sanatın ve aşkın, demek ilahların diyarında dolaştırmış olduğumuz zavallı şişkin ruhlarımızla artık yalılarımızın karanlıklarına dönüyorduk.

Mehtap kafilesi Rumelihisarı yolunda kayalar önünden karşı sahile geçerdi. Saz, gecenin hususiyetlerine göre, ya bu kıyıyı takiple mesela Kanlıca'da Suphi Paşazade Sami Bey'in yalısına girer; yahut, kafile karşıya döner ve artık yorgun düşmüş kayıklar ve sandallar kütleyi birer ikişer terk ettiklerinden, koyu geçtikten sonra, İstinye ile Yeniköy arasında dağılmış olur ve saz da mesela Yeniköy'de Sait Halim Paşa'nın yalısına girerdi.

Bütün bu kalabalığın toplantısını ve bu kütlenin kenarlarının, bu hevenkten kâh ayrılıp kâh iltihak eden kayık ve sandallarla, açılır, kapanır halini görseydiniz ve şimdi gözünüzün önüne getirirseniz bütün bu kafileyi suların keyfine tâbi olarak kâh açılıp kâh kapanan ve uzun sapı üstünde yaprakları akan sulara uyarak, ta Kalender'den Bebek koyuna kadar inen, sonra, Bebek koyundan Kalender'e toplanan kocaman bir nilüfere benzetirdiniz. Yazık ki biz faniliğini duymasak bile, hikâye ettiğim bütün bu şeylerle, bu nilüferin kökleri çürümeye yüz tutmuştu. O kadar kuvvetten düşmüştü ki bu artık suların üstünde sonuncu gidiş gelişleriydi ve yakın bir gece, ezeli neşesi ve lezzetiyle mehtaplı sularda yüzen nilüfer yavaşça sapından kopacak ve, muhakkak, sulara dağılacaktı.

Unutuluş

Eski zamanda, garpta olduğu gibi, şarkta da yaşanılmış hayat hikâye edilmez, görülen tabiat tasvir edilmez ve bütün bunların hususiyetleri söyleneceği yerine, sükût ile geçiştirilirdi. Vakanüvislerimiz ve tarihçilerimiz bütün eski zamanın bir nevi hastalığı olan bu usule uyarak, milli hayatımızın vakalarını yazmış, fakat kendini hikâye etmeyi ihmal etmişlerdir. Halbuki vakaya intikal etmeden yazılacak bütün hayat yok muydu? Asırlar boyunca asıl yazılacak en büyük vaka Türk hayatının büründüğü şekiller ve gösterdiği tecelliler değil miydi?

Büyük İskender, Aşil'in şansını kıskanırmış: Yaptıklarını terennüm etmek için Homère gibi bir şair bulmuş olmasını! En büyük muzafferin kahramanlığı ancak kendisine layık olan bir şairin kitabında istihkak ettiği mevki ile ebedileşmiş oluyor. Augustos tarafından Roma'nın menkıbelerini yazmaya memur edilen Virgilius *Aeneidos* eseriyle Roma'yı ebedileştiren şiirleri yazmıştır. İran'ın Türk padişahı Mahmud Gaznevî'nin Firdevsî'ye yazdırdığı *Şahname*'de İran milletini ilahlaştırıyor. Türk milletinin böyle büyük bir şair tarafından yazılmış toplu bir destanı henüz yoktur. Arap hayatını *Binbir Gece Masalları* ve kısmen Arapların Evliya Çelebisi olan İbn-i Battuta anlatır. Elseyyid Cormille'in sayesinde *Le Cid* olarak yaşıyor. Türk hayatını gösteren Evliya Çelebi'nin açtığı çığırda yazanlar az olmuştur. Saint-Simon kendi hatıralarını yazmakla bütün bir devrin hatıralarını yazmıştır. Garp, sükûtundan ayrılarak natuk ve hatip olmakla kalmamış, gevezeliğe bile düşmüştür.

Yazık ki bizim yükseliş zamanlarımız eski zamanın umumi sükût devrine rastlamış ve eskilerin bu sükûtu kısmen zail olduktan sonra da bizim inhitat zamanlarımızın aczi başlamış ve muayyen bir medeniyet dairesi içinde yaşadığımız halde onu adamakıllı yazamamışızdır. Fikirden derhal fiile geçmesini iyi bilen bir milletiz. Fakat fikirlerimizle fiillerimiz arasında hiçbir zaman mesafe bırakmadığımızdan mıdır? Düşüncelerimizi ifade ve ömürlerimizi hikâye etmesini iyi bilmemişiz ve bir şeyin yapılmasına verdiğimiz kıymet nispetinde o şeyin söylenilmesine ehemmiyet vermemişizdir.

Bir vatanın büyüklüğünü bütün millet meydana getirir. Yüksek bir tabii zevkle yaşayan millet kahramanlar yetiştirir. Millet de kahramanları da tabii olarak, saffetle yaşarlar. Fakat onları harekete getiren fikirlerle hisleri anlatan ve asıl şahitleri olan mütefekkirler ve sanatkârlardır. Bu hislerle fikirleri muharrirler yazılarıyla, ressamlar resimleriyle, mimarlar abideleriyle ve musikîşinaslar nağmeleriyle şerheder, gösterir, tespit, terennüm eder ve sevdirirler. Böylece fikirsiz ve hissiz geçmiş sanılan zamanların boş olmadığını, bizimkilere benzeyen duygularla dolu bulunduğunu göstererek onları günlerimize bağlarlar. Kütüphanelerle müzeler sakladıkları fikir ve sanat eserleriyle, devirlerin mirasını birbirine katan hazinelerdir. Aşk veya hamaset, bütün duyduklarımız ancak sanat vasıtasıyla zamanlar içinde devam eden bir ehemmiyet alıyor. Sanatın yüksek havasında yaşatmadığı güzellikler ve kahramanlıklarsa hep hatırasız kalıp unutuluyor! Edebiyat bir milletin hafızası, fikrinin ve hayatının hatıraları demektir. Milli büyük kitaplar kendilerine bir an aksetmiş hayatı ebedi olarak gösteren aynalar gibidir. Sanat eserleri zaman içinde yanan meşaleler gibi, önlerinde yandıkları tarihi aydınlatmaya ve göstermeye yarar ve hatta bazen bu meşale birçok zaman geçtikten sonra parlayabilir. Yahya Kemal'in bazı gazelleri imparatorluk zamanlarımızı aydınlatan sözlerdir. Denilebilir ki o geçmiş vakalar şimdi doğmuş bu sesleri bekliyordu.

Bizi zaten din farkı ve düşmanlığı bakımından yadırgayan yabancılar tarihimizde, hep kendi aleyhlerine olduğu için, en çok ilgilendikleri fetihlerimizden bahs ile hep bunları ileri sür-

düklerinden, kısmen fena bir göreneğe uyarak ve kısmen de onların tesiriyle midir, biz de başlıca fütuhatımıza ehemmiyet verir ve onlardan bahseder olmuştuk. Yüksek ve ince bir medeniyete sahip olduğumuz, muhitimize medeniyetimiz ve lisanımızla ettiğimiz tesirleri layıkıyla söyleyememişiz. Türk milleti ince ve yüksek bir bütün medeniyet hayatı kuruyor. Lakin bunu iyice yazıp söyleyemediği için evvela kendisi tamamen öğrenip bilmiyor, sonra başkalarına okutup duyuramıyor ve neticede bunu kimse adamakıllı bilmemiş, sonra da hemen herkes unutmuş oluyor!

Hazini şu ki bu fetihler yahut fethedilen bu toprakların asırlarca müdafaası için gösterdiğimiz kahramanlıklar, harp meydanlarında asırlarca şahlanmış Türk yiğitliği, vatan ve din uğruna şehit veya gazi olanların destanları bile kasidelerimizde ve nesirlerimizde, kendilerine layık olacağı kadar yazılabilmiş değildir. Halbuki en parlak kahramanlık, eğer bir kalem ona şahadet etmezse, karanlıkta parlarken rüzgârın söndürdüğü ışıklar gibi tamamen kayboluyor. Hiç bilinemiyor. Yahut derhal unutuluyor. Mucize hiç vâki olmamışa dönüyor. Türk hamasetinin kim bilir böyle nice yaşanmış destanları kalemsizlikten dolayı yazılmamış ve unutulmuştur! Bütün bunların karşısında gözsüz, kulaksız ve hafızasız dağlar, dereler, denizler, azametli tabiat hep dilsiz kalıyor. Bir teessür duyamıyor. Bir hatıra beslemiyor. Bir şahitlik edemiyor! Hafızalara nakş ve hakk olması lazım gelen mucizeler bile unutuluyor! Demek, meğer orduların bile birer edip olan kâtipleri bulunmalıymış! Bizde Fatih Sultan Mehmed'le Yavuz Sultan Selim devirleri için Abdülhak Hâmid'in iki büyük şiiriyle Kanuni Sultan Süleyman devri için de Bâki'nin sözden ve sesten bir Süleymaniye olan mersiyesi ayarında eserler itiraf etmeli ki azdır!

İhtimal ki bizde cihangirler bir değil çok olduğu ve cihangirlik birak iptizale uğramış bulunduğu içindir ki bütün kahramanlarımızı iyice tesit edememişiz. Mağlup Fransa'nın yenilmiş Napolyon için doldurduğu o gözler kamaştırıcı kütüphaneyi hatırlayınız! Mağlûbun başına milletin edebiyatı bir zafer tacı geçirmiştir. Napolyon'un çocukluğumda sandığım gibi bir muzaffer olmadığını, uzun bir zamanda, hayret ve müşkülatla

öğrenebilmiştim. Victor Hugo'nun ekseriyetle Waterloo diye anılan "L'expiation" manzumesi basılınca Fransızlar *"Waterloo ordumuz için bir mağlubiyet, fakat şiirimiz için bir muzafferiyet oldu!"* demişlerdi. Yine Victor Hugo'nun Napolyon'a dair sair manzumeleri, askerlerin kahramanlığını anlatan "Eylau Mezarlığı" ["Le cimetiére d'Eylau"] manzumesiyle kahramanların insanlığını söyleyen o meşhur "Cenkten Sonra" manzumesini okurken şairlerin bir rolleri de bu kahramanlıkları terennüm etmek olduğunu duyuyoruz. Bu bakımdan beşeri bütün hislerimize tercüman olan şairlerin ve muharrirlerin bu rolleri mukaddes gözüküyor!

Asıl yaşadığımız hayatın vakanüvisleri ve bütün hislerimizin tercümanları olmaları lazım gelen nasirlerimizin sahifelerinde Müslüman ve Türk Rumeli, İstanbul ve Anadolu günler ve gecelerinin şefkatleri tebessüm etmiyor, tabiatı görülmüyor, sırları ayan olmuyor, musikîleri ve sükûtu duyulmuyor. Hulasa bu dindar gönüllerin tevekkülüyle tütsülenmiş yerlerin şiiri ve medeniyeti tamamen yazılmamış kalıyor. Ahmet, Mehmet, Hasan, Hüseyin gibi isimler taşıyıp ömürlerinden dilimize imzasız türküler bırakarak geçen o ümmi, o deryadil, o şair ruhlu adamlardan birini dinleseniz size Anadolu, İstanbul ve Rumeli günler ve gecelerinin gönülleri büyüleyen tatlarını daha iyi anlatırdı.

Hususi medeniyetimizde milli şekil mucizesi bütün teferruatıyla tamamen teşekkül etmişti. Ancak yaşadığımız ince ve muhteşem asırların tarihi henüz iyice yazılmamış ve dünya karşısında Türk'ün kendi kendisi için yapacağı şahadet daha adamakıllı yapılmamıştır. Milliyetçiliği takdis etmesini dilediğimiz milletimizin asıl mukaddes kitabı olacak Türk Medeniyeti Tarihi hani nerede? Bu hâlâ yazılmamıştır!

Bereket versin ki kıymetli zamanlar geçmiş olmakla beraber tetkik olunacak hazineler ellerimizdedir. Eski ve yüksek medeniyetimizin şahitleri, en önce, bizde daha tasnif ve tetkik edilmemiş olan harikulade kıymetli arşivlerimiz; daha tamamen tetkik edilmemiş olan eski harfli kitaplarımız; bugün kıymetlerini hâlâ iyice anlayamadığımız, bir kısmını kendi ellerimizle yıktığımız, bir kısmını bakımsızlık içinde bıraktığımız ve

esasen layık oldukları gibi kurtarmaya bugün paramız yetişmeyen eski abidelerimiz ve mimari eserlerimizdir. Sonra da yine eski zamanlardan kalma güzel sanat eserlerimizle bütün tezyini eserlerimiz ve nihayet ideal Türk tarihimizin hazır resimleri olan tablolar ve gravürlerdir.

Ecnebiler medeniyetimizin bu şahitlerini yani abidelerimizi ve güzel sanatlar ve tezyini sanat eserlerimizi nispetle daha az tetkik etmiş olsalar bile bu hususta onlara yine birçok teşekkür borçlu olmamız için sebepler vardır. Zira memleketimize gelmiş olan bazı yabancı sanatkârların bizim unuttuğumuz eski Boğaziçi manzaralarını, kayıklarını, yalılarını, mesirelerini, mahallelerini, gezinenlerin kıyafetlerini ve yüzlerini gösteren; eski Türk hayatının, yalı, abide, cami, kahve, kayık, araba, at, eğer, esvap, insan her şeyini temiz, süslü, güzel, rahat, zengin ve gururlu gösteren, eski zaman Türklüğünün ayrı ayrı kıymetli birer hatıraları olan öteye beriye dağılmış birçok resimleri, tabloları, gravürleri, matbu albümleri vardır ve bazı yabancı ediplerin de Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca resimli, tarihi kitapları, seyahatnameleri, tetkikleri vardır ki bunlar bütün o geçmiş hayatımızın güzelliklerini ve ihtişamlarını tahrif etmeyen, sıhhat ve asaletini bozmayan, kuvvet ve servetini aydınlatan, incelik ve yüksekliğini meydana koyan pek kıymetli vesikalar ve şahadetlerdir.

Milli temsil kabiliyetimizin iyi işlediği zamanlarda, İstanbul'da, yerli bir teşekkül olan ve unsurları yavaş yavaş terbiye, din, ahlak, refah, görenek, ilim ve zamandan toplanan harikulade yüksek bir "Efendi" tipi yetişmişti ki bunun ne kadar güç elde edilir bir mahsul olduğunu bugün o tipten mahrum kalmaya başlayan Avrupa'nın çektiği yoksullukla görüyoruz. İşte ince ve yüksek Türk medeniyetinin bu neticesine tek tük istisnalardan maada o kadar az şahadet edilmiştir ki, ecnebilerin çoğunun bundan haberdar olmaları şöyle dursun, içimizden çoğumuz bile onların hakikatlerinden, ömürlerinden, ruhlarından ya habersiz kalıyor, yahut, bundan tecahül ve tagafül etmeyi marifet sanıyoruz. Yine bu "Çelebi" Türk tipinin yüksekliği ecnebilerin en iyilerinden bazılarının gözüne çarpmış olduğunu da gayet kıymetli şahadetleriyle görüyoruz.

Boğaziçi'nin en yakın tarihini ve hatıralarını bile unutmuşuz! Mevcut bir iki saltanat kayığından bahsetmiyorum; fakat eski zaman binek kayıklarından biri şimdi ancak Said Halim Paşa'dan kalma ve deniz müzesine verilmiş iki üç kayık ve sandaldan başkası kalmamıştır. Eskiden meşhur bazı büyük yalıların ve sarayların yerlerini, sahiplerini, içlerindeki tarihi vakaları bile hatırlayamıyoruz! İkinci Sultan Mahmud'un Tarabya'daki sarayının yerini bulamıyoruz. Önlerinden geçtiğimiz eski büyük yalılar kimlerindi, kimlere geçti ve içlerinde neler geçti, bilemiyoruz.

Daha evvelce Lale Devri de hemen yazılmadan kalmıştı. Zamanlar geçtikten sonra o âlemleri bin zahmetle hatırlamak ve tespit etmek istemiştik. Böylece Boğaziçi mehtaplarını da yazmamışız! Birer oya, birer dantela kadar ince, eski zaman gelinlerinin sırma telli duvakları gibi parıltılı, bir memleket meyvesinin şerbeti kadar tatlı olan bu mehtaplı ve sazlı gecelerin gönüllerde yavaşça eriyerek sanki bir başka âleme intikal eder gibi geçişlerini vaktiyle o kadar seven Türk zevki bunları bile tespit etmemiş! Bütün bu geceler bir sır gibi yaşanmış, yine sır olmuş! Bu hayal âlemi tabir olunmamış bir rüya gibi kalmış!

Bu geceleri ekser insanların bütün hayatlarını yaşadıkları gibi yani saffetle ve tabii bir tarzda, ancak kendi zevkleri için yaşadıkları ve ince ve bir medeniyetin ananelerine iştirak ettiklerini belki layıkıyla duyamadıklarını kabul edebiliriz. Fakat geçen hayatın şahitleri olan sanatkârlar ve muharrirler bunlar hakkında şahadet etmeli değiller miydi?

Bu nazlı ve içli geceler bana yabancı kalacak ve hatıralarımla tevsik edemeyeceğim malumat toplamak merakıyla değil, ancak kendi duygularımı hatırıma getirmeye yarayacak şeyleri bulunacaklarını umduğum yerlerde aradım ve karşılaştığım boşluğu görmek gücüme gitti!

Bu âlemlere iştirak ettiklerini o zaman gördüğümüz yaşlılar, güzelliği duymayı bilen sanatkârlar, bu gecelerin tiryakileri olmalı değiller mi, onları hatırlamalı, yazmalı, anlatmalı değiller miydi? O zamanlar ben henüz çocuktum ve bu mehtaplara adeta dışlarından, güya maneviyatına daha giremediğim bir âleme camın arkasından seyreder gibi bakıyordum. Gönlümün

derin bir zevk almak için açılacağı zaman henüz gelmemişti. Buna dair büyüklerden ders ve ilham alabileceğimi daima ummuştum. Onlarda bu gecelerin bir resmini, şiirini, nağmesini bulacağımı sanarak aradım.

Leyla Hanım'ın –bir oğlu tarafından Fransızcaya tercüme edilen– hatıratında bir şey bulamadım. Bazı muharrirler o kadar her şey hakkında yazmışlardır ki her mevzu karşısında buna dair de yazmış olacaktır demek hatıra geliyor. Ahmet Rasim bu muharrirlerden biridir. Gerçi bütün makalelerinin toplanıp kitap halinde basılmış olduğunu zannetmiyorum. Bu mehtaplara dair bir yazısını birçok kitabı içinde aradım, fakat, belki beceriksizlikle, bir şey bulamadım. Şair Nigâr Hanım'ın *Aks-i Sadâ*'sında ve Safveti Ziya'nın *Silinmiş Çehreler – Beliren Simalar*'ında bir şey bulamadım. (Esasen o mehtap gecelerini değilse bile o zamanlara ait olarak bulduklarım da öyle solmuş, sönmüş ve soğumuş şeylerdi ki ürkerek, hayret ederek, bu âlemlere dair hiçbir şey yazılmamış olmasını bile tercih edeceğim geldi.)

İhtimal ki benim elime geçirememiş olduğum bir iki parça daha vardır. Bunları da bulup kitabıma almayı ne kadar isterdim! Ben Boğaziçi mehtapları hakkında bütün matbuatımızda ancak şu dört fıkraya rast geldim:

Ahmet Cevdet Paşa, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nın 1 Mayıs 1926 tarihli ve 15 (92) numaralı nüshasında neşrolunan "Maruzat"ının "ikinci cüzdan"ında şöyle diyor: *"O zaman Boğaziçi cennetten bir nümune idi. Hele mehtap geceleri denizin yüzü seyirci kayıklarıyla resmi alınacak bir şekil ve mahiyette idi. Malûm a, en güzel mehtabı olan Bebek Koyu ile Büyükdere koyudur. Nas gümüş servi temaşası için kimi Büyükdere'ye giderler ve kimi Bebek sahillerine inerlerdi. Gümüş servi mazmunları şairlere sermaye oldu. Buna dair güzel şiirler söylerlerdi. Madem ki her şeyin doğrusunu söylemek iltizam olundu. Artık kendi halimi de olduğu gibi arzetmeliyim. Kulları daima Babıâlice lâyiha ve mazbata vesaire kaleme almakla meşgul olduğum halde fazla evkatimi de telifi kütüp ve risaile hasrederdim. Bununla beraber İstanbul'da böyle zevk ve safa rüzgârları esmeye başlayınca kulları da bütün bütün hariç kalmadım. Şairlikten fariğ olmuşkan gümüş servi mazmunile şiir söyliyerek yine şairlere ve bazan mehtapçılara karışmaktan geri durmadım."*

Esbak Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey kitap halinde neşrolunmayarak gazetelerde kalmış makalelerinden birinde, *Sabah* gazetesinde, *On Üçüncü Asrı Hicrîde İstanbul Hayatı* umumi serlevhasıyla neşrettiği makalelerden "İstanbul Eğlenceleri" ismini taşıyanında şöyle diyor: *"İstanbul'da konaklar, Boğaziçi'nde yalılar ve arkadaki köşkler birer tarabgâhı daimî halinde idi. Asrın en güzide hânendegân ve sâzendegânı hafta geçmez ismarlanır ve hele mehtap gecelerinde kayıklar ve sandallar ile tabesabah geştü güzar olunarak heyheyler, akisler ayyuka çıkardı. Saz olduğu haber alınan yalıların pişgâhında zükûr ve inas kayık ve sandalları içtima ederler, fasıllar aralarında mukallitler taklitler yaparlar, zevk ve cünbüş ve kahkahalı gülüşler dünyayı tutardı. (O ne neşemendane nümayişler, ne mükemmel eğlenişlerdi!)"*

Yakup Kadri, *Nur Baba* isimli güzel hikâyesinin yeni basılış 33'üncü sayfasında yalısından bu mehtabı seyreden bir eski zaman adamı için şöyle diyor: *"Bilhassa mehtaplı gecelerde şehneşinin büyük pencereleri önünden hiç ayrılmayan Safa Efendi için de bu maî cemaat temaşasına doyulmaz bir manzara teşkil ederdi. Kadınların feraceleri ayın nurunda misli görülmemiş parıltılı renkler alırdı; onlar Safa Efendi'ye cilâlı su üstünde, mavi bir boşlukta asılı gibi duran sandallarında hava ile ziyadan yapılmış hayalî ve şeffaf birer mahlûk mahiyetinde görünürdü. Her gece daima azlığı teşkil eden siyah erkek kümeleri ise bu açık satlın ötesinde berisinde adeta birer bulut parçası gibi silik ve titrek dolaşırlardı. Bazan –ayın on üçünden on altısına kadar– kalabalık o mertebe çoğalırdı ki kadınları erkeklerden, erkekleri kadınlardan ayırmak adeta güç bir mesele halini alırdı. Bazen de koydakilerle yalıdakilerin ahengi birleştirdikleri bile olurdu: Mesela yalıda henüz biten bir faslı dışarıdan bir diğer fasıl takip eder ve hânendelerden birinin yarım kalmış bir gazelini koydaki seyircilerden biri tamamlardı; kâh aynı şarkının her iki taraftan bir anda okunduğu da işitilirdi."* Sonra da Safa Efendi'nin, elindeki dürbünüyle, yalının önünde duran kayık ve sandallardaki kadınları seyrettiğini anlatıyor.

Ruşen Eşref, birçok güzel sayfaları bulunan *Boğaziçi, Yakından* kitabının 56'ncı sahifesinde kendisi bu âlemlere iştirak edememiş olmakla kayıkçıların söylediklerine atfen şöyle diyor: *"Kayıkçıların dediğine göre, hele mehtaplı geceler, kayıkların en arandı-*

ğı şehrâyinlerdi. Boğaziçili bir Bey donanmış bir Pazar kayığına sâzendeler oturtur, kendi de üç çifte kayıkla ardından giderdi. Sahillere mânâlı şarkılar ulaştıkça yalı pencerelerinden esmer mi, kumral mı, genç mi, geçkin mi, kim bilir, başlar sarkardı. Kayığına atlayan mevkibe katılırdı. Böyle böyle bu ahenk rüzgârı yalıların birer kopuk parçasını söküp suya vermiş gibi büyüye büyüye Yeniköy'den Bebek'e, Çubuklu'dan, Göksu'ya iner, çıkardı. Heyheyler korudan koruya defalarca aksettiren Körfez önlerinde durakladıkça, sefalı sulara atılmış nurdan bir örtüyü andıran gümüş sunanın kuytucuklarda sevdalı kayıkları uç uca sürünür, kayıktan kayığa tutumlu fısıltılar, içli alılar uçardı!"

İşte bu dört fıkradan başka doğrudan doğruya bu mevzua dair olmak üzere tek bir satıra rast gelmedim.

Bize dair Fransızca kitaplara gelince ancak şehrimizde basılmış iki risalede bu Boğaziçi mehtapları zikrolunuyor. Bunlardan biri İzzet Fuad Paşa'nın 1908'de neşrolunan *Constantinople avant et après la Constitution* adlı hatıra kitabıdır. Bu mehtapların Arabi ayların 11'inden 18'inci gecelerinde tertip edildiğini söylüyor.

Diğeri de en eski çocukluk arkadaşım olan Said Naum Duhâni'nin *Quand Beyoğlu s'appelait Péra* adlı, o da hatıra kitabıdır. Bu mehtap sazlarının 1896 senesinden sonra yapılmadığını söylüyorsa da ben Boğaziçili olduğum için bu ananenin daha hayli devam etmiş olduğunu biliyorum.

Bu Boğaziçi mehtapları karşısında ecnebiler sükûtlarında elbette bizden daha ziyade mazurdurlar. Gerçi Pierre Loti, ölümünden sonra neşredilmiş olan, bize muhabbetle dolu *Suprèmes visions d'Orient* eserinde 1913 senesi Ağustosunda, bir saz kayığı peşinde büyük bir kayıkla, bir gece Boğaziçi'nde gezdirildiğini hikâye ediyorsa da kendi şerefine tertip edilmiş bu resmi sazın o zamanlar çoktan terk edilmiş olan bu "mehtap"larla hiçbir alakası olmadığı görülüyor. Gerçi Henri Mylès isimli bir muharririn de *Clair de lune sur le Bosphore* yani "Boğaziçi'nde Mehtap" ismini taşıyan bir vak'a romanı varsa da okuyamadan ancak karıştırmış olduğum o kitabın bu gecelerden bahsetmediğini gördüm ve en sonunda bu unvan altındaki fasılda da bu mehtap âlemlerinin bir tasviri bulunmadığını kuvvetle sanıyorum.

Victor Hugo vaktiyle Fransızca derslerinde ezberlettirilen meşhur bir şiirinde, *"Her gölgenin üzerine bir daha koyusunu döken zaman karanlık Okyanusun üstüne daha karanlık nisyanı dökü-yor!"* gibi bir şey söyler. Bu eski mehabetli mektapların inhitatından ve mektap âlemlerinin gönüllerde sönüşünden ve maddeten bitişlerinden sonra, sonuncu safha olan bu sükût, bu unutuluş onların ömürlerini ikmal ediyor. Belki bunun içindir ki en ziyade rikkatime giden de bu oldu. Zira, yeryüzünde, başdöndürücü bir boşluk kenarında geçen ömürlerimizde, bir daha bulmamak üzere kaybettiğimiz sevgili ölülerimize gösterebileceğimiz en büyük sadakat onları hatırlamak ve en büyük ihanetse onları unutmak olmaz mı?

HATIRLAYIŞ

Mazi Cenneti

Geçmiş bir zamanı diriltmek, kendi gençlik çağımızı tekrar etmek gibi, tamamen imkânsızdır. Fakat insanın da, milletin de sağlam temelleri bu tekrar dirilmesine imkân olmayan geçmiş zamanlarıdır. Milliyetçilik muarızları en evvel milli maziyi unutturmak isterler. Bir millete yapılabilecek sinsi ve en şeytani hücum onun vicdanından mazisini almak, hafızasında mazisini yok etmektir. Bundan mahrum edilen bir millet en emin kuvvetini kaybetmiş olur. Bize saldıran düşman daima topraklarımıza ve ölülerimize hücum eder. Zira biz o topraklarla o ölülerin mahsulleri ve devamlarıyız.

Herkesin kendi mazisine hasret çekmesi tabiidir. Zira bu en güzel hayat çağında, yirmi yaşlarında bulunduğu zamanı sevmesi ve ona tahassür etmesi demektir. Mazi en kıymetli zamanlarımızdır. Zira hatıramızda bu günlerimize kadar devam etmesiyle, en çok uzamış olan, en çok yaşamış bulunduğumuz zamanımızdır. Mazi hale uzaklığı nispetinde sağlamdır ve biz ona hayatımızı uzattığı nispette bağlı kalırız.

Herkesin kendi mazisine istinat etmek istemesi en sarih hakkıdır ve her neslin kendi gençlik zamanını geçirmiş olduğu dünyanın daha eski bir zamanına bağlanmasını zaruri görmelidir. Mazi kendimizi, kuvvetimizi, ruhumuzu yaratmış bir zaman demektir. Elbette her nesle kendi mazisinin birtakım cazibeleri olacaktır. Zira hayat sevgisini bunlarla beraber kavramıştır.

Geceler karanlıkları ve günler aydınlıklarıyla; tabiat değişmeleri ve mevsimler geçişleriyle; şehirler manzaraları ve ufuk-

lar seraplarıyla mırıldanarak ve ruhumuza gizli bir şeyler fısıldayarak bizi yaşadığımız anların içinden alır, ikide bir kendi derinliklerinde devam eden mazimize daldırırlar. İkide bir tattığımız bu abıhayat olmasa nasıl yaşayabilirdik?

Mazimiz çocukluğumuz ve gençliğimizle birlikte sevgili ölülerimizle buluştuğumuz mukaddes bir diyardır. Mazi hepimiz için Âdem'in kovulduğunu hatırladığı cennettir. Annelerimizin yüzleri ve muhabbetleriyle yoğrulmuş; çocukluğumuzun sevinçleri ve emelleriyle örülmüş bu mazi, ömrümüze ikide bir çiçeklerini veren bu bahçe; ikide bir ahenklerini salan bu musikî, ruhumuza eski kuvvetlerinin yeni bir hamlesiyle esince duyduğumuz bahtiyarlık içinde anlarız ki mazinin sükûtu ve sesleri de, hüznü ve zevkleri de gönlümüzde halin gürültülerine ve hislerine her zaman galip gelecektir.

Herkesin dünyayı daha yeni gördüğü bu gençlik zamanlarını sevmesi ve mazisinin böylece herkese hoş görünmesi mukadderdir. Zira biz onu daima gönlümüzün süzgecinden geçmiş olarak hatırlarız ve onda ancak gönlümüze göre tasfiye edilmiş bir hatıra buluruz. Zira uzaktan gördüğümüz şeyler bize daima daha çok güzel görünür ve daha çok hoşumuza gider. Halin bütün dikenleri gözlerimize batar. Halbuki mazinin bize batacak dikenleri ortada değildir. Maziden bahsetmekte şu kolaylık vardır ki hakikatin karşısında olmadığımızdan gördüğümüzün güç gelen resmini yapmaya mecbur olmayarak hatırladığımızın resmini, hatırımızda kaldığına göre çizeriz.

İhtimal ki bu geçmiş zamanları hayalimde büyüterek daha ziyade güzelleştirmiş, ihtimal ki güzelliklerini mübalağa etmişimdir. Zaten bu da ihtimal ki yaşadığımız zamanların bir neticesidir. Zira bu zamanlar bizi hep mübalağalara sevk ediyor.

Muhayyel bir âti namına geçmişte milli ve güzel ne varsa hepsinin tahrip ve tezyif edildiğini gördük. Ben de, bildiğim bir zamanı ve içindekileri oldukları gibi hatırlamak ve övmek istedim. Zira onlar hiç olmazsa cidden mevcut olmuşlardı ve bazıları bize hayat hakkında yüksek ve asil bir fikir vermişlerdir. Onlar yaşamışlardı. Kendilerinin merhamet, şefkat, muhabbet ve nezaketten yapılma ömürlerini biliyoruz. Lakin vaat edilen

akıbetin rahmeti ve kerameti hakkında ne olacağını bildiğimiz nispette bir fikir edinemiyoruz.

Mazi lezizdir. Ona geçen zaman ile bozulmadığı için itimat eder, onu solmadığı için severiz. Zira zamanlarımız geçer; kuvvetlerimiz zayıflar; hislerimiz yıpranırken kendimize daima destek yapabileceğimiz mazi hiç sarsılmadan devam eder. Mazi öyle bir zamandır ki ruhumuzun kâinatında ziyan olup geçmez. Mazi ihtiyarlayıp bunamayı, bozulup heba olmayı bilmez. Mazide *"gül solmayı, mehtap azalıp bitmeyi bilmez!"*

Maziyi yerinden oynamadığı ve kımıldamadığı için severiz. Zira analar, babalar ölür; sevgililer gider, sevgiler geçer; vücut ihtiyarlar, ruh yıpranır. Fakat yere eğilen, yere düşen adamın hafızasında ve yadındaki mazi cennetine bir şey olmaz. Ölmüş bütün akrabalarımız, sönmüş bütün aşklarımız, geçmiş bütün ihtiraslarımız yerine bize ancak bu mazi cenneti kalır.

Maziyi artık kimse değiştiremeyeceği için severiz. Bana istediğinizi yapabilirsiniz; işkence edebilirsiniz. Fakat mazime dokunamaz; onu benden alamazsınız. Eğer sıhhatimi ve hafızamı muhafaza edebildimse mazimi sıyânet edeceğim ve onunla birlikte öleceğim demektir.

Mazi elimizden geçen zamanların gidip toplandıkları bir iklimdir. Hepimizin ruhunda böyle büyük bir kıta vardır. Hepimiz, eski zaman mânâsıyla, efsanevi zenginliklerin haznedarlarıyız. Hepimizin hatırasında kırk haramilerin mağaralarındaki servetler, geçmiş günlerle gecelerimiz olan servetler toplanmıştır. Bu hazine bütün hatıralarımız ve tekmil mazimizdir. Hatta yalnız seneler boyunca süren şahsi hayatımızın değil, fakat asırlar boyunca süren milli hayatımızın varlıklarıdır. Bunlar en güzel taşlar ve madenlerden daha kıymetli, daha sağlam, daha bâki, kendi hatıralarımız, içimizde kalan ve susmayan mahrem musikîlerimizdir. Gizli mağarasının zenginliklerine kavuşmak için "Açıl susam, açıl!" demesi kifayet eden bir Ali Baba gibi, hepimiz, unutulmuş sayıldığımız, sanıldığımız köşemizde biraz sükûn ve sükût bulunca, ekseriya sevdiğimiz, ruhumuzu mest eden bir ismi mırıldanmak yetişir, mazimizin tılsımlı kapıları bizim için derhal açılır ve biz bütün aşkımızla aziz hatıralarımızın hepsini birer birer bulduğumuz âleme kavuşuruz.

Bugün eskiden olduğu gibi, mehtabın müstakbel mânâlarla zengin ve taşkın halini artık göremiyorum. Zira istikbalin zengin vaatleri benim için artık parıldamıyor. Fakat bugünkü mehtap yerine eskiden gördüğüm mehtapları hatırlasam bir füsun dünyasında güya ben de "Açıl Susam!" demişim ve sözüm tesirini göstermiş gibi bütün bir ihtişam âleminin tılsımlı kapıları açılıyor ve altın mehtaplar, geçmişte olduğu gibi, tekrar âtinin dolgun, taşkın mânâlarıyla manevileşerek yeniden harikulade kıymetlerle parıldamaya başlıyor. Bugün gördüklerime değil, hatırımda kalan o sihirli mehtaplara baksam onların yine, iri güller gibi açılmış, yerli yerinde, müşfik ve ah! o kadar muhabbetli o eski yüzleriyle parıldadıklarını görüyorum. Mazinin bir mucizesiyle, yazdıklarım bugün gördüklerim değil, fakat hatırladığım mehtaplar oluyor. Onlar, işte hâlâ bu yazdıklarım gibidir!

Bizimle Beraber Yaşayan Hatıralarımız

Hele, sakın, "Bu nasıl çocukluk hatıralarıdır? Bir çocuğun bunları görmesi, duyması, düşünmesi mümkün müdür?" demeyiniz. Bu en haksız bir itiraz olur. Zira çocuk daima bir bütündür. Birer tohum halinde her şeyi görür, duyar, düşünür. Ruhuna ve hafızasına serpilen bu tohumlar onda zaman ile çiçeklerini açar ve meyvelerini verir. Gördüğünün mânâsı kendisine belki senelerden sonra varır. Duyduğunun lezzetleri belki senelerden sonra tadılır. Düşündüğünün neticesi belki senelerden sonra anlaşılır. Zira ölmüş sanılan mazi canlıdır. Onun yüzünü görmekten, huyunu duymaktan, mânâsını tefsir etmekten, vuslatı içinde yaşamaktan ayrılamayız.

İlk zamanlarımızın hatıraları kendi hayatımızın mayasıyla beslenir, bizimle beraber yaşar ve büyür. Bu hatıralarımın üzerinden geçen yıllar içinde nice görüş, duyuş, düşünüşlerim gitmiş, bu ilk hatıralara katılmış ve onların etrafında billurlaşmıştır. Ben onları hayatın değiştirdiği ruhumla daima beslemişimdir. Şimdi tekmil bu hatıralarımı geçmiş yılların, mevsimleri ötesinden görüyorum. Geçen berrak günlerle karanlık geceleri; nazlı ilkbaharlarla içli sonbaharlar tekmil ömrümle beslenmiş bu hatıralarımı elbette bütün gençlikleriyle ve zevkleriyle; bütün tecrübeleriyle ve hüzünleriyle olgunlaşmış ve tatlılaşmış gösteriyor!

İçimde hâlâ canlı bu hatıralar bana şimdi bir sır tevdi ediyor. Yahut, bende esrarlı bir fikrin yerleşmesine sebep oluyor. Diyorum ki hayatı bir rüyaya benzetmek ve onun bir rüya gibi

geçtiğini söylemek az gelir. Çünkü hayat rüyanın benzeri değil, kendisidir. O geçmedikçe, yani ömrümüz devam ettikçe, rüya da baki demektir. Bu rüyamız belki bizden evvel geçmiş olanların bir mahsulüdür. Zira kendimiz de öyleyiz; biz de rüyalarımız gibi, onların eserleriyiz. Rüyalarımız bize onların birer mirasıdır. Zira huyumuz, mizacımız, talihimiz, bizi yaşatan aşkımız ve öldüren hastalıklarımız da öyledir. Arzularımız bize ecdadın gönüllerinden süzülüp gelmiştir. Yaptıklarımız onların hakikate geçen birer hatırasıdır. Ölmüş olanlarımızın bizde canlı tesirleri vardır. Onlar hafızamızda, vücudumuzda yaşayarakbize daima ima eder, söyler, nasihat eder, yol gösterir, emir verirler. Onlarla münasebetimiz, ömrümüzün belki en emin mazhariyeti, selameti, lezzeti, serveti ve bir dereceye kadar, ebediyetidir. Bizim asıl koruyucu meleklerimiz belki bu inandığımız ölülerimizdir. Belki başkalarına çarpan garabetlerimizin çoğu da onlara uymak rahatı içindir. Hatta bu rüya ve hakikatle dokunmuş olan dünyada başımıza gelen şeylerin çoğu bile başkalarının belki biz doğmadan evvel görmüş oldukları rüyaların kuvvetleriyle harekete geçer ve hatıralarımız gibi onların artıklarından ibarettir. Belki de bunun içindir ki biz içimizdeki rüyaları daima hakikatle karıştırırız. Zira hakikatte mevcut olmayan bir şeyi görmemizin, hatta rüyada bile görmemizin ihtimali ve imkânı tasavvur edilemez. Bu hakikat ve rüya ile dokunmuş olan dünyada tahayyül ettiğimiz bir şey bizde ve demek ki kâinatta mevcuttur. Zira bütün icatlarımız hakikatte mevcut şeylerin keşfinden ibarettir. Hayat imkânlarla doludur. Fakat ağaçların olgun meyveleri gibi koparıp toplayabildiklerimiz ancak bu mümkünlerdir.

Ölülerimiz ve onları hatırlayan ve devam eden bizler birbirimize o kadar komşuyuz, o kadar yakınız; hayatı dün terk etmiş olanlarla onların içimizde yaşayan hatıralarına ve kısmen de hayatlarına devam eden bizler o kadar iç içe geçmişizdir ki yeryüzünde ölülerimizin birer gölgesi olduğumuzu söyleyebiliriz. Ölüm ve hayat çok kere öyle birleşiyor ki hayatın nerede bittiği, ölümün nerede başladığı pek de belli olamıyor. Bunların ikisi de aynı bir rüyaya, bir hulyaya, bir yokluğun varlığına benziyor. Ölüm hayatın içine daha solgun bir nevi hayat, yahut

bir hatıra halinde geçiyor ve böylece ölümün içine de bir parça, bir nevi hayat girmiş oluyor. Birer sairfilmenam gibi yaşadığımız hayatın bittiği sanılan yerde açılan ve hayatın bir nevi devamı olan şuuraltı âlemi başlıyor. Hayat ve ölüm o kadar aynı bir şeye benziyor ki her uyanış belki rüya içinde bir başka rüyaya geçiştir. Her dağılış belki bir halden başka bir hale, daha rüyalı, hatıralı, uhrevi bir halete geçiştir. Hayat o kadar ölümün devamıdır ki üstü örtülmüş bir ölümden ibarettir, denilebilir. Ölümün de bir nevi örtülmüş hayattan ibaret olabileceği gibi. Çünkü ölünce de büsbütün mahvolmuş ve her makamda unutulmuş olmuyoruz. Bizden kalan hatıralar vardır. Mütemadiyen kucaklaşan ve iç içe geçen yoklukla varlık birbirinden kolay kolay ve hele büsbütün ayrılamıyor.

Boğaziçi'nin, garip bir füsunla, üstlerine ışıklar dökülmüş menekşe renkli sularında yüzen o hulyalı ve yumuşak kayık ve sandal kafilesinde; o hep aşkı ve datissılayı söyleyen; inleyen, haykıran sesler karşısında; o karşılıklı aşklarla tutuşmuş bakışlar arasında; güya ancak hareketsiz kanatlarla yavaş geçen bir zaman içinde; ben o geceleri yaşarken bile onlardan bir rüya hissi alırdım ve bütün tecessüs ve tahassüsle yaşanmış o saatlerden hafızamda ancak bir rüyanın izleri olan tatlı, gayet tatlı bir yâd kalmış. Öyleyse o canlı gecelere birer rüya demek doğruymuş!

Hâlâ daha, Boğaziçi sularındaki esrarlı mehtapları gördüğüm zaman, bilmem nasıl oluyor da, onları şimdiki neşesiz gözlerimle değil, kendilerini eskiden beraber görmüş olduğum annelerimin gözleriyle birlikte seyrediyormuşum ve onların hazlarını biraz daha temdid edebiliyormuşum gibi oluyor.

Eğer ölümümüzden sonra da, başka dünyada ve başka unsurlar içinde, burada yaşanmış ömrümüzü hatırlayabilmemiz mümkün yahut yeni bir hayata doğmamız mukadder olsa burada geçen bütün ömrümüzü de yine bir rüya gibi hatırlayabilecektik. Öyleyse bütün hayatımıza da bir rüya demek doğrudur!

Bazen vücudumuzun hep sathında kalan aklımız rüzgârlarla oynaşan bir ışık gibi, hayatla güler, eğlenirken, daha dikkatli ve içli olan asabımızla duyduğumuz aklımızın belki al-

madığı, belki lakayt kaldığı gizli bir hakikattir: sular mırıltılarla göklere varır; gökler yıldızlarla sulara karışırken ve biz bu güzel gecede en sevdiğimiz vücutların ve ruhların arasında hayatın en emin nimetlerini tattığımız bir anda; ruh, varlığının havasında belki her zamankinden coşkun bir lezzetle uçarken; güya büyümüş, genişlemiş ve bu yüzden her zaman duymadığımız bir boşlukla temasa gelmiş gibi, birden içine girdiği bir boşlukta sendeler ve yerlere düşer. Çok kere ruhumuzun en rahat, en sakin bulunduğu bir zamanda, mesela uykumuz arasında birden uyanmış, düşünürken; yahut, dünya güzelliklerinin böyle harikulade bir açılışını seyrederken duyduğumuz bu his sanki aklımızın gafletini giderir, gözlerimizin bağını çözer, heyecanımızın seviyesini yükseltir ve zihnimizde havadaki en ufak işaretleri, sükûttaki en gizli imaları, hayattaki en küçük sırları, hatta, sönmüş birtakım gözlerin hafızamızda kalmış bazı bakışlarını bile tefsir etmeye kadir olacak bir lahuthilik peyda olur. Bir hakikatin vücudunu sezeriz. O bize bir şey söylemeden biz onu anlarız. Bir boşluk içinde yüzdüğümüzü, bir boşluk üzerinde uçtuğumuzu, geçen zamanlarımızın altında bir âdemin gizlendiğini teselli kabul etmez bir çaresizlik ve başımızı uçurumlar gibi döndüren bir derinlikle duyarız.

İstanbul'dan, İstanbul'un manzaralarından, sularından, kayıklarından bahseden şair:

Cedvel-i sîm içre âdem binse bir zevrakçeye,
İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına

diyor. Şair bir mübalağa zarafeti içinde mekânsız görünen bir şeyi söyleyivermekle kendisine belki tehlikesiz görünen bu hayal ve teşbih içinden haberi olmadan açtığı bu tehlikeli kapıdan, bize uzak ve karanlık hakikatin sırlarını göstermiş oluyor. Nedîm'in bu güzel mısraları daima rikkatime dokunur. Zira onun söylemek istemediği bir şeyde ihtiva ettiklerini duyuyorum. Böylece, bir kayığa binsek âdemin de ta yanına gidilebileceğini sezmiş oluyoruz. İnsan bu durumdan geçen, giden zamanın bir boşluk, bir yokluk üstünde aktığını, kaydığını, yüz-

düğünü ve kendisiyle beraber bizi de bir gün sürükleyeceğini duymak ve düşünmek hüznüne dalıyor ve başı dönüyor.

Gerçi bu akan sular üstünde, onlarla birlikte süzülen o kayık ve sandal kafilesinin mehtabın altınlarına dalarak ve yaldızlanarak geçişlerini; o sularda bir sır arar gibi dolaşmalarını; öteye beriye ilişerek inişlerini; dönerek tekrar yukarıya çıkışlarını ve gönlünden coşarak ruhları dolduran o anlatılmakla doyulmaz saz seslerini –içimi yoklasam– hâlâ daha yeni görmüş, yeni duymuş gibi canlı ve taze hatırlıyorum. Fakat bazen bana dün gibi görünen bu geceler bazen de asırlarca evvel geçmiş kadar eski, yıldızlar kadar uzak görünüyor!

Zira gençlikte önümüzde âtinin bitmez mesafeleri gibi serilen bütün zamanlar bilakis elimizden ne kadar çabuk geçiyor! Fakat hamdolsun ki hızla geçen bütün zamanlar, hafızamız için kaybolmadan, ancak önümüzden geçerek ardımızda kalmış gibi gidip mazide yine hatırımızda kalan uzun mesafeler teşkil ediyor. Bütün bu uzak mesafelerdir ki insana hâlâ daha dün gibi hayır! Hâlâ daha geçmemiş gibi, hâlâ daha değişmemiş kalarak, hatırdan ancak yavaş yavaş uzaklaşıyor! Zira zaman geçtikçe gözlerimizin kucaklayabildiği mesafeler artıyor! En son zamanlarımız daima gidip en eski zamanlarımıza kavuşuyor! Öyle ki insan yaşlansa da kendini yine geniş zamanların uzun mesafeleri içinde duyuyor!

Bu musikîleri dinlerken zevkim kendinden hiç emin değildi. Fakat insan ne yapsa Boğaziçi mehtaplarında başına vurmuş ve kalbine çarpmış bu sihirli sazdan, bu nazlı seslerden artık bir daha büsbütün kalkınamıyor, kurtulamıyor. Menekşe renkli bir havayı bir gümüş ziya ile aydınlatan bu mehtaplardan; bu ezeli bir lezzetle mırıldanır sanılan mor sulardan; bu her biri güya güzelliğin sonuncu bir tesiriyle duyulan saz ve hanende seslerinden bir renk, bir şive, bir üslup, meğer, benim haberim olmadan, durmadan ruhuma işler, siner, sızar ve hafızamda birikir, toplanırmış. Zaten ben bunu bir rüya içinde duyar gibi büsbütün sezmiyor değildim...

Ben, âtinin vereceği mânâlarla dolu bu şeyleri o zamanlarda çözüp açamayacağımı bilerek, kim bilir, belki de bir gün, vadesi, zamanı gelince, anlayıp anlatabileceğimi belki tahayyül

etmiş, belki de gizlice ummuşumdur. Fakat bunun için en çok zamanın yardımına ihtiyaç olduğunu duyuyordum.

Şimdi bu geceler üstünden, Boğaz'ın çabuk akan suları kadar çok zamanlar geçti. İştirak ettiğim bu mehtaplar üzerinden kırk yıllık bir zaman geçti. *"Bâki kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş!"* İşte kırk senedir ki hafızamda bu aksisedaları duyuyorum. Bugün âti, bu geçmiş zaman ile bir maziye dönünce ve bu şeyleri gelecekte değil, geçmişte görünce, anladım ki çocuklukla gençlik arasındaki en hisli mevsimlerimde duyduğum bu sesler, sazlar ve sözler, vaktiyle o kadar hevessizce dinlediğim ve taraftarları olmadığını sandığım halde, haberim olmadan, tohumlar halinde, hafızama yerleşmiş! Meğer ben için için onlara hak verecek, sadık kalacakmışım ve onları içimde bütün hulyalarımla besleyecekmişim! Meğer vaktiyle, imansız gözlerle süzmüş, aşksız bakışlarla seyretmiş olduğum bu şeyleri aziz hatıralarımızın ziyaretlerini kabul ettiğimiz saat, yani bir eşref saatte, geviş getiren mahluklar gibi hatırlayarak, o manzaraları tekrar görüp o hisleri tekrar yaşayınca, içimde haberim olmadan kalan bir şiir nüvesini teşkil ettiklerini duyacakmışım! Meğer böylece artık onları kısmen olsun kavramak ve hatta anlatmak mümkün olabilecekmiş! Meğer nihayet bu mevsimleri gelince onlar açılarak çiçeklerini ve meyvelerini vereceklermiş! Hatta, bunca yıldır hatırımda ömürlerini sürmüş olan o seslerin ben şimdi bir nevi esiri olacakmışım! Zira meğer artık yegâne istediğim bu hatıraların mehtaplarını ve gölgelerini, sazlarını ve sözlerini ve sükût içinde devam eden seslerini duyurabilmekten ibaret olacakmış! Meğer ben artık içimde açılan bu hatıralar halindeki hislerin sadece ve elimden gelen bütün ciddiyet ve itina ile bir kâtibi olacakmışım! Meğer bütün duyduğum ve yazdıklarım işte gizlice bunca hatıralarımla beslenmiş olan bu eski şeyler olacakmış! Meğer bütün bu "mehtap"ları hâlâ daha güya içimde hapsolmuş gibi duyarak ve onları benden azat edecek kadar söyleyip anlatamamış olduğumu sanarak bu ihtiyaçtan uzun bir zaman kurtulamayacakmışım!

Fakat, kendi zevkime uyarak, bir eski zaman nakkaşı gibi, bu sahifeler üstüne eğilmiş, hafızamda yaşayan renkleri ve şekilleri bu kâğıtlara hakk etmeye, sesleri ve sözleri bu yazılar-

dan duyurmaya çalışmakla ne kadar iyi ettiğimi anlıyorum. Zira onların bende hâlâ süren bir varlıklarına –tabii ve maddi şeylerde görülen kati bir samimiyetle– delalet etmekle bir nevi hayatın devamına yardım gibi kudsi bir vazife ifa ettiğimi duyuyorum. İnsan medeniyetinin gayesi hayatın her türlü inkişafını korumak olduğu gibi hatta maksadını o kadar belli etmeyen tabiatın bile kendi gizli medeniyetiyle buna doğru gittiği görülür gibi oluyor. Zira her hayat bir izan ve vicdan değil midir? Bir medeniyeti anlamak için bir imkân ve ona yaklaşmak için bir merhale sayılmaz mı? Azametli kâinatın bir kısmında her şey sanki o kadar hayat imkânlarını korumak için kurulmuş gibidir ve sırtlarını güneşe ısıta ısıta dönen kürelerde her şey o kadar hayatın devamı için tanzim edilmiş gibidir ki tabiatın da, toprağın da, her canlı mahlukun da taptığı ancak bu "hayat"ın hepsinin ve her şeyin Allahı olduğu görülüyor. Onu her nerede olursa olsun, velev ki bir parça olsun, sıyânet medeniyete edilecek hizmetlerin belki en hakikisi ve büyüğü gibi gözüküyor.

Şimdi, akan sular, geçen zamanlar ve onlarla birlikte sürüklenen bütün şeyler gibi ben de geçip gitmeden evvel, vaktiyle zevklerine iştirak edemeden muhabbetsiz ve isteksiz bakışlarla süzmüş olduğum bu şeyleri velev birer an aksetmiş olduğumu hatırlayarak, bu âlemin benim hatıralarıma girmiş izlerini ve gölgelerini, maziden çiçekler koparır gibi, birer birer toplayarak, bu sahifelerin demetini örmek istedim. Sözlerimizin içinden herhangi bir musikî duyulabilirse bunun içimizde uzun müddet beslemekle sahibi olmaya hak kazandığımız bir ahenk olacağına emniyetim vardı. İşte size bahsettiğim bu eskiden susmuş sesleri içimde uzun müddet duymuş ve dinlemiş ve beslemiş olduğum içindir ki onların gönlünden tüten ve coşan mânâ ve edalarından bir kısmını size belki duyurabildiğime ihtimal verebiliyorum. Onları bu ümitle, bir müddet daha yaşatabilmek için elimden gelen bütün dikkat ve itina ile, bir eski zaman nakkaşı gibi, bu beceriksiz satırların içlerine ve aralarına hakk ve nakşetmek; bir eski zaman işçisi gibi, bu acemi cümlelerin aydınlıkları ve karanlıkları arasına örmek ve işlemek ihtiyacını duydum.

Hatıralarımızın Zaman İçinde Devamı

Vaktiyle, mehtap gecelerinde, Boğaziçi'nin garip bir füsunla üstlerine ışıklar dökülmüş menekşe renkli sularında yüzen o parıltılı, ahenkli ve aşklı kafilenin bugün ancak kendisini görmüş olanların hafızalarında kaldığını, yoksa enkazının bile maddeten çürümüş ve dağılmış olacağını biliyorum.

O sazlar, o mehtaplardan; o kayıklar, o sandallardan; o hisler, o seslerden; o şiveleri yeni halavetler ve cesaretlerle açılan hanendelerden; o mızrapları tellere zafer edalarıyla vuran musikî üstatlarından; o beylerle hanımların aralarındaki nazari aşklardan; o birbirlerine kavuşan bakışlardan bugün hiçbir eser, hiçbir nişane kalmamış olduğunu biliyorum.

O sazlar, o sazendeler; o gazeller, o hanendeler; o hanendelerin mukaddes aletler gibi yüksekte tuttukları ve arada bir sanki vecde gelir gibi çaldıkları tefler; o coşmuş bülbüller gibi ısrar eden seslerin yerinde; ve o saz, mehtap ve aşkla kendilerinden geçmiş insanlar; o hulya mahluklarına benzeyen kayıklar ve sandallar; o süslü, beyaz baş örtülü ve bakışları gökleri, mehtabı, suları şahit gösterir gibi mahcup kadınların yerinde bugün ancak hafızasız ve hatırasız suların aktığını biliyorum.

Hayat ve zaman Boğaz'ın hafızası ve hatırasız suları gibi akmış, geçmiştir. Ve o şarkılar, o duygular, o şekiller, o süsler, o eller, o gözler, o saçlar, o dudaklar, o hulyalar, o bakışlar da büsbütün geçmiş, silinmiştir. Bütün o âlemin tekmil unsurlarıyla bir daha buluşmamak üzere ayrılmış, toplanmamak üzere dağılmış olduğunu biliyorum.

Fakat bütün bunları yalnız aklımla idrak ettiğimden ancak eksik ve kifayetsiz bir ilimle bilmekteyim. Bu malumat ve emniyetime rağmen, vaktimin müsait olduğu ve asabımın yorgun olmadığı zamanlarda, kendi kendime sussam o eski zaman içine varmak yahut onu kendimde duymak imkânını da kolayca buluyorum.

O mehtap gecelerinde akan, fakat aktıkları belli olmayan, üstlerine garip bir füsunla ışıklar dökülmüş menekşe renkli sularda kayan fakat kaydıkları belli olmayan o gölgeden yapılmış yumuşak birer hayal ve musikî aletine benzeyen yüzlerce sandal ve kayığın teşkil ettiği kafile güya kayıkçıların iradelerine ve küreklerine değil de yalnız suların akışlarına uyuyor gibi, o kadar sessizce Kalender'den İstinye önlerine; İstinye önlerinden Körfez'e; Körfez'den Bebek koyuna kadar sürüklenir ve her yanından muttasıl topluluğundan ayrılan veya ona yeniden katılan yahut onun içinde yer değiştiren kayık ve sandallarla o kadar açılıp kapanır gibi olurdu ki onu suların narin vücudunu okşadığı ve kâh açıp kâh kapadığı ve nazlı bir kayış ve akışla, gizli köklerinin üstünde, başı Kalender'den Bebek koyuna kadar inen, sonra, yavaşça, yine geriye dönen kocaman bir nilüfer gibi hatırlıyorum.

İçindeki insanlar ve varlıklarla birlikte bütün o parıltılı, ahenkli, alayişli kafileyi, usulleri, âdetleri, sözleri, zevkleri; taşan, mırıldanan, haykıran sesleri; ruhlarının en derin heyecanını duyurmak isteyen hanendeleri; hanendelerin mukaddes aletler gibi yüksekte tuttukları ve arada bir sanki vecde gelir gibi çaldıkları tefleri; musikî, mehtap ve aşkla kendilerinden geçmiş olan beyleriyle ve süslü, beyaz baş örtülü; bakışları, gökleri, mehtabı, suları şahit gösterir gibi mahcup hanımlarıyla, bütün bir medeniyet taşıyan yani binlerce insanın gönüllerini tatmin ve fikirlerini ikna eden bir hayat nizamından doğan o kafileyi, o nilüferin üstlerine garip bir füsunla ışıklar dökülmüş menekşe renkli sular üstünde sessizce açılıp toplanışlarını ve suların ahengiyle parıltılar içinde yavaş yavaş akışlarını o kadar canlı hatırlıyorum ki şimdi hâlâ bütün hususiyetlerini görüyor, hâlâ bütün seslerini işitiyor, hâlâ bütün hislerini duyuyor gibi oluyorum.

Yeni açılan gözlerimden bütün ruhuma o derin geceler öyle dolmuş, o birbirlerine uzaktan aşklı bakışlarla kavuşan gözler hafızama öyle hakk olmuş, o mehtabın ve sükûtun füsunları kalbime öyle sinmiş, o musikînin ve hanendelerin sesleri ve suların fısıltıları içindeki bütün o sihirli ve parıltılı kafileden bende öyle derin bir iz kalmış ki bugün onların bende ömürlerine hâlâ devam ettiklerini görüyor, böylece, onların hâlâ ölmemiş olduklarını da biliyorum. Bu sesler hafızamda hâlâ susmadığı içindir ki onları böyle hâlâ duymaktayım. Bu manzaralar içimde hâlâ yaşadığı içindir ki onları böyle hâlâ görmekteyim.

Kendilerinden bana gerek bende kalmış zerreleri sayesinde bütün bunlar bende nasıl hâlâ daha yaşıyorsa ve şimdi bu sahifeler üstüne eğilmiş, bir eski zaman nakkaşı gibi, bu kâğıtlara hakk ve nakşetmek istediğim nasıl bende hâlâ daha canlı olan renkler ve şekillerse; bunlardan duyurmak istediğim nasıl daha hâlâ dinlediğim sesler ve sözlerse; izanım ve vicdanımda nasıl bu şahadetle onların bendeki varlıklarını koruyarak içimde ve etrafımda onların devamına delalet etmek isteği varsa tıpkı böylece tabiatın her hayatı gizlice koruyan medeni bir yüzünde ve meçhul bir sahasında onları yaşamakta devam ettiren bir kuvvet ve hatıralarını saklayan bir varlık bulunduğuna ve böylece onların bizim hatıralarımızdan ayrı bir muhit ve mahfaza içinde de, başka istikametlere doğru hayatlarına devam ettiklerine inanıyorum.

Ben şimdi bütün o mehtapların birer birer sönmüş; ruhlarının ve aşklarının daüssılasını söyleyen bütün o ağızların birer birer susmuş, bakışlarıyla birbirlerine kavuşan bütün o gözlerin birer birer kapanmış, mehtabın, musikînin ve aşkın lezzetleriyle çarpan o kalplerin birer birer durmuş ve o gecelerin vecdinde kendilerinden geçmiş bütün o insanların birer birer ölmüş ve toprakta açılan çukurlara gömülerek birer birer çürümüş ve bütün varlıklarından ancak –toprakta daima en sona kalan– hatırasız birer parça kemik kalmış olduğunu bir türlü düşünemiyorum.

Şimdi, hatırımda, akan o hafızasız suların manzarası şuurumda geçen o zamanın idrakıyla birleşiyor, bu akan su ve geçen zaman birbirine karışarak bir tek unsur oluyor.

Ve, aralarında benim bulunmadığım bir gece, belki mehtabın bütün elmaslarıyla en çok parıldadığı, kadınların sanki bir tek gezinti için değil, güya bir ebediyet için hazırlanarak en süslü bulundukları; sazın neşesiyle en ziyade coştuğu; hanende seslerinin en gür çağladığı gönüllerin en vefalı aksisedaları dilendiği, hayal ve hakikatin en derin bir vuslata erdiği; başların en fazla döndüğü; ruhların en mest ve en mesut oldukları bir gece.

Boğaziçi'nin üstlerine garip bir füsunla ışıklar dökülmüş menekşe renkli sularının narin vücudunu okşamaya alışkın olduğu o kâh açılıp kâh kapanan ve nazlı bir akışla Kalender'den Bebek koyuna kadar yayılıp yine toplanan o yüzlerce kayık ve sandaldan hâsıl olma büyük su ve şiir çiçeği, o ışıklarla parıldayan musikî ve mehtap nilüferi, her zamanki bütünlüğüyle, mütevekkil ve kendinden geçmiş haliyle, ezeli bir lezzetle suların keyfine göre yüzerek Bebek koyuna gelince,

Bilmem hangi bir büyüye tutulup da birdenbire tılsım bozulmuş gibi, yavaşça bütün köklerinden kopup sürüklenerek –daha aşağılara inildiği rivayet olunan eski ihtişamlı mehtap gecelerinde olduğu gibi– yalnız Kuleli karşısına, Çengelköy körfezine, Beşiktaş açıklarına, Kızkulesi önlerine kadar değil,

Fakat, buralarda da tutunamayarak, daha aşağılara; limanımızdan ayrılarak, daha pek uzaklara; göklerden dökülen ışıklar ve onlarla mehtaplanan menekşe renkli sular arasında dünyanın üstünden kayarak, artık bir daha dönüp geriye gelinmesi imkânsız diyarlara; bu suların ve havanın dışında açılan yabancı bir iklime geçerek, başka âlemlere; bizden ayrılmış bir zaman içinde kalarak, boşluğu dolmaz mesafelerin sonsuz süzülüş ve akışına; bizim maddiyatımızın öte tarafında kalan bilinmez bir unsura erişerek ve açılarak, gittikçe büyüyen halkası içinde yüzmeye; havalanarak, gittikçe genişleyen ufku içinde uçmaya koyulmuş olduğuna,

Ve bütün içindekilerin, hafızamda yaşayan hatıralarında olduğu gibi, şimdi orada ömürlerine ve seyahatlerine devam ettiklerine; o mehtapların hâlâ parladığına; o sulardaki sandal ve kayıkların hâlâ yüzdüğüne; o içindekilerin birbirlerine hâlâ iştiyakla bakıştıklarına; ve o sihirli sazın, o coşan hanendelerin, o aşklı şarkıların, o vefalı aksisedaların, bütün o zamanın daüssılasını söyleyen o sevdalı seslerin hâlâ duyulduğuna inanıyorum!

Başka Dünyaların Bizden Görebilecekleri

Zaman dediğimiz ve kendine mahsus bir cismi olmayan o evveli ve ucu bulunmaz mesafe içinde bütün günlerimizin bir dünü ve sonuncusundan maadasının da, bir yarını vardır. Fakat zaman dünü bugünden, bugünü yarından ayıramaz. Çünkü o hep devam eden bir şeydir. Geçen ancak biziz ve her şeydir. Zaman birdir ve ebediyettir. Biz yaşadığımız zamanı ancak kendimize göre mazi, hal ve âti diye üç kısma ayırıyoruz. Fakat zamanın böyle bölünmesi keyfidir. Zamanı maziden ayıran hiçbir fasıla yoktur. Madem ki geçen bir zaman yoktur; her "zaman" bir mazi olmuştur ve yine maziye dönecektir. Madem ki her hal ve her istikbal de âtide bir mazi olacaktır. Madem ki her neslin de bir mazisi vardır. Fakat bu, bir ve aynı değildir. Zaman içinde, mazi diye, muayyen bir devre verilecek bir isim, bir zaman parçası yoktur. Evvelki gün geçmiş neslin âti dediğine biz bugün mazi diyoruz. O neslin mazisi, hali ve âtisi bizim için hep birden mazi olmuştur. Kendi içimizde hâlâ yaşadığını duyduğumuz bir zaman parçası da bizim için hâlâ yaşadığımız bir hal demektir.

Kâinatın bütün mesafeleri, mecburi olarak, bir zaman içinde mevcuttur. Diğer yandan da, eğer mesafeler olmasa, zaman sanki nerede bulunabilirdi? Mesafenin herhangi bir parçası ancak bir zaman içinde görülebilmiştir. Aynen herhangi bir zaman parçasının da ancak bir mesafe içinde görülebilmiş olduğu gibi. Mesafe ve zaman bir gölge içinde birleşiyor, toplaşıyor ve ancak ikisinin birleşmesini bir nevi mevcudiyete malik görebili-

yoruz. Zamana bir yüz tasavvur ettiğimiz anda onu ister istemez maddi olmayan bir manevi mesafe gibi tasavvur ediyoruz. Zaman zihnimizin mesafesidir. Her cisim mesafe içinde olduğu kadar zaman içinde uzar, başı imtidat içine yükselir, ayakları mesafe içine dalar. Mesafe gözle görülen zaman demektir.

Buradan geçmiş bir zaman bitmiş sayılmaz. Bunun aksine olarak buradan geçen zamanın barındığı manzaralar ve hayatlar burada bitmeyerek başka âlemlere de geçer. Dünyamızın dışında hiç bilmediğimiz kanunların cari olduğunu anlıyoruz ve kendimizin de onların mütemadi tesirlerine tâbi olduğumuzu duyuyoruz. Bizim de manzaralarımız ve tesirlerimiz yaşadığımız ve geçirdiğimiz zamanla muhakkak etrafımıza dağılmakta ve etrafımızdan duyulmakta ve görülmektedir.

Devrimizin büyük şairi Yahya Kemal'in milli musikîmizin piri Itrî'ye dair şiirinin sonunda:

Belki hâlâ o besteler çalınır
Gemiler geçmiyen bir ummanda

diye ifade ettiği bu hakikattir. Belki birçoklarına bu kanaat bir şairin hayalinden ibaret görünebilir. Halbuki yeryüzünde ruhlarımızın kimsesizliğini ve faniliğini bin bir misalle gösteren ilmimiz çok kere de yine kalplerimizin şiirini ve imanını tasdik ediyor.

Dünyanın üstünden bir nevi hafızası gibi taşan, ayrılan ve boşluğa yayılan bir zamanın hususiliğinde, bizce meçhul bir unsura intikal ve belki de olduğu gibi harice intikal eden bir yüzünde, yani, hakikatin bir başka varlığında, bizden uzaklaşmış olan zamanın şimdi hafızası olmuş diyebileceğimiz bir mesafede, bizden, geçmiş bir zamanın şimdi geçtiği bir noktada, geçmesine imkân olmayan bir zamanın devam eden manzarası içinde, uçsuz bucaksız kâinatta bizden uzak zamanlara yani mesafelere kaymış olmasına rağmen bütün o nağmelerin hâlâ duyulduğu ve bütün o mehtap ve saz kafilesinin hep birden, tıpkı hafızamızda yaşadığı gibi, devam ettiği de bir hakikat olmalıdır.

Başka yıldızlardan bize gelen ışıkların ancak birkaçından maadası en az otuz beş, kırk senede geldiği gibi, yazık ki bizim

erişemeyeceğimiz noktalarda bizim hayatımızdan otuz beş, kırk yıl evvel ayrılmış, küremizin kabuğundan çıkmış olan bu manzaralar, yeryüzünde bizim ölmüş dediğimiz bu insanlar, susmuş dediğimiz bu sesler, sönmüş dediğimiz bu ışıklar, bütün hatıralarıyla bizim içimizde hâlâ yaşadıkları gibi, kâinat içinde de, bizden geçmiş fakat kendinden geçmemiş bir zaman içinde devam ederek şimdi orada görülmekteler ve duyulmaktadırlar.

Nasıl ki nice sönmüş yıldızların aydınlıkları devam etmektedir, o gözler de bugün kapanmıştır, fakat saldıkları bakışları hâlâ devam ediyor; o ağızlar bugün susmuştur ve o aletler de bugün kırılmıştır fakat saldıkları sesler ve besteler "zaman" dediğimiz mesafelerin hayatına benzeyen bir varlığın başka bir noktasında muhakkak devam etmektedir.

İtikadımca hayale en ziyade durgunluk verecek şey şimdilik sayılarını bilemediğimiz ve aklımıza sığdıramadığımız dünyaların çokluğu yahut bunların bizimkine nispetle o şaşılacak büyüklükleri değil fakat en büyüklerinin bile içinde ancak bir zerre teşkil ettikleri ucu bucağı bulunmaz boşluğun genişliği ve o toz zerrelerinin aralarındaki mesafelerin aklı bozan uzunlukları yahut genişliklerdir. Havsalamızın alamadığı bu boşlukları saniyede üç yüz bin kilometre kateden yıldız ışıkları bu inanılmayacak suretleriyle bazen yüzlerce asırda aşamıyorlar. Dünyanın vücuda gelmesinden evvel yola çıkmış ışıklar arasında bize hâlâ daha erişememiş olanları vardır.

Bu her şeyin kaybolur gibi olduğu ve kaybolan her şeyin bulunur gibi olduğu boşluklarda, köklerinden kopmuş şuursuz ışıklar, maddi bir varlıkla, sairfilmenamlar gibi, asırlarca başıboş dolaşıyorlar. Belki yüz milyon ziya senesinden beri aynı talihe koşan bu ışıklar bir türlü yollarını bitiremeyerek bunların bazısı geçtikleri mesafelerin uzunluğundan artık dermansız ihtiyarlar gibi takatten düşmüş, halsiz gözüküyorlar.

Bu tavsif edilmek için dünya dillerinde sıfat bulunamayacak manzara karşısında Pascal'ın meşhur cümlesi, *"Le silence éternel de ces espaces infinis m'effraie!"* ("Bu sonsuz mesafelerin ebedi sükûtu bana dehşet veriyor!" gibi bir şey) yeryüzünde beşerin gönlünden kopmuş sözlerin muhakkak en müessirlerinden biridir!

Gökleri bütün hayretimizle seyrettiğimiz gece muayyen bir zaman içinde gözlerimizin kucakladığı hakikatin bildiğimizi tasavur ettiğimiz maddi ve dünyevi hakikatle hiçbir münasebeti kalmamış gibidir. Zira havaya bakınca bir saniye evvelki ayla birkaç dakika veya birkaç saat evvelki küreleri, birkaç sene evvelki yıldızlarla birkaç yüz asır evvelki samanyolunu –yani bunların bize gelen ışıklarını– aynı an içinde ve hep beraber kucaklar ve mesafeler arasında bu kadar ayrı olan zamanları hep birlikte görürüz. Hele müneccimlerin göklerde gezdirdikleri teleskop bir milyon sene evvelki bir maziye dalar. Onun büyüyen, derinleşen gözleri beşer idrakını altüst ederek, birkaç dakika evvelini birkaç sene evveliyle ve kırk yıl evvelini kırk asır evveliyle karıştırır. Aynı zamanda ve hep birlikte gördüğü şimdiki, geçmiş ve geçeli asırlar olmuş zamanların salkımları ve bunların boşluğa saldıkları ışıklarıdır.

Zaten her gördüğümüz böyle aldatıcı ve şaşırtıcıdır. Bu göklerde parlayan ışıkların çoğu hâlâ mevcut bir hayattan fışkırıyorsa bunların bir kısmı da artık sönmüş ve bir hayal olmuş birer âlemden vaktiyle kopmuş ve bugün şahadet ettikleri hayat artık mevcut olmayan, hatta, mevcut olmayalı belki asırlar geçmiş ve kendileri onun yalnız mazisini gösteren kopuk birtakım ışıklardır. Demek onların da söyledikleri ancak birer hatıradan ibarettir. Fakat demek ki bu hatıralar maddeten boş olmayan boşluklar içinde maddeten mevcut ve bir nevi kopmuş hayatı, canı, varlığı olan bir şeydir. Bu ışık yıldızından ayrılalı ve onun membaı söneli belki asırlar geçmiştir, fakat bu asırlarca zaman evvel yıldızından düşmüş ve bir sairfilmenan gibi başıboş dolaşan aydınlığı biz yine görüyoruz.

Böylece içinde yüzdüğümüz güya iç içe geçmiş iki kâinat vardır. Bunlardan belki ancak birine maddeten hakiki diyebileceğiz. Ötekiyse boşluk diyebileceğimiz mesafelerde ölmüş diyebileceğimiz yıldızların hatıraları diyebileceğimiz ışıklarından ve yoklukların varlıklarından toplanan bir âlemdir. Bu ziyaların arkalarında, membalarında artık hiçbir hakiki varlık kalmamıştır. Göklerin resmini alan bazı aletlerin tespit ettikleri resim bugün mevcut yıldızların ve yıldız zümrelerinin yanı sıra ölmüş yıldızların belki milyonca asırlık ihtiyarlayan ışıklarınınkidir. Kendileri yoktur fakat biz bu kadar evvelki mazilerini görebiliyoruz.

Biz, geçmiş bir zamanımızı hatırlar, fakat yeniden göremeyiz. O, bizi geçerek, daha öteye gitmiştir. Fakat daha ötede bulunan başka kürelerinse bizden görebilecekleri ancak bu geçmiş zamanların manzaraları yani bizim hatıralarımızdan ibarettir. Küreler arasında sonsuz boşluklarda dolaşan zaman içinde, görülebilen, duyulabilen ancak böyle mazinin ışıklarında barınan ve yaşayan hatıralarımız olabiliyor.

Bizim başka yıldızlardan ve başka kürelerden görebildiklerimiz ve görebileceklerimiz ancak böyle mazilerinin ışıkları ve varlıkları olabileceği gibi semavi mesafeler arasında pek kısa sayılacak otuz beş, kırk senelik bir ziya mesafesi içindeki başka dünyalar da bizden ancak bu kadar zaman evveline görebilirler.

Eğer güneşin etrafında dönen bizim karanlık küremizden o haricin bir manzara görmesi tasavvur edilse, başka bir yıldızın etrafında dönen pek medeni bir küreden, yani bizim gibi bir toz zerresi üstünden belki bizimkinden eski ve zeki bir medeniyete, bizimkinden derin ve tecrübeli ilimlere ve fenlere sahip olan bizden kabiliyetli ve dirayetli mahluklar arasında bizimkilerinden keskin gözler ve dürbünler bizimkilerinden daha çok ilerlemiş ve aletlerle birtakım müneccimlerin bizim dünyamıza baktıklarını hayal edecek olsak tahmin edemeyeceğimiz kadar kuvvetli teleskoplarla yahut bunların hizmetini gören başka aletlerle onların bizden görebilecekleri olsa olsa ancak kendi uzaklıklarına tekabül eden kırk yıllık bir zaman evvel buradan yola çıkmış ve nihayet kendilerine değmiş olan bir manzaramız yani bugün çoktan hatıraya inkılap etmiş bir hayatımız olabilir.

Eğer bu müneccimleri bize otuz iki ziya senesi uzakta olan Pollux yıldızının etrafında dönen bir kürede farz etsek, onlar bundan yalnız sekiz sene evvel kocaman dürbünlerini dünyamızın yüzünde dolaştırırken Boğaziçi üzerinde gezdirdilerse kendileri de tıpkı mehtap gecesinde Körfez'deki yalısından elindeki dürbünle saz kafilesini seyreden Safa Efendi'nin gördüklerini görmüş olacaklardır. Bu manzara otuz iki sene evvel yola çıkmış olmasına rağmen gözlerinin karşısında cereyan ettiği için kendilerine bir "hal" gibi görünmüş, kendilerinin geçen bir "hal"i olmuş olmalıdır. Filhakika bu manzaralar onlara

daimi olarak değil, muvakkat bir zaman içinde gözükmüş, zira, kendilerini de geçerek, daha ileri gitmiş olacaktır. Şimdi hâlâ yoldadır.

Otuz iki ziya senelik mesafe gökyüzü için o kadar yakındır ki kendileri bunun hemen ilk görenler arasında sayılabileceklerdir. Otuz beş, kırk sene evvelki manzaralar gökyüzü için o kadar yeni ve tazedir ki hemen umumiyete yakın sayılacak bir ekseriyetin bunları daha göremeyecekleri, bizden ayrıldıktan sonra kendilerine varabilmek için lazım olan vaktin henüz daha geçmemiş olmasındadır. Başka müneccimlerin küresini de bize yine en yakın olan yıldızlardan bir başkası, kırk bir ziya senelik mesafede bulunan Arcturus yıldızının etrafında farz etsek onların bu manzaraları görebilmeleri için daha bir sene geçmesi lazım gelecektir.

Bu görünüşler tabii onlarda kalmayacak, daha ilerilere, daha uzaklara doğru yollarına devam edecektir. Fakat bütün bir mehtap gecesi açılmaya başlayıp sonlarına erinceye kadar onlar bütün teferruatını görmeye bol bol vakit bulacaklar ve onların da gördükleri şimdi vaktimin müsait olduğu ve asabımın yorgun olmadığı zamanlarda kendi kendime sussam içimde benim hâlâ bir musikî parçası duyar gibi gördüğüm o eski zaman, benim şimdi hatıralarımda kalan ve hatırlayarak yaşadığım bütün o eski âlem olacaktır. Onların da gördükleri Boğaziçi'nde o mehtap gecelerinde akan, fakat aktıkları belli olmayan, üstlerine garip bir füsunla ışıklar dökülmüş menekşe renkli sularda kayan, fakat kaydıkları belli olmayan o gölgeden yapılmış yumuşak birer hayal ve musikî aletine benzeyen yüzlerce sandal ve kayığın teşkil ettiği kafilenin, o suların narin vücudunu okşadığı ve kâh açıp kâh kapadığı nilüferin sessizce açılıp toplanışı ve suların ahengiyle, parıltılar içinde yavaş yavaş akışı; o saz, mehtap ve aşkla kendilerinden geçmiş insanlar; o süslü, beyaz baş örtülü ve bakışları gökleri, mehtabı, suları şahit gösterir gibi mahcup kadınlar; o ruhlarının en derin heyecanını duyurmak isteyen hanendeler; o hanendelerin mukaddes aletler gibi yüksekte tuttukları ve arada bir, sanki vecde gelir gibi dokundukları tefler; o birbirlerine uzaktan aşklı bakışlarla kavuşan gözler ve nihayet bütün o tılsımlı, parıltılı, aşklı, hulyalı, sihirli, ahenkli, içli ve alayişli âlem olacaktır!

"Bugünkü edebiyatı yakından takip edenler bu hulyayı ve onun ömrün büyük hakikatlerinin çok defa herkes için boş duran tasını zaman zaman dolduran lezzetli ve büyülü içkisini gayet iyi bilirler. *Boğaziçi Mehtapları*'nın bu özlü şairi bize, yaşadığımız şehrin saat ve manzaralarında bu hulyanın serin ve başdöndürücü tadını bol bol ikram etmişti. Bu yazılarda bize bu seyyal unsurla varılacak merhalelerin mucizesini ne kadar iyi göstermişti. Çünkü bu hulya denilebilir ki metodlu olan bir hulyadır. O bizim bir ruh dalgınlığımızın, bir firar anımızın safdil meşgalesi değildir."

(Ahmet Hamdi Tanpınar – *Tasviri Efkâr*, 15 Eylül 1941)

"Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Boğaziçi Mehtapları* isimli kitabı, Türk edebiyatının en mükemmel eserlerinden biridir. Abdülhak Şinasi'den başka hiçbir edibimiz bu mevzuu bu kadar derin bir hassasiyetle, başından nihayete kadar bu derece muhteşem bir şiire bürüyerek değil de, doğrudan doğruya şiir halinde yazamadı."

(Nahit Sırrı Örik – *Tanin*, 22 Eylül 1943)

279154
AZR

ISBN 978-975-08-1107-0
12 TL
9 789750 811074